

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN ROLÜ VE
KALKINMA**

Aslı ÖZEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
Eylül - 2009**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN
ROLÜ VE KALKINMA**

DANIŞMAN: Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK

Aslı ÖZEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
Eylül - 2009**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN ROLÜ
VE KALKINMA**

Aslı ÖZEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Bu Tez ..../.... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından Oy
Birliği ile Kabul Edilmiştir.**

Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK   Doç. Dr. Seyhan TAŞ   Doç. Dr. Hakan ALTINTAŞ

DANIŞMAN

ÜYE

ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
Enstitü Müdür Vekili**

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirimlerin, çizelgelerin kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN ROLÜ VE
KALKINMA**

Ash ÖZEN

Danışman : Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK

Yıl : 2009, Sayfa: 115

**Jüri : Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK
: Doç. Dr. Seyhan TAŞ
: Doç. Dr. Hakan ALTINTAŞ**

Araştırmada genel olarak, küreselleşmenin etkisiyle birlikte mahiyeti ve işlevleri değişen ulus-devlet üzerinde durulacaktır. Küreselleşmenin karşı konulamaz siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerinin yerleşik kurumları ve bu arada değerleri ve kavramları ne şekilde dönüştürdüğü saptanmaya çalışılarak, olgunun ulus-devlet üzerindeki etkileri, sivil toplum, demokrasi, ekonomi ve kültür etrafında oluşan bir çerçeveye oturtulacaktır. Küreselleşme ve internet çağı insanoğlunun zaman – mekan algısını değiştirmekte, toplumsal yapıları ciddi ölçüde dönüşüme uğratmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında son yıllarda gözlenen gelişmeler, Türkiye’de kamu yönetiminde yapısal bir dönüşüm ihtiyacını da gündeme getirmiştir. E-devlet, kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulmasını ifade etmekte, bu suretle vatandaşın hizmete erişimi daha hızlı ve daha ucuz olmaktadır. Bu amaçla konuyla ilgili çeşitli yerli/yabancı literatürde yer alan görüşlere yer verilecek ve yukarıda belirtilen eksenler etrafında konu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme , ulus-devlet, elektronik devlet, küresel ekonomi

**DEPARTMENT OF ECONOMICS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM**

ABSTRACT

MA Thesis

**THE CHANGE IN ROLE OF THE STATE IN THE
GLOBALIZATION PROCESS AND DEVELOPMENT**

Aslı ÖZEN

Supervisor: Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK

Year : 2009, Pages : 115

**Jury : Assoc. Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK
: Assoc. Prof. Dr. Seyhan TAŞ
: Assoc. Prof. Dr. Hakan ALTINTAŞ**

The main purpose of this study is to focus on the concept of nation-state whose essential nature and functions are forced to change with the influence of globalization. The irresistible political, economical and socio-cultural effects of globalization on established institutions as well as on common values and conceptual understandings will be examined. The effects of globalization on the concept of nation-state will be discussed in the framework of civil society, democracy, economy, and national culture. The age of globalization and the Internet has changed the mankind's perception of time and space, forcing social structures to go through a radical transformation process. Advancements in information and communication technologies in recent years has made increasingly more clear the need for a structural transformation in Turkish public administration as well. In this regard, e-government means provision of public services through electronic means, which implies faster and cheaper access to these services. In accomplishing the study objective, both the national literature and the international literature on the subject will be reviewed. Especially, those studies and opinions that are closely related to the study topic will be discussed in the above outlined framework.

Keywords: Globalization, nation-states, , electronic goverment, global economy,

ÖN SÖZ

Bu çalışma, iktisat bölümünün ana konularından biri olan küreselleşmenin, geçmişten günümüze dek devletin üstlendiği rolleri nasıl şekillendirdiğini irdelemek için yazılmıştır. Çalışmanın temel sıkıntısı tanımında dahi uzlaşmaya varılamamış olan küreselleşmenin, etkilerinin tarafsız bir şekilde ortaya konmasıdır.

Yüksek lisans eğitimine başlamam konusunda beni herkesten çok yüreklendiren, yol gösteren, maddi ve manevi her aşamada destek veren sevgili hocalarım Enver GÜNAY ve Mehmet Akif KARA'ya teşekkürü borç bilirim. Araştırmamın hazırlanması sırasında hep yanımda olan, bana daima cesaret veren biricik aileme sonsuz minnettarım.

Son olarak, bana bu konuda çalışma imkânı veren, çalışmalarım sırasında ve tezimin değerlendirilmesi aşamasında beni anlayışıyla destekleyen, daima moral ve cesaret veren, yardımlarını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK' e sonsuz teşekkür ederim.

Aslı ÖZEN, Ekim 2009

4.1.3. Liberalizm ve Devlet	45
4.1.4. Refah Devleti	48
4.2. Küreselleşmenin Ulus-Devlet Üzerine Etkileri	50
4.2.1. Ulus-Devletin Aşınması.....	53
4.2.1.1. Ulus-Devlet Egemenliğinin Ulus-Üstü Kurumlara Devri	54
4.2.1.2. Ulus-Devlet Egemenliğinin Ulus-Altı Kurumlara Devri.....	54
4.2.2. Küreselleşmenin Ulus-Devlet'e Ekonomik Etkileri	55
4.2.2.1. Özelleştirme	55
4.2.2.2. Para Politikası Araçlarının Kısıtlanması.....	56
4.2.2.3. Maliye Politikası Araçlarının Kısıtlanması.....	57
4.2.2.4. Dış Ticaret Politikası Araçlarının Kısıtlanması.....	58
4.2.3. Ulus-Devletin Ulus-Üst Kimliğinin Aşınması.....	59
5. KÜRESELLEŞME VE BİLGİ TOPLUMU – ELEKTRONİK DEVLET (E-DEVLET)	62
5.1. Bilgi Toplumu	62
5.1.1. Bilgi Toplununun Temel Özellikleri	64
5.1.1.1. Bilginin Önem Kazanması	65
5.1.1.2. Bilgi Sektörünün Doğuşu.....	66
5.1.1.3. Küreselleşme ve Bilgi Toplumu	67
5.2. Elektronik Devlet (E-Devlet).....	68
5.2.1. Elektronik Devletin Temel Unsurları	71
5.2.2. Elektronik Devletin Amaçları Ve Yararları	72
5.3. Elektronik Devlet'e Geçiş Süreci ve Türkiye	73
5.3.1. Elektronik Devlet'in Gelişim Süreci	75
6. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN ROLÜ VE KALKINMA	79
6.1. Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Rolü	79
6.2. Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Konumu.....	83
6.2.1. Küreselleşme Süreci ve Türkiye Ekonomisindeki Makroekonomik Gelişmeler.....	84
6.2.1.1. Ödemeler Dengesi.....	84
6.2.1.2. Mali Denge	91
6.2.1.3. Para Politikası	94
6.2.1.4. Finansal Sektör	95
6.2.1.5. Büyüme.....	97
6.2.1.6. Enflasyon	98
6.2.1.7. Gelir Dağılımı	100
6.3. Türkiye Ekonomisinde Krizler ve Küresel Süreç İlişkisi	104
6.4. Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Çabaları ve Türkiye	104
7. SONUÇ	107
KAYNAKLAR	110
ÖZ GEÇMİŞ	

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa No

Çizelge 3.1. Üç Eğilime Göre Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması.....	31
Çizelge 3.2. Gelir Dağılımı Fark Endeksi (En düşük gelirlili %10 ile en yüksek gelirlili (%10)	36
Çizelge 3.3. Dünya’da 2006 Yılı İtibariyle Genel Ekonomik Durum	38
Çizelge 5.1. Sosyal, Ekonomik,Siyasal ve Teknolojik Sistem Açısından Sanayi Toplumunu ve Bilgi Toplumunu Karşılaştırılması.....	62
Çizelge 5.2. Sanayi ve Bilgi Toplumunda Toplumsal Gelişme.....	63
Çizelge 5.3. Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş Süreci	65
Çizelge 5.4.Toplumsal Aşamalar Sürecinde Bilginin Önemi ve Ekonomik-Siyasal Gücün Yaygınlaşması.....	66
Çizelge 5.5. Geleneksel Devlet / E-Devlet	70
Çizelge 5.6. E-Devlet’in Gelişim Süreci	75
Çizelge 6.1. İthalat ve İhracat (GSMH’ a Oranı, Yüzde)	84
Çizelge 6.2. 1970-2008 Dönemi Türkiye’nin Dış Ticaret Rakamları Süreci (Milyon Dolar).....	86
Çizelge 6.3. Doğrudan ve Dolaylı Vergilerin Dağılımı (yüzde)	91
Çizelge 6.4. Türkiye İç Borç Stoku ve GSYİH ‘a Oranı	93
Çizelge 6.5. Türkiye Net Dış Borç Stoku ve GSYİH Oranı	94
Çizelge 6.6. Rezerv Para (GSMH’ a oranı, yüzde)	95
Çizelge 6.7. Tasarruflar ve Toplam Sabit Yatırımlar (GSMH’ a oranı, yüzde) ...	96
Çizelge 6.8. Enflasyon Oranı (Yıllık Yüzde Değişim).....	99
Çizelge 6.9. TÜFE Değişim Oranları Ve Enflasyon Hedefleri	100

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AGÜ	Az Gelişmiş Ülke
BM	Birleşmiş Milletler
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTSS	Dış Ticaret Sermaye Şirketi
DB	Dünya Bankası
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTO	Dünya Ticaret Örgütü
E-Devlet	Elektronik Devlet
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülke
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Genel Anlaşması
IMF	Uluslar Arası Para Fonu
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KDV	Katma Değer Vergisi
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TBD – Kamu – BİB Yöneticileri Birliği	Türkiye Bilişim Derneği Kamu Bilgi İşlem Merkezleri
TUBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi

1. GİRİŞ

Özellikle son otuz yıla damgasını vuran olgu küreselleşme ile kastedilen ya da betimlenen durum, çok net bir görünüme sahip değildir. Kavram, bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini; buna bağlı olarak homojen bir kültürün ortaya çıkmasını; bazen de toplumların, toplulukların ve kültürlerin birbirlerinden farklılıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda küreselleşme, taşıdığı çelişkiler ve belirsizlikler ile karakterize olunan bir süreci ifade etmektedir.

Araştırmanın temel amacı, küreselleşme olgusunun devlet yapısına ne tür etkileri olduğunu ve olası sonuçlarının neler olduğunu sergilemektedir. Buna ilave olarak dünyada esen liberal politikaların, küreselleşen Türkiye'nin yapısal dönüşümüne, makroekonomik değişkenlerine etkilerini, katkılarını ve sonuçlarını ortaya koymaktır.

Küreselleşme olarak adlandırılan süreç, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen hemen yeryüzünün her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan sihirli bir sözcük haline gelmiştir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin doğru algılanması büyük önem taşımaktadır. Bunun içinse küreselleşme sürecinin ardında yatan ekonomik, sosyal ve tarihsel koşulların dikkatlice incelenmesi, küreselleşmenin daha önce hiç yaşanmamış, tamamen yeni bir süreç olup olmadığının irdelenmesi gereklidir. Çünkü yaşadığımız küreselleşme sürecinin tamamen yeni bir süreç olduğu ve bu sürece katılan ülkelerin büyük kazanımlar elde edeceği; bu sürecin dışında kalan ülkelerin ise kaybedenler olacağı görüşü egemen kabul olarak sürekli tekrarlanmaktadır. Ancak bu çalışmada, günümüzde yaşanan küreselleşme sürecinin insan eksenli değil, kar eksenli bir küreselleşme süreci olduğu; merkez ülkelerin bu süreçte hakim ülkeler konumunda bulunduğu; asıl küreselleşen olgunun tüm özellikleriyle kapitalizm olduğu ve uluslararası sermayenin artan gücü üzerinde durulacaktır. Uluslararası sistemin İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayan uzun dönemli büyüme konjonktürünün 1970'li yılların basından itibaren krize girmesiyle başlayan ve kapitalizmin yaşadığı krize çözüm bulmanın bir aracı olarak gündeme gelen küreselleşme olgusu; yaşantımızı ekonomik, sosyal, kültürel olmak üzere birçok yönden etkilediği gibi, önemli bir toplumsal kurum olan devleti de etkilemektedir.

Altı bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde küreselleşmenin tanımı ve niteliği üzerinde durulacak ve küreselleşme süreci dönemler itibarıyla anlatılacaktır. Kapitalist sistemdeki sermaye birikiminin önemi üzerinde durulan bölümde, 1970'li yıllarda yaşanan krizin atlatılmasına yönelik olarak kapitalist sistemin yeniden yapılanmasının gelişimi ve küreselleşme sürecinin buradaki yerine değinilecektir. Küreselleşme süreci, üç küreselleşme evresi başlığı altında incelenecek ve yaşanan bu evreler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belirlenmeye çalışılacaktır. Yeni dünya düzeninin doğusu ve gelişimi başlığı altında sosyal devletin yükselişi ve düşüşü incelenecek ve günümüzdeki küresel kapitalizmin işleyiş mekanizmalarının ve temel aktörlerinin nasıl bir tarihsel arka plan içerisinde sahneye çıktığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde, küreselleşme sürecine yönelik farklı yaklaşımlar ortaya konacaktır. Küreselleşme yanlıları, küreselleşme karşıtları ve dönüşümcüler şeklindeki farklı görüşlerin aktarılmasına çalışıldığı bölümde ayrıca küreselleşmenin az gelişmiş ülkelerde yarattığı sorunlar üzerinde durulacaktır. Fordist üretim sisteminden postfordist üretim sistemine geçilmesi ile birlikte üretim sürecinde vasıfsız ve yarı-vasıflı emeğe olan ihtiyacın azalmasına, son yirmi yıl süresince gittikçe sıklaşan ekonomik krizlere bağlı olarak işsizlik oranlarının artmasına değinilecektir. Merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasında, ayrıca bu ülkelerin kendi içlerinde de artan gelir eşitsizliklerinden

bahsedilerek, dünya genelinde artan mutlak ve görelî yoksulluğa dikkat çekilecektir. Sermayenin, karını artırmaya yönelik olarak emeği olduğu kadar doğayı korumanın da maliyet artırıcı faktör olarak değerlendirilmesi sonucunda doğadaki tahribatın artışı ele alınacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise ulus-devletin niteliğine, tarihsel gelişimine ve fonksiyonlarına yer verilmiştir. Ulus-devlet, Batı Avrupa’da 16. yüzyılda yaşanmaya başlayan, toplumsal yapıyı her alanda etkileyen, kapitalizm olarak ifade edilen sosyo-ekonomik sistemle birlikte tarih sahnesine çıkmıştır . Küreselleşme ulus-devletin tarihsel gelişim sürecinde şekillenmesinde önemli bir konuma sahiptir. Ulus-devlet, hayatımızın her alanını şekillendiren küreselleşme süreci ile önemli ölçüde aşınmakta ve yeniden biçimlendirilmektedir. Geriye dönüşü imkansız olan, uzun yıllardır tüm dünya uluslarını etkisi altına alarak kaçınılmaz bir süreç olan küreselleşme olgusunun, ulus devlet kavramının yerini aldığı bu yapılanmada, devlet yapısının küresel entegrasyonunun ne tür dönüşümlerle sağlandığının belirlenmesi önem taşımaktadır Bölümde küreselleşmenin ulus-devlet yapısı üzerindeki etkilerinden söz edilirken, küreselleşme sürecinin ulus-devlet üzerindeki ekonomik yansımalarından da bahsedilecektir.

Beşinci bölümde; bilgi toplumunun doğuşu, temel özellikleri ve küreselleşme ile etkileşiminden söz edilecektir. 1990’lı yıllardan itibaren internet kullanımının hızla artması ve tüm dünyada yaygınlaşmasıyla birlikte, elektronik ticaretin yaygın olarak kullanıldığı yeni bir piyasa anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. Elektronik ticaretin, klasik ticaret ve piyasa anlayışına nazaran gerek zaman ve gerekse maliyet açısından daha ekonomik, etkin ve hızlı olması, bu kavramın farklı bir boyutta kamu yönetimine uyarlanmasını gündeme getirmiş ve böylece e-devlet kavramı literatürde yerini almıştır. Bunun doğal sonucu olarak özellikle gelişmiş batılı ülkelerde kamu hizmetlerinin dijital ortama aktarılması gündeme gelmiştir. Bölümde ayrıca bilgi toplumunun gereklerinden olan e-devlet olgusu açıklanacaktır. E-devletin amaç ve yararlarının açıklandığı bölümde, e-devletin gelişim süreci ve Türkiye’deki e-devlet çalışmalarından söz edilecektir.

Çalışmanın altıncı bölümünde ise; tüm dünyayı etkisi altına alan ve geri dönülemez bir süreç olan küreselleşmenin devletin fonksiyonlarında ne yarattığı değişiklikler açıklanmaya çalışacaktır. Ayrıca bölümde uluslar arası gelişmelere oldukça açık olan Türkiye’nin makroekonomik değişkenlerinin, küreselleşme hareketlerinden ne derece etkilendiği açıklanmaya çalışılacaktır. Yaşanılan ekonomik krizlerin küresel süreçle olan ilgisi ve küresel hareketlerin yoğun şekilde yaşandığı bir ortamda kalkınma çalışmalarının ne derece başarılı olduğu, Türkiye örneği üzerinde durularak bölümde ele alınacaktır.

2. GENEL OLARAK KÜRESELLEŞME

2.1. Küreselleşme : Tanımı Ve Niteliği

Dünya toplumları 20.yüzyılın sonuna doğru sosyal, siyasal ve kültürel alanda köklü değişim ve dönüşümler yaşamıştır. O dönemdeki düşünce adamları bu süreci açıklamada çeşitli kavramlar kullansalar da öne çıkan kavram küreselleşme olmuştur.

Geçmiş 1960'lı yıllara kadar giden küreselleşme kavramı 1980'li yıllardan sonra sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Kavram her ne kadar sıkça kullanılsa da, ne anlama geldiği ve küreselleşme süreci olarak adlandırılan süreçte yaşanan değişimlerin muhtevası konusunda fikir birliği sağlanamamıştır. Herkesin fikir birliğine vardığı husus ise küreselleşmenin bir süreç olduğu ve geri dönülemez bir nitelik taşıdığıdır.

Küreselleşme, dünyanın sınırlarını daraltıp ülkeleri ve toplumları yaklaştırarak birbirleri üzerinde etki alanları oluşturmaktadır. Bu bağlamdaki tanımlardan birine göre, küreselleşme süreci, ülkelerin sahip oldukları maddi ve manevi değerlerin, ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması ve farklılıkların bir bütünlük ve uyum içinde ortadan kalkması olarak tanımlanmaktadır (Masco, 1998: 348). Küreselleşme, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların yakından tanınması; ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması; ideolojik yaklaşımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonuçlarını doğuran kaçınılmaz bir süreçtir (Hasanoğlu, 2001: 70).

Farklı bir açıdan bakıldığında küreselleşme süreci, dünyadaki ekonomik ve sosyal yönden meydana gelen bir dizi değişimin sosyal sonucudur. Geçmiş dönemlerde ortaya çıkan bu süreç gelişmiş - azgelişmiş ülke, sanayileşmiş – sanayileşmekte olan ülke ve merkez – çevre ülke ayrımlarını anlamsızlaştırmıştır (Muter vd., 2002: 241).

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) küreselleşme ve bölgesel bütünleşmeler konusuyla ilgili olarak oluşturduğu komisyon küreselleşmeyi şu biçimde tanımlıyor.

“Küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, politik, toplumsal ilişkilerin yaygınlaşp gelişmesi, . . . farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi . . . olguları içeren ve bir anlamda tüm maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır(DPT, 1995: 19)”

Toplumsal hayatın başlıca düzenleme alanları ekonomik, politik ve kültürel alanlar olarak düşünüldüğünde, küreselleşme toplumsal hayatın bütün alanlarında, geleneksel mekana bağlı koşullardan çözüme sürecini ifade etmektedir. Bu açıdan ekonomik boyutu ile küreselleşme, üretim faktörlerinin, mal ve hizmetlerin, yatırım ve yönetim ile bilgilerin sınır tanımadan dolaştıkları bir dünyayı idealize etmektedir. Kültürel boyutta ise, farklı kültürden insanların kaynaşması, yaşam tarzlarının, tercihlerinin ve değer yargılarının gittikçe birbirine benzemesi anlamına gelmektedir (Demir, 2001:75). Sosyologlar, küreselleşmeden söz ederken, genel olarak iletişim patlamasından söz ederler. Ekonomistler ise literatürde sadece ekonomik faaliyetlerin bütünleşmesi olarak değil aynı zamanda kültürel ve ideolojik yanlarının olduğunu savunurlar.

William Greider (1997, 201), “ küreselleşme bir makineye benzer. İmha ettiklerinin karşılığını alır. Modern ziraat makineleri gibi büyük ve hareketlidir. Fakat çok karmaşık ve güçlüdür. Koşarcasına sahalar açar ve sınırları önemsemez. Hareketlilik devam ettiğinden, makine arkasında

büyük tahribat izleri bırakırken, aynı zamanda büyük miktardaki refah ve zenginliği beraberinde getirmektedir. Zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmaktadır. Fakat direksiyonda kimse yoktur. Hızını, yönünü kontrol eden bir iç dinamiği veya direksiyonu olmayan bir makine . . . Olabildiğince özgür ve sınırsız . . . (Bu durum temelde onun kendi içsel istekleriyle yönlendirilmiş gelişme hareketi tarafından sürdürülmektedir.”

Makine, dünyayı yeniden yapılandıran, kendi kendine işleyen, bir ekonomik sistem draması oluşturan, zorunlu global endüstriye devrimin zorlukları tarafından yönetilen kapitalizmdir (Öz, 2001: 7).

Montserrat Gibernaou da küreselleşmeyi, “yerel olayların kilometrelerce uzakta gerçekleşen olaylarca şekillendirildiği, toplumsal ilişkiler bağının yoğunlaşması” şeklinde tarif ederken zaman ve mekan ilişkisinin değişimine dikkat çekmektedir.

Küreselleşmenin etkileşim gücü beraberinde ülkeleri değiştirmiş, iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişme de değişimi o oranda artırmıştır. Bu değişime; mevcut örf ve adetler, yaşam biçimleri kendilerini koruma içgüdüleriyle karşı çıkarak, kültürel açıdan engeller oluştururlar. Dünyadaki kültürel düzeylerin farklılığı ve toplum yapısı, küreselleşmeye karşı isteksizdir. Çünkü, küresel değerlerin tanımı her toplum ve kültür için farklıdır (Tuna, 1995: 14)

Küreselleşme süreci ile ilgili zamanla birbirinden oldukça farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış, uzlaşmak imkansız hale gelmiştir. Taylor ve Flint (2000, 2-4) ise küreselleşmeye 8 farklı açıdan yaklaşmıştır:

- 1- Ekonomik Küreselleşme: Çokuluslu şirketlerin dünyanın her yerinden sermaye ve emek kullanan yeni küresel emek sistemlerine geçmesi;
- 2- Siyasal Küreselleşme: Serbest Pazar ekonomisi, kamu harcamalarının kısılması, özelleştirme vb. öngören neo-liberal politikaların tüm dünyaya yayılması;
- 3- Sosyal Küreselleşme: Dünya toplumu fikrinin yaygınlaşması, uluslar arası sivil toplum hareketlerinin yaygınlaştığının düşünülmesi;
- 4- Teknolojik Küreselleşme: Başta internet olmak üzere bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması;
- 5- Finansal Küreselleşme: Dünya sermaye piyasalarının artan karşılıklı bağımlılıkları ve ortaklıklar kurmaları;
- 6- Coğrafi Küreselleşme: Artan iletişim ve ulaşım imkanlarıyla oluşan sınırsız dünya fikri;
- 7- Kültürel Küreselleşme. Başta Amerikan olmak üzere batılı kültürel değerlerin egemenliğinde tek boyutlu bir dünya kültürünün oluşması ve küresel ürünlerin tüketilmesi;
- 8- Ekolojik Küreselleşme: Sınır tanımayan küresel ekolojik sorunların ortaya çıkışı ve ortak eylem planı gerektirmeleridir.

Küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik alanda yarattığı sonuçlar, küreselleşme yanlıları kadar küreselleşme karşıtı taraflar ortaya çıkarmıştır. Çünkü küreselleşmeden kazanan taraf olduğu kadar kaybeden tarafta mevcuttur (Bozkurt, 2000: 16).

2.2. Bir Süreç Olarak Küreselleşme

Toplum, insan gruplarının yaşadığı, içinde kurumların, çeşitli ilişki tarzlarının belirlediği örgütlenme biçimlerinin, normların ve bunlar arasında karşılıklı ilişkilerin bulunduğu bir bütündür (Cevizci, 2002: 165). Geçmişten günümüze kadar toplumlar sürekli olarak birbirinden etkilenmiş olup bu etkileşimin sınırları sürekli olarak artmıştır. Bugün toplumlar, çoğunlukla küresel boyutlara varan daha büyük bir sistemin birer parçası konumuna gelmişlerdir. Bu yüzden günümüzde toplumların çok fazla ortak noktası vardır ve uluslar, iktisadi ve siyasi açıdan birbirine bağımlıdır (Karakuş, 2006: 8).

Tayland'ın ulusal parası Baht Aralık 1997'de Amerikan Dolar'ı karşısında %30 değer kaybetmiş ve 56 finans kuruluşu kapanarak yaklaşık 20.000 kişi işsiz kalmıştır. Bunun sonucunda başlayan Tayland krizi, sermayenin Güney Doğu Asya'dan daha güvenli ülkelere kaçmasına neden olarak bir kriz daha yaratmıştır. Tayland Krizi, Güney Doğu Asya Krizi'nin ardından dünya çapında bir finansal krizin de tetikleyicisi olmuştur. Dünyada üretilen hammaddelerin çok büyük bir kısmının tüketicisi olan Tayland'ın düştüğü bu kriz, hammadde talebini azaltmış; bu durum ise hammadde fiyatlarını düşürmüştür (Friedman, 2002: 10). Krizin uluslar arası ticaret vasıtasıyla, para ve fiyatlar üzerinden bütün dünyaya yayılması günümüzde ülkelerin iktisadi açıdan ne derece bağımlı olduğunun bir göstergesi olup krizin nasıl küreselleştiğini ortaya koymaktadır. Yine Eylül 2001'de İkiz Kulelere yapılan saldırılar sonucunda ABD'nin küresel risk ve teröre karşı Afganistan ve Irak'a başlattığı savaş, bütün dünya ülkelerini vicdanen rahatsız etmiş olsa da yapılan ticari yatırımlar, stratejik ortaklıklar gibi çeşitli nedenlerle ülkeler bu duruma seyirci kalmışlardır.

Friedman bir ülkede McDonald' s varsa, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile o ülke arasında savaş olma olasılığının azaldığını iddia etmektedir. Bu iddiaya göre, ticari ilişkilerle ekonomik bütünleşme sağlanmakta, ekonomik açıdan ortak çıkarları olan ülkeler karşı karşıya gelmekten kaçınmaktadırlar. Irak'a yapılan saldırılara çeşitli ülkelerin, savaş sonrası ülkenin yeniden yapılandırılmasında şirketleri aracılığıyla yer almak amacıyla askeri açıdan destek vermesi, Friedman' ın tezini destekler niteliktedir. Bütün bunlar, küreselleşme sürecinin yönlendirdiği günümüz dünyasında asıl belirleyicinin ekonomik öncelikler olduğu'nun göstergesidir.

Dünyayı etkisi altına alan, iktisadi ve siyasi açıdan bağımlı bir dünya yaratan küreselleşmenin tarihsel başlangıcı konusunda standartlaşmış bir kronolojik süreç yoktur. Küreselleşmenin tarihin başlangıcından beri var olduğu, kapitalizm ve modernleşme ile yaşıt olduğu, sanayi ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi ile son yıllarda ortaya çıkan bir olgu olduğu öne sürülen çeşitli yaklaşımlardır. Küreselleşme süreci ana hatlarıyla "küreselleşme dalgaları" olarak adlandırılan üç temel periyotta ifade edilmektedir (Godinez, 1999: 59).

2.2.1. Birinci Küreselleşme Dalgası

Küreselleşmenin kökeni sömürgecilik faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olan tarım devrimine kadar gitmektedir. Bu dönemde toprağa olan talep oldukça artmış

ve toprak sahipleri bu durumdan rant geliri elde etmeye başlamışlardır. Sonuç olarak feodal bir yapı ortaya çıkmış, kurulan imparatorluklar güçlenmeye başlamış ve Batı Avrupa’da kapalı tarım ekonomisinden ticari kapitalizme geçiş süreci eş zamanlı olarak yaşanmıştır.

15. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa’daki birkaç ülkenin deniz ticaretini geliştirmesiyle, ticaret coğrafik olarak yayılmaya başlamıştır. Siyasal boyut açısından birinci küreselleşme dalgasında feodal beyliklerin yerini ulus devletlere bıraktığı görülmektedir.

Coğrafi keşiflerin 16. yüzyılda ağırlık kazanmasıyla Batılılar önce Kuzey ve Güney Amerika’yı sonra Asya, Afrika ve Yeni Zelanda’yı ele geçirmişlerdir. Batılılar ele geçirdikleri bu bölgelerde buldukları ürünleri kendi ülkelerine aktarmışlardır. Daha sonra bu ülkelerde koloniler kurarak askeri, siyasal ve kültürel alanlarda egemenliklerini ilan etmişlerdir. Coğrafi keşifler sayesinde değerli madenlere ve ipek, baharat gibi değerli mallara sahip olan Batı Avrupa büyük bir zenginliğe sahip olmuştur. 16. yüzyıl ve 18. yüzyıl arasında bu zenginlik zirveye ulaşmış ve bu döneme Merkantilizm adı verilmiştir. Merkantilizm’in dayandığı temel anlayış, bir ülkenin gücünün ve refahının temel göstergesi, o ülkedeki değerli maden miktarının toplamı yani ekonomik zenginliğidir. Yine bu anlayışa göre dünyadaki değerli maden miktarı sınırlıdır. Yani bir ülkedeki değerli maden miktarı azaldıkça diğerinde artmaktadır. Dolayısıyla ülkeler sahip oldukları maden miktarını artırmak için sürekli rekabet etmek durumunda kalmışlar ve bunu bir devlet politikası haline getirmişlerdir. Merkantilizm ekonomik ve sosyal bir olgu olarak 18. yüzyıla kadar sürmüştür.

Birinci küreselleşme dalgasında Avrupa’da kurulan ulus devletlerin dış politikasına egemen olan ilke “sömürgecilik” tir. Sömürgecilik 16. ve 18. yüzyıllar arasında yaygın olarak benimsenen Merkantilist düşünce ve uygulamaların doğal sonucudur. Merkantilizm’e göre güçlü devlet olmanın yolu çok sayıda koloniye sahip olmaktan geçmekteydi. 15. ve 16. yüzyılda İspanya ve Portekiz; 17. yüzyılda Hollanda ve 18. yüzyılda İngiltere ve Hollanda en büyük sömürgeci devletler olmuşlardır (Güvenç, 1998: 119). Bu dönemde İngiltere kendi menfaatleri doğrultusunda dünyayı idare etmeye başlamış ve ticari kapitalizm aşamasında büyük bir sermaye birikimi sağlamıştır. Geniş bir alanı hakimiyeti altına alması dolayısıyla, ucuz hammadde kaynaklarına ve ucuz işgücüne ulaşabilme gibi avantajlara sahip olmuştur. İngiltere pazarı genişletmek ve serbest dış ticareti sömürge alanının dışına çıkarmak için, başta Osmanlı İmparatorluğu ve Çin olmak üzere birçok ülkede yarı işgal ve sömürgeleştirme politikası izlemiştir (Ülger, 2000: 130). Sistemin diğer güçleri bu dönemde İngiltere ile aynı yönde ilerleyememiştir. Mesela dağınık haldeki Alman Prenslikleri gümrük birliğini kurarak siyasal bir birleşme yoluna gitmiş 19. yüzyılda Alman İmparatorluğu’nu kurmuşlardır. Yine Amerika Birleşik Devletleri 1876 yılında yaşadığı iç savaşla bütünselliğini sağlamlaştırmış ve İngiltere’nin kolonisi olmaktan sıyrılmıştır. Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri bu dönemdeki serbest ticaret anlayışına karşı çıkmış ve böylece İngiltere’nin kurduğu sömürü sisteminin lokomotif olmaktan kurtulmuşlardır.

Birinci Küreselleşme Dalgası endüstrileşme ve milliyetçilik akımlarının aynı anda cereyan ettiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönem hem eski dönemden izler hem de yeni döneme egemen nitelikleri taşımakta olup ayrıca gelecek döneme de ışık tutmaktadır. İngiltere’de yüzyılda buhar makinesinin icat edilmesiyle ve kok kömürünün kullanılmasıyla birlikte I. Sanayi Devrimi gerçekleşmiştir. Devrin iki ana hammadde olan demir ve kömürün insan gücüyle birlikte kullanımı sanayi sektöründe oldukça yaygınlaşmıştır. Demir, kömür ve insan gücü işbirliğine daha sonra buhar

makinesinin de katılmasıyla oluşan yapı sanayi sektöründe zirveye ulaşmıştır. Gemi, tren gibi ulaşım araçlarının devreye girmesiyle demir ve deniz yolu ulaşımı sıkça kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemin önemli sanayi kuruluşları ise pamuklu iplik ve dokuma işletmeleri olmuştur. Mevcut dönemde söz konusu yapılara sahip olma gücünü elinde bulunduranlar, devrin siyaset arenasında belirleyici bir statüye yükselmiştir. Bu statüye sahip olmak taşınmaz kömür ve demir yataklarına hakim olmayı gerektirdiği için bu kaynaklara sahip bölgeler işgal bölgeleri haline gelmiştir.

İngiltere bu dönemde kendisine yeni pazarlar açmak için malların ve sermayenin küresel anlamda serbestçe dolaşımını savunmuş, ticaretin serbestleşmesi için bütün yöntemleri meşru saymıştır. Hem Sanayi Devrimini gerçekleştiren, hem de coğrafi keşiflere ağırlık veren İngiltere devrin önemli bir gücü haline gelmiştir. İngiltere'nin bu çabaları, küreselleşme sürecinin birinci dalga olarak ifade edilen süreçte gelişme göstermesinin temel etkeni olmuştur.

2.2.2. İkinci Küreselleşme Dalgası

Aydınlanma dönemi olarak adlandırılan dönemde gerçekleşen Rönesans, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gerçekleştiği ülkeyle sınırlı kalmamış, oldukça geniş bir coğrafyayı etkisi altına almıştır. Sanayi toplumunun sahip olduğu ekonomik yapı bu doğrultuda, küresel boyutta ki pazara mal üretimini gerçekleştirmek için gerekli sermaye birikimini zorunlu kılmıştır.

Birinci küreselleşme dalgası'nın temeli olan Tarım devrimi daha sonra kendi içinde evrim geçirerek 1890'da Endüstri Devrimi'nin başlamasına neden olmuştur. Nasıl ki birinci küreselleşme dalgasının temeli Tarım Devrimi ise ikinci küreselleşme dalgasının temeli Sanayi Devrimi'dir. Endüstri Devrimi ile Avrupa'da yaşanan gelişmeler, dünyanın büyük bir bölümüne yayılarak insanlığı önemli ölçüde etkisi altına almıştır. Tüm bu gelişmelerle beraber sömürgecilik hareketleri hız kazanmış ve bu dönemdeki sömürgecilik emperyalizm biçimine dönüşmeye başlamıştır. Emperyalizm, Avrupa'nın 19. yüzyılda Sanayi Devrimi sonucu karşılaştığı ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm getiren bir dış politika ilkesidir (Sander, 1999: 201-207).

Endüstri Devrimi 1890'da başlamasına karşın ikinci yayılma süreci aslında 1870 yılında sonra hız kazanmıştır. 1870- 1914 arasındaki süreç; serbest mal hareketliliğinin ve sermayenin çok hızlı bir şekilde yayılma gösterdiği bir dönemdir. Ayrıca bu dönemde; telgraf teknolojisinin gelişmesi ve deniz taşıtlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, iletişim ve ulaşım olanakları uluslar arası alanda daha hızlı, kolay ve ucuz hale gelmiştir. Bu durum teknolojik gelişmeye sahip ülkelerin elde ettiği kar oranlarını düşürmüş ve söz konusu ülkeleri zamanla yeni arayışlara zorlamıştır. Bu süreçte gelişen teknolojiye nasibini alan yeni güçlü ekonomiler ortaya çıkmış ve bu yeni güçler gelişmemiş bölgeler üzerinde yeni emperyal politikalar geliştirmişlerdir. Bu durum, gelişmiş güçlü ekonomilerin, yeni gelişmelerden nasibini almayan gelişmemiş ekonomiler üzerindeki küresel yönlendirme gücünün doğal bir sonucudur.

Batı ülkeleri gelişen teknolojiye ciddi anlamda yararlanmış ve dünyanın diğer ülkeleri ile arasında büyük bir gelişmişlik farkı ortaya çıkmıştır. Büyük şirketler ve akabinde batılı devletler, üretimde kullanacakları hammadde akışını yaygınlaştırmak ve üretim fazlası malları satacak yeni pazarlar yaratmak için gelişmemiş bu ülkeleri işgal etmiştir. Sistem olarak bu süreçte rekabet hızla artmış ve bunun sonucunda üretimde kar marjları büyük oranda düşmüştür. Bu durum ülkeleri siyasal ve ekonomik anlamda keşfedilmemiş ülkelere yönlendirmiştir. Bu çözüm yolu ilk başta işe yarasada keşfedilmeyen ülke kalmadığında ülkeler arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır.

İngiltere bu arenada hakim tek güç olarak kalamamış; Almanya, Fransa ve ABD sistemde yeni aktörler olarak yerini almıştır. Japonya Çarlık Rusya'sı ile yaptığı savaşı kazanarak devrin büyük bir gücü olarak yükselmiştir. Bu ülkeler arasında sistemde tek güç olabilme amacıyla yaşanan mücadele I. Dünya Savaşı ile sonuçlanmış ve söz konusu ülkelerde büyük bir tahribat oluşmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen yenilikler ve teknolojik gelişmeler durmamış hatta yapılan bu savaşlar yeni teknolojik buluşların ve icatların ortaya çıkmasında ve ülkeler arasında yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu durum küreselleşme sürecinin kimi zaman yavaşlasa da, sekteye uğrasa da devamlılık arz ettiğinin ve geri dönülemez bir nitelikte olduğunun göstergesidir.

Bu gelişmeler yaşanırken 1920'li yıllarda Henry Ford yürüyen bant teknolojisini geliştirerek II. Sanayi Devrimi'nin başlamasına neden olmuştur. Yürüyen bant teknolojisi ile sanayi alanında büyük gelişmeler yaşanmış, fabrikalarda üretim çok hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler işbölümü ve uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiş, ürünlerin fabrikadan tüketim alanlarına çok daha kısa sürede ulaşmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde petro kimya başta olmak üzere elektrik ve metal bileşenleri devrin en çok aranan hammaddeleri konumuna gelmiştir. Bu durum petrol çıkarılan bölgelere özel bir önem kazandırmakla birlikte söz konusu bölgeler stratejik açıdan ciddi bir potansiyele sahip olmuştur. Dolayısıyla bu ülkeler çatışmaların da odak noktası haline gelmiştir. Telefon, radyo ve sinemanın icat edilmesi haberleşme olanaklarının da artmasını sağlamıştır. Tüm bu gelişmelerle yoğun bir haberleşme dalgası ortaya çıkmış ve gittikçe küçülen dünyada bireysel olarak tüketim artış göstermiştir. Bunun yanında kitlesel tüketime yönelik üretim önem kazanmıştır. Bu durum, sahip olma güdüsünün hangi faktörlerle birlikte o dönemde değerlendirildiğinin kavranması bakımından önemlidir. Ayrıca küresel düzeydeki gelişime ivme kazandırıcı yönleri içermesi ile kayda değer bir durumdur.

Yaşanan iki dünya savaşı sonucunda genel anlamda dünyada pek çok değişiklik meydana gelmiştir. Özellikle 1945-1970 arasındaki dönemde gerek "merkez" diye nitelendirilen gerekse "çevre" olarak tanımlanan ülkeler açısından bir genişleme dönemi olmuştur. Krallıklar halinde yaşayan ülkeler imparatorluklara katılarak dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış ve sömürge toplulukları birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. "Devletçilik" hem eski devletlerin hem de yeni kurulan devletlerin bu dönemde ekonomik yapılarında esas aldığı bir anlayıştır. Bu anlayış Keynesyen ekonomi anlayışı olarak ortaya çıkmış ve bunun gereği olarak devletler eğitim, kültür, sağlık ve barınma gibi sosyo-kültürel yatırımlara ağırlık vermişlerdir. Bu durum alım gücünün sürekli yükselmesine ve işsizliğin düşmesine neden olmuştur (Went, 2001: 106). Bu açıklamayı doğrulamak açısından söz konusu dönemi baz alan bir veri sunmak gerekirse; 1961-1970 arasında Avrupa Ekonomik Topluluğu, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artış hızı sırasıyla %4,8 %3,8 ve %10,5 olarak gerçekleşirken işsizlik oranları da sırasıyla %2,3 %4,2 ve %1,2 olarak kalmıştır (Kazgan, 1994: 47). Tüm bu veriler doğrultusunda insanların bu dönemde yaşam kalitelerinde önemli bir artış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu dönemde insanların yaşam süreleri uzamış ve devletler gerçek anlamda ilerleme kaydetmişlerdir. "Kapitalizmin Altın Çağı" olarak adlandırılan bu dönemde kapitalist toplumların yaşam standartları zirve yapmıştır.

Birinci küreselleşme dalgası, İngiltere'yi dünya sahnesinde büyük güç haline getirirken, ikinci küreselleşme dalgasında İngiltere bu gücünü koruyamamış söz konusu süreçte hiçbir devlet tek başına lider olamamıştır. Kendi politikaları doğrultusunda bağımsız bir şekilde yoluna devam eden İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya, İtalya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) İkinci Dünya Savaşı'nın ardından

konjonktürel anlamda büyük güç kaybına uğramışlardır. Siyasi ve ekonomik dengeler savaş neticesinde değişmiş, sosyal ve kültürel dengeler ortadan kalkmış ve ortaya çıkan boşlukları yeni aktörler doldurmuştur. Bu durum ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yarattığı tehdit ve tehlikelere karşılık, İkinci Dünya Savaşı sonucunda güçlü bir ekonomiye sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde bir yapı oluşturmuştur. SSCB'nin yarattığı tehlikeye maruz kalan diğer devletler ABD'nin gücü altında bir araya gelerek yeni bir ekonomik yapılanma modeli geliştirmişlerdir. ABD'nin 1944 yılında Bretton Woods kasabasında düzenlediği bir dizi konferansla yeni uluslar arası ve mali sistemin temeli atılmıştır. Ülkelerin kalkınma çabalarına yardımcı olmak, uluslar arası düzeyde likidite ve mali güven gibi ihtiyaçlara cevap vermek ve uluslar arası ticareti serbestleştirip yaygınlaştırmak amacıyla yeni kurumların oluşturulması benimsenmiştir. Yine bu konferanslarda "Dünya Bankası" (DB) ve Uluslar arası Para Fonu" (IMF) adında milletlerarası teşkilatların kurulmasına karar verilmiştir. Uluslar arası Para Fonu uluslar arası düzeyde mali düzeni kurmak ve uygulamakla görevliyken Dünya Bankası ekonomileri harap hale gelmiş Avrupa ülkeleri ve Azgelişmiş ülke ekonomilerine katkıda bulunmakla görevlendirilmiştir (Seyitoğlu, 1993: 408). Ticaretin uluslar arası düzeyde serbestleşmesi konusunda başka bir gelişme ise 1947 yılında elliye yakın ülkenin Havana'da toplanarak kurulmasını kararlaştırdığı Uluslar arası Ticaret Örgütü'dür. Uluslar arası Ticaret Örgütü, uluslar arası ticarete gümrük tarifeleri ve diğer kısıtlamaların kaldırılarak Dünya Ticaret'inin serbestleşmesi olarak kararlaştırılmıştır. Ancak bu örgütün başta ABD olmak üzere bazı sanayileşmiş ülkelerce kurulması engellenmiş ve geçici bir anlaşma olarak 1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. GATT, üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesini, gümrük vergilerinin indirilmesini, miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını ve dış ticaretin üye ülkeler arasında serbestleştirilmesini hedeflemiş ve bu hedeflerinde büyük ölçüde başarılı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası'nda kurulan IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi kuruluşlar küreselleşme sürecine hız ve ivme kazandırmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllardaki küresel üretim ve tüketim gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir şekilde artmış, buda dünya çapında ticaretin büyümesine katkıda bulunmuştur (Aktan, 1999: 104). Bu şekilde büyüyen ticaret hacmi de küresel ekonomik yapının olgunlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Oluşan yeni sistemde, dolar tek anahtar para olarak ortaya çıkmış ve Amerikan markalı ürünler tüm dünyada yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır.

İkinci küreselleşme dalgası tek bir devlet öncülüğünde gerçekleşmemesine karşılık, yeni bir süper gücün ortaya çıkmasına neden olmuştur. SSCB'nin dağılması ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla dünya tek kutuplu bir hale gelmiş ve bu durum yeni bir düzenin başlamasına neden olmuştur.

Birinci ve ikinci küreselleşme dalgası birbiriyle karşılaştırıldığında birincisi daha karmaşık bir halde gerçekleşmiş fakat pek çok gelişmekte olan ülkeyi de dışarıda bırakmıştır. İngiltere'nin öncülüğünde cereyan eden birinci küreselleşme dalgasının aksine ikinci küreselleşme dalgasının oluşmasında birden çok devlet rol oynamıştır. Birinci dalga ulus devleti, uluslar arası hukukun ve ekonomik sistemin baş aktörü haline getirmiştir. İkinci dalga ulus devletin bu merkezi konumunda önemli bir değişikliğe neden olmamıştır. İlk küreselleşme dalgası üretim maliyetlerinde düşüşler yarattığı için bu süreçte ticaretin serbestleşmesi odak nokta olmuştur. Fakat ikinci küreselleşme dalgası iletişim ve ulaşım maliyetlerindeki düşüşlere dayanmakta olup odak nokta finansal sermaye akımlarının serbestleşmesi olmuştur. Bu durum üçüncü küreselleşme dalgasına zemin hazırlamıştır.

2.2.3. Üçüncü Küreselleşme Dalgası

İki kutuplu dünya düzeni varlığını çok uzun sürdürememiştir. Sovyet ekolünün hakim olduğu ülkelerde ve Doğu Avrupa ülkelerinde özgürlükler baskı altına alınmaya başlanmıştır. Ayrıca buna bir de SSCB'ye dahil halklar ve Doğu Avrupa'nın bağımsızlık talebi eklenmiştir (Friedman, 1998: 16). Halkların bu dönemde eğitime önem verip eğitim seviyelerini artırmaları demokratik ve özgürlükçü beklentilerin artmasına yol açmış ve bağımsızlık talepleri kaçınılmaz hale gelmiştir.

Üçüncü küreselleşme dalgası, 20. yüzyılın sonunda bilgi işlem, iletişim ve benzeri alanlardaki teknolojik gelişmelerle ve üretimi örgütlemesindeki büyük değişim ile bağlantılıdır. Üçüncü Sanayi Devrimi üçüncü küreselleşme dalgasının oluşmasındaki etkenlerden en önemlisidir. Mikro cip teknolojisinin geliştirilmesi sonucu ortaya çıkan Üçüncü Sanayi Devrimi'ne İletişim- Bilişim Devri de denilmektedir. İletişim endüstrisi ve elektroniğe bağlı diğer sanayi dalları bilişim devrindeki yapının temelini oluşturmuştur. Yeniliklere uyum sağlayıp üretim yapılarında uygulayan gelişmiş ülkeler hem çevreye daha az zarar verir duruma gelmişler hem de daha fazla kar sağlayacak yeni ürünler üretebilmişlerdir. Ayrıca gelişmiş ülkeler eski ağır sanayi yapılarını da az gelişmiş ülkelere naklederek bir teknoloji transferi gerçekleştirmişlerdir. Tüm bu gelişmelerden payını alan ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin geliştirdiği politikalar, elektronik teknolojisinde geri kalan SSCB'nin yıkılması sonucunu doğurmuştur. Bu şekilde oluşan tek eksenli dünya düzeninde daha sonra yeni güçler ortaya çıkmıştır. Japonya, elektronik ve bilişim teknolojileri alanında çok ciddi atılımlar gerçekleştirerek; Çin ucuz insan gücü ile elektronik alanda seri üretime geçip büyük bir pazara hakim olarak; siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda büyük bir güç haline gelerek Avrupa Birliği (AB) ve SSCB'nin küllerinden doğan Rusya, ABD'nin küresel liderliğine karşı rakip alternatifler olarak yükselmişlerdir. Ayrıca tüm bu gelişmelerin yanında daha önce anahtar para birimi haline gelmiş dolara karşı, EURO yeni bir para birimi olarak gündeme gelmiştir.

Bu dönemde serbest pazar ekonomisinde özelleştirme ve piyasa hareketliliği devam etmekte ve ülkeler bu konuda etkin çalışmalar yapmaktadırlar. Mal üretimi hızla artarken ayrıca üretim neredeyse tüm dünyaya yayılır duruma gelmiştir. Tüm bu gelişmelerde yapılan şirket evlilikleri, şirketlerin çok uluslu olmanın ötesinde ulus ötesi bir nitelik kazanmasının da büyük pay vardır. Küresel şirketler bu dönemde tüm dünyayı etkileyen bir ekonomik güç haline almışlardır.

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, toplumsal yaşamın pek çok yönü üzerinde küresel sonuçlar doğurmuştur. Nitekim bu gelişmelerin dünya ekonomisi üzerindeki etkisi ulus devleti aşan ekonomik bloklarla sınırlı kalmıştır. Bu blokların ileride daha da güçleneceği ve ulus devletlerle yarışan siyasal aktörler konumuna geleceği kaçınılmaz olarak düşünülmektedir. Üçüncü küreselleşme dalgası bu bağlamda birinci küreselleşme dalgasına benzer biçimde yeni ve daha büyük ölçekli bir siyasal birim yaratmış olacaktır. Birinci dalga, o dönemin global toplum modeli olan feodal beyliklerin yerini ulus ve ulus devletlerin almasına yol açmıştı. Üçüncü dalga ise ulus devletlerin yerine konfederal yada federal nitelikte yeni çok uluslu siyasal oluşumlar yaratmıştır. Bu yeni yapıda özel sektörü, şirket evliliklerini ve çok uluslu şirketleri temel alan bir ekonomik model söz konusudur. Bu ekonomik model içinde devletin her türlü yatırımı ve ekonomik faaliyeti kendi eliyle yapması yerine tüm bu faaliyetlerin özel sektör vasıtasıyla yapılması mantığı ön plana çıkmış yani devletçilik ilkesi terk edilmeye başlanmıştır. Bu yeni anlayışta ise devletlere düşen özel sektöre gerekli yasal

ve idari altyapıyı sağlamak ve özelleştirme çalışmalarına hız vermektir. Özelleştirmede devlete bağlı sanayi kuruluşlarını ve kamu iktisadi teşebbüslerini özel sektöre devrederek, devlette ve ona bağlı olan bürokraside küçülmeyi esas alan bir yapı söz konusudur. Ayrıca sermaye piyasalarını serbestleştirmek, ekonomiyi yabancı sermayeye açmak söz konusu yeni yapıda var olan gelişmelerdendir. Bankacılık ve iletişim sektörünün özel teşebbüslere açılması da bu konudaki diğer gelişmeler olarak ifade edilebilir. Bu son yapı aslında “yeni dünya düzeni” olarak adlandırılan süreçtir.

2.2.3.1.Yeni Dünya Düzeninin Doğuşu ve Gelişimi

Kapitalizmin depresif uzun dalgası, Sovyet Blok’unun önce gittikçe zayıflamasına ve sonra 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılışı ve 1991 yılında reel sosyalizmin çöküşüyle birlikte çözümlüne şahit olmuştur. Dünya bu şekilde tek kutuplu hale gelirken kapitalist ideoloji rakipsizliğini ilan etmiştir. Neo-liberal ideoloji, bu doğrultuya bakarak daha 1989 yılında ideolojilerin ve tarihin sonuna geldiği belirlemede bulunmuştur. Bu çerçevede liberalizm, insanoğlunun ideolojik evrimin son noktasıdır. 1970’lerin sonlarından itibaren neo-liberalizm etkisini gösterse de 1989 ve 1991 yıllarındaki gelişmeler “Yeni Dünya Düzeni” olarak adlandırılan dönemin başladığının göstergesidir. Bu dönemin başlamasını sağlayan gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle kapitalizmin Altın Çağı’nın yaşandığı dönemin en önemli unsurlarından olan “refah devleti” yani “sosyal devlet” uygulamasının üzerinde durulması yerinde olacaktır.

2.2.3.1.(1). Sosyal Devletin Yükselişi

1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı’ndan sonra ekonominin konjonktürel dalgalanmalar sonucunda canlanıp durgunlaşabileceği, büyümenin ancak uzun vadede işsizliği ortadan kaldıracığı görüşü inandırıcılığını yitirir. Ekonomide arz yanlı iktisat politikalarının yerini talep yanlı iktisat politikaları alır. 1930’lu yıllardan itibaren talep yönlü genişletici politikalar uygulandığı ve kamu yatırımlarının artırıldığı görülür. Keynes’in 1936 yılında yayımladığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” kitabıyla talep yönlü iktisat görüşü ekonomik çevrede daha da fazla taraftar toplamış ve devletin ekonomiyi müdahalesi ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Keynes’in amacı kapitalizmin yarattığı ekonomik bunalımın aşılacak olan sisteme tekrar işlerlik kazandırmaktır. Keynes, özel mülkiyet ve kar motifini ekonominin motoru olarak görmekte fakat devletin sosyal ve ekonomik hayattaki rolünün önemini vurgulamaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası refah devleti ve sosyal devlet anlayışı, kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinde temel öge haline almıştır. Refah devleti, devletin sanayileşmenin yarattığı avantajların yanı sıra ortaya çıkan toplumsal eşitsizlikleri azaltarak daha adil bir toplum düzeni yaratmak amacıyla sosyal ve ekonomik yaşama müdahale ettiği bir devlet düzenini ifade eder. Devlet sosyal politikalar uygulayarak, sosyal güvenlik sistemleri kurarak, kamulaştırmalar yaparak ve hatta bizzat kendisi üretim yaparak ekonomiye sosyal ve ekonomik hayata müdahale eder. “Kapitalizmin altın çağı” olarak adlandırılan bu yeniden yapılanmaya eşlik eden büyüme süreci, Avrupa’daki sosyal demokrat partilere sosyal politikaları uygulamak için geniş imkan tanımıştır. Sosyal güvenlik, toplu pazarlık ve asgari ücret gibi uygulamalar refah devletinin getirdiği önemli kazanımlardandır.

Şaylan (1996, 107) refah devletinin sosyo-ekonomik yaşama, toplumsal eşitliğe ve adaletli toplumsal düzene müdahale ettiği görüşündedir. Ona göre refah devleti “Marksizmin kapitalizme yönelttiği eleştiriye cevap olarak ortaya çıkan bir gelişme” ve “1929 Bunalımı ile İkinci Dünya Savaşı şokundan kaynaklanan bir yeniden düzenleme”dir. Şaylan’a (1996, 102) göre “kapitalizm, refah devleti uygulamasıyla ekonomik bunalımı aşmış, büyüme ve buna bağlı olarak kar hadlerinin yeniden yükselmesi sağlanmış; yani birikim krizi çözülebilmiştir”. Sermayenin birikim rejimini refah devletinin tanımlanmasında açıklayıcı bir kavram olarak değerlendiren Özbek’e (2002, 7) göre de; “İkinci Dünya savaşı sonrası şekillenen ulusal temelde Fordist üretim ve tüketim kalıplarına hizmet eden bir siyaset tarzı olması itibariyle konjonktürel” olan Keynesyen refah rejiminin birikim rejimiyle ilgili daha yapısal işlevleri vardır. Birikim rejimi ölçütüne Christopher Pierson’da da rastlanmaktadır. Yazara göre (2000, 193) “Keynesçi refah devletini, hem sermayenin hem de örgütlü işçi sınıfının savunma gücü biçimlendirmişti” bu bakımdan, sosyal devlet düzenlemeleri sermaye birikimi zeminlerini güvence altına alıyordu. Söz konusu açıklamaların, sosyal devlet uygulamalarının, arz fazlası ve eksik istihdam sorunları karşısında kitlelerin satın alma gücünün artırılması önerisini ortaya koyan Keynesçi ekonomik yaklaşım ve kitlesel üretim için kitlesel tüketimi öngören Fordist yaklaşımın bu noktada örtüştüğü görülmektedir. Bu ortak noktadan hareketle, sermaye birikim rejimi olgusunun, sosyal devletin kavranmasında açıklayıcılığa sahip olduğu belirtilebilir.

Fordist üretim sisteminin yarattığı etkiyle artan kitlesel üretimin devamlılığını sağlamak için pazarın genişletilmesi gerekmektedir. Bu genişlemenin sağlanması için o mallara olan talep miktarının artırılması gerekir. Talep miktarının artırılması için ise işçi sınıfının ve hatta muhtaçların alım gücünü artıracak bir politika izlemek, kamu harcamalarını artırmak gereklidir. Tüm bunlardan hareketle, refah devletinin esas hedefinin kitlesel olarak üretilen malların, kitlesel tüketimi için uygun bir ortam yaratmak olduğunu söyleyebiliriz.

Fordist üretimde tek ve geniş bir mekanda çok sayıda işçinin olması işçiler arasında mücadelelerin olmasına yol açmış. Avrupa’ da işçi hareketleri önemli boyutlara ulaşmış ve sendikalar güç kazanmıştır. Ayrıca savaş sonrasında Batı Avrupa’da komünist partilerin büyük ölçüde güç kazanmaları, 1917 Sovyet Devrimi’nden sonra 1949’dan itibaren Çin ve başka ülkelerin sosyalist sistemi seçmeleri sonucunda sosyalist sistem, kapitalist sisteme karşı ciddi bir alternatif olarak ortaya çıkar. Artık dünyada bir tarafta ABD etrafında, diğer tarafta ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) etrafında toplanmış olan iki kutup oluşur. Bu iki kutup, güçlerini artırmak için diğer ülkeleri kendilerine çekmeye çalışırlar ve bu yüzden önemli tavizler vermek sorunda kalırlar. Ayrıca bu iki kutuptan hiçbirine dahil olmayan “tarafsız” olarak adlandırılan ülkelerde vardır ki bu ülkeler zayıf ülkeler olarak değerlendirilmiştir. Tüm bu yaşananlar doğrultusunda refah devleti aracılığıyla “kapitalizmin insancillaştırılması” ve “piyasanın sosyalleşmesi” gerçekleşir. Fordist üretim o dönemde yüksek bir verimlilik sağlamış ve bu sayede refah devleti politikalarının uygulanabilirliği için sistemin pay verme marjı da uygun hale gelmiştir. Refah devletinin, kapitalist sistemi yumuşatma özelliği dile getirilirken, özel sermaye birikimine yönelik sağladığı katkılar da göz önünde tutulmalıdır (Önder, 2000:2). Bu sebeple “vahşi kapitalizmin dizginlenmesi” olarak da görülen refah devleti uygulaması Batı Avrupa’da sosyal demokrat partiler kadar, muhafazakar partiler tarafından da kabul görmektedir.

Kapitalist sistemin mantığı içerisinde bölüşüm, piyasa mekanizması tarafından yapılması gerekirken, 19.yüzyılda yaşananlar bölüşümün piyasa mekanizmasınca

yapılmasının toplumsal gerilimleri daha da arttırdığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde refah devletinin doğuşu, sermaye sınıfı, çalışan sınıf ve devlet arasında varılan uzlaşmaya dayanmaktadır. Buna göre, bölüşüm piyasa mekanizmasınınca değil, siyasi tercihler gereği yapılmalıdır. Bu uzlaşma sayesinde sosyal demokrasi gelişir ve sosyal demokrat partiler güç kazanırlar. Bu güç sayesinde demokrat partiler bölüşüm sürecine ciddi müdahalelerde bulunurlar. Devlet bu uzlaşma sonucunda sosyal kaygılara duyarlı bir hale getirilir ve hem çalışan kısım hem de korunmaya muhtaç kesimleri gözetir bir yapı haline bürünür. İşçi sınıfı bu süreçte önemli kazançlar elde eder, ancak bu kazanımların kapitalist sistemdeki nihai kazanımlar olarak değerlendirilmemesi gereklidir (Başkaya, 2001: 16). Nitekim sermaye kesimi günümüzde bu kazançların ortadan kaldırılmasına yönelik büyük bir mücadele vermektedir.

2.2.3.1.(2). Sosyal Devletin Çözülüşü ve “Kapitalizmin Altın Çağı”nın Sonu

İnsanlar için refah ve güvence sağlayıcı işlevleri yerine getiren sosyal devlet, kapitalizmin çaresiz bıraktığı bireyi korumaya yönelik önlemleri yerine getirir. Yani, kapitalist sistemin doğası gereği ortaya çıkan bireyin sorunları ve yaşayacağı riskleri refah devleti tarafından minimize edilerek sistemin devamlılığı sağlanmaya çalışılır. Refah devleti bireyi korumaya yönelik faaliyetlerin finansmanını önemli ölçüde çalışan kesimin ödediği vergiler ve sosyal güvenlik payları ile sağlar (Şaylan, 1996: 77).

Ülkedeki her türlü sermaye hareketlerinin denetim altına alındığı, sermayenin verimli yatırımlara yönelerek kar edebildiği bir sürece sokulduğu refah devleti uygulaması sayesinde ekonomik bunalım son bulur. Yine refah devleti sayesinde yaşanan büyüme ve bu büyümenin sağladığı kar hadlerindeki yeniden yükselme sayesinde sermaye birikimi konusundaki kriz aşılar fakat 1970’lerde kapitalizmin altın çağının sonuna gelinir. Ekonomik büyümenin duraklayabileceğine dair sinyaller, 1960’ların sonlarında kendini hissettirmeye başlar. Verimlilik artış hızlarının ve kar hadlerinin düşmesi sonucunda sermaye birikimi yavaşlamaya başlar ve bu durum sosyal politikalar ile birlikte sosyal demokrasinin de hızlı bir şekilde gerilemesine yol açar. İşte bu dönemde yaşanan önemli gelişmeleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Bretton Woods Para Sistemi’nin Çöküşü: II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın sanayileşmiş ülkelerinin ekonomileri büyük bir çöküş yaşarken ABD bu durumun tam tersine savaş sonrasında ekonomisi daha da güçlenir ve 1945 sonrası dünyanın yeniden inşasındaki hakimiyetini Bretton Woods Konferansı’ndaki etkinliği ve Avrupa ülkelerine yaptığı “Marshall Yardımı” ile de gösterir. 1944 yılının temmuz ayında yapılan Bretton Woods Konferansı’nda sabit bir döviz kuru sistemi uygulanmasına karar verilir ve uluslararası para birimi olarak doların kullanılması kabul edilir. Dolar altına bağlanır ve 1 ons (28gr) altının fiyatı 35 dolara sabitlenir. Bu durum ABD’nin gücünün de bir göstergesidir.

1960’lı yıllara gelindiğinde II. Dünya Savaşı’nın ekonomilerde yol açtığı hasarların üstesinden gelen Batı Avrupa ülkeleri bir tarafta Japonya diğer tarafta dünya ticareti konusunda ABD’ye karşı ciddi rakipler olarak ortaya çıkar. Tüm bu gelişmeler sonucunda ABD, dünya ticaretindeki üstünlüğünü kaybeder. Ayrıca ABD’nin ödemeler dengesi hem Vietnam Savaşı giderlerinin karşılanması hem de stratejik olarak önemli ülkelerin askeri güçlerinin kuvvetlendirilmesi amacıyla söz konusu ülkelere verilen

askeri hibe ve krediler sonucunda bozular. ABD'nin dış ticaret açıkları, ülke dışında yüksek miktarda dolar birikimine yol açar. Özellikle Avrupa'daki dolar miktarının artması sonucunda dolar değer kaybetmeye başlar (Görgün, 1994:164). Dış ticaret açıkları yanında yaşanan bütçe açıklarının da etkisiyle Nixon yönetimi 15 Ağustos 1971 tarihinde doların altına karşı konvertibilitesini tek taraflı olarak kaldırır ve dolar devalüe edilir. Tüm bu yaşanan gelişmeler sonucunda Bretton Woods Para Sistemi çöker ve bu çöken sabit döviz kuru yerine dalgalı döviz kuruna geçilir.

- Yaşanan Petrol Şokları: 1973-1974 yıllarında yaşanan I. Petrol Şoku ve 1979-1980 yıllarında yaşanan II. Petrol Şoku 1970'li yıllarda yaşanan gelişmelerdendir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) petrol fiyatlarını üç kat artırması sonucunda enerji fiyatları ve ürün maliyetleri büyük bir hızla yükselmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışlar 1972-1977 yılları arasında OPEC ülkelerine 310 milyon dolar kazanç sağlamıştır (Ellwood, 2000: 39). Kazanan bu paralar “petro-dolar” olarak adlandırılmıştır.
- Stagflasyon: Bretton Woods Para Sistemi'nin çökmesi ve Petrol Şoku sonrasında, bütün ekonomik göstergeler olumsuz bir seyir izlerken verimlilik artış hızlarındaki düşüş yüzünden de sermayenin kar hadleri hızla düşer. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, dünya ekonomisi 1970'li yılların ortalarından itibaren stagflasyon krizi ile karşı karşıya gelir. Stagflasyon hem enflasyonun hem de durgunluğun aynı anda yaşandığı bir krizdir. Petrol fiyatlarındaki artışla birlikte petrol ithal eden ülkelerden OPEC ülkelerine önemli bir gelir transferi gerçekleşir. Petrol ithalatçısı ülkelere sanayi üretiminde önemli düşüşler gerçekleşirken yaşanan bu durgunluğa rağmen fiyat artışları devam eder ve stagflasyon krizi ortaya çıkar.
- Dış Borç Krizi: Petrol ithal eden ülkelerden OPEC ülkelerine gelen “petro-dolar”lar merkez ülkelerin uluslararası bankalarına yönelir. Durgunluk hakim olduğu Batı ekonomilerinde borç vermenin zorlaşması nedeniyle merkez ülkeler bankalarındaki petro-dolar mevduatlarını, az gelişmiş ülkelere (AGÜ) ve gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) artan petrol fiyatlarını ödeyebilmek ve kalkınma hedeflerini finanse etmek için kredi olarak verirler (Ellwood, 2000: 39). Böylece 1982 yılında Meksika'nın moratoryum ilan etmesiyle başlayacak olan dış borç krizinin de ilk tohumları atılmış olur.
- Devletin Mali Krizi: Devlet ekonomiye müdahale edip toplumdaki çeşitli kesimlere kaynak aktarınca, toplumdaki her kesim devletten talepte bulunmaya başlar. Büyük şirketler büyük çaplı altyapı yatırımlarını devletin yapmasını, isterken finans çevreleri kredi limitlerinin yükseltilmesini, yoksullar sağlık yardımlar yapılmasını, bütün kesimlerin bu şekilde devletten beklenti ve taleplerinin giderek artması sonucunda, artan kamu harcamalarının finansmanında yaşanan ortaya çıkan sıkıntılar yüzünden mali kriz ortaya çıkmıştır. Böylelikle bir taraftan sermaye birikiminin sürekliliği için gerekli koşulları sağlayan diğer taraftan da sosyal eşitliği sağlayan refah devleti uygulaması çözülmeye başlar.

2.2.3.1.(3). Yeni Dünya Düzeni'ne Geçiş

1970'li yıllarda yaşananlar gelişmeler sonucunda refah devleti uygulaması yoğun tartışmalar konu olur. Yaşanan krizlerin sebebi olarak, refah devletinin ekonomiye müdahalesi, verimsiz kamu harcamalarının artması, artan kamu harcamalarının finansmanı için yüksek oranlı vergilerin toplanması ve işçi sendikalarının giderek güçlenmesi görülmüştür. Devletin para arzını artırmasının katı bir sınırının olmaması eleştirilir ve bu durumun enflasyonun nedenlerinden biri olarak görülmüştür. İşsizliğin nedeni olarak da işçilerin yüksek ücret almasını sağlayan söz konusu dönemdeki sendikalar suçlanır.

Sermaye birikiminin devamlılığı için devletin ve sendikaların piyasaya yaptıkları müdahalenin kaldırılarak serbest piyasa ekonomisine geçilmesi amaçlanır. Kapitalizmin yeniden yapılanmasını ifade eden bu yeni düzenin ideologları ise Neo-liberal iktisatçılardır. Birey özgürlüğüne önem veren ve ekonomiye devletin müdahale etmesinin birey özgürlüğünü tehdit ettiğini vurgulayan neo-liberal iktisatçılar, birey özgürlüğü açısından serbestçe işleyen bir piyasanın gerekli olduğunu ileri sürerler.

1970'li yıllar Keynesci ekonomik yaklaşımın yarattığı sorunlar, monetarizm, rasyonel beklentiler hipotezi ve arz yanlılık olarak üç akımın itibar görmesine neden olmuştur. Egemen iktisadi düşüncede neo-liberalizmi temsil eden bu ekonomik görüşlerin önermeleri sosyal devleti yakından ilgilendirmektedir.

Milton Friedman enflasyon sorununa dikkat çekerek, para miktarının ılımlı bir düzeyde, dengeli bir oranda büyümesinin ekonomik büyümenin yüksek, enflasyonun ise çok az olduğu bir ortam veya çerçeve sağlayabileceğini savunmuştur (Friedman ve Kaldor,1982: 33). Monetarizmin kurucusu Friedman' a göre para miktarındaki artışın üretimdeki artışı aşmasıyla enflasyon oluşur. Dolayısıyla ekonominin istikrarı için gerekli olan para miktarı ve bu miktarın üretime paralel bir seyir izlemesini sağlamaktır. Friedman, hükümetin para ve maliye politikalarını efektif talebi genişletmek amacıyla kullanmasının, işsizliği ancak geçici olarak kısa vadede azaltabileceğini savunmuştur (Kazgan, 1994: 260). Sonuç olarak devlet ekonomi ilişkisinde, para otoritesinin yalnızca ekonominin çökmeyeceği miktarda paranın dolaşımında olduğunu garanti altına almasının yeterli olduğu yeni bir görev tanımlaması yapılmış olmaktadır (Krugman, 2001: 33).

Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne göre; hükümetin ekonomik durgunluk karşısında uygulayacağı genişletici para politikası, enflasyon beklentisini para arzındaki artışla aynı oranda artıracaktır. Hükümetin nasıl bir politika izleyeceğinin algılandığı durumlarda beklentiler buna göre ayarlandığına göre, üretim ve işsizlik bu politikadan etkilenmeyecek fakat enflasyon hızı etkilenmiş olacaktır (Kazgan, 1994: 261). Bu yaklaşımla devresel bunalımları düzene sokmak için uygulanacak aktif bir devlet politikasının zorunlu olarak ya etkisiz kalacağı yada fiilen üretime zarar veren bir sonuca ulaşacağı gösterilmeye çalışılmıştır (Krugman, 2001: 48).

Arz yanlısı akım ise sermaye üzerindeki yüksek vergi yükünün düşürülmesinin gerekli olduğunu ve düşük vergi politikasının teşvik edici etkilerinin ekonomi faaliyetleri artıracığını savunur.

Bu üç ekonomik yaklaşım da neo-liberal politikalara ekonomi cephesinden kuramsal temel sağlayan bir doğrultuyu içermektedir. Bu doğrultu devlet-ekonomi ilişkisinin Keynesci politikalar döneminde olduğu gibi, "bırakınız yapsınlar " ilkesi ışığında yeniden yapılandırılması sonucunu doğuracak savlarla doludur. Artık kapitalizmin işleyişinden doğan sorunların rasyonel bir şekilde davranan ve ekonomiye müdahale eden devlet tarafından ortadan kaldırılacağını ileri süren Keynesci düşünce popülerliğini kaybetmiştir. Çünkü neo-liberalizm, kapitalizmin zaten rasyonel ve

uyumlu bir sistem olduğunu, devletin yapacağı müdahalelerin ise sistemin uyumunu bozup sorunlara yol açacağını ileri sürmektedir. Bir zamanların uyum sağlayıcı ögesi olarak görülen devlet artık neo-liberalizmin hakim düşünce akımı olduğu yeni ekonomik düzende, uyum bozucu öge olarak görülmeye başlanır (Savran, 1988: 36).

Kazgan (1994, 95) yeni dünya düzenini şöyle değerlendirmektedir.

“Yeni ekonomik düzenin temelindeki öğretisi, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçişteki bütün ülkelerin tek pazar oluşturmak üzere dünya pazarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleştirilmesi. Bu amaçla, ithalat-ihracat dış ticaret politikalarının etkisinden arındırılacak, fiyat sübvansiyonları kalkacak, paraların konvertibilitesi sağlanacak; devlet tekelleri kaldırılacak, kamu müdahaleleri kaldırılacak; dolaysız yatırımlar, portfolyo yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri denetimden arındırılacak ve mali piyasalar bütünleşecek. Böylece dünya ekonomisi, katılanları özel girişimler olan, piyasalarına rekabet koşullarının egemen olduğu ve dürtüsünün kar olduğu bir alana dönüşecek . . .”

Neo-liberal politikalar 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başından itibaren uygulanmaya başlanır. Thatcher’ın başbakan olmasıyla birlikte, İngiltere’de devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasına ve toplam para arzında çok sıkı kontrollerle enflasyonun düşürülmesine çalışılır, kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi, başta sosyal yardımlar olmak üzere kamu harcamalarının kısıtlanması, vergilerin düşürülmesi ve sendikaların haklarının kısıtlanması yönünde politikalar uygulanır.

Başkan Reagan neo-liberal politikalara benzer politikaları ABD’de uygulasa da devletin ekonomideki payının küçülmesi isteğine rağmen soğuk savaştan ötürü askeri harcamalar artırılmıştır. Bu durum “Militer (askeri) Keynescilik” olarak adlandırılır (Başkaya, 1994: 11). Şirketlere ve yüksek gelir gruplarına tanınan önemli vergi indirimleri yanında oldukça yüksek miktarlarda yapılan askeri harcamaların aslında içinde bulunulan krizden devlet eli ile çıkmanın yolu olarak görüldüğü ileri sürülebilir (Şaylan, 1988: 82). ABD’deki yüksek miktardaki askeri harcamalar sonucunda büyük bütçe açıkları ortaya çıkar.

Refah devleti uygulamasının ortadan kaldırılması yönündeki faaliyetlerden en fazla düşük gelir grupları etkilenmektedir. Çünkü bu gelir gruplarına yönelik kaynak aktarımları, sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması ile son bulur. İşsizlik sigortası, ücretsiz eğitim ve sağlık gibi hizmetlere en çok düşük gelir gruplarının ihtiyacı bulunmaktadır.

Yeni dünya düzenindeki amaç, küresel pazarda sermayenin karını en üst düzeye çıkarmaktır. Bu doğrultuda sermaye hareketliliğine sınırsız bir özgürlük tanınmış ancak aynı özgürlük çalışan kesimin hepsine sağlanmamıştır. Görüldüğü üzere küreselleşen sadece sermaye ve az sayıdaki yüksek vasıflı emek olmuş ve yaşanan küreselleşme sürecinin sosyal boyutu tam olarak sağlanamamıştır. Bu dönemde yaşanan küreselleşme sürecini bu sebeple “neo-liberal küreselleşme” veya “sermayenin küreselleşmesi” olarak adlandırabiliriz.

Ülkeler arasındaki sınırların kaldırılması ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesi sonucunda dünya refahının artacağı yönündeki görüşler “faktör fiyatlarının eşitlenmesi” teorisine dayandırılabilir. Bu teoriye göre, belirli koşullar altında ülkeler arasındaki ticaretin serbestleşmesiyle birlikte ülkeler arası faktör fiyatlarının eşitlendiği varsayılır. Bu eşitliğin gerçekleşmesi için gerekli koşullar ise bu ülkelerin üretimde aynı

teknolojiyi kullanıyor olması, zevklerin benzer olması, hem mal hem de faktör piyasalarında tam rekabet şartlarının geçerli olması ve söz konusu ülkelerdeki dış ticaretin önünde ulaştırma maliyetleri, gümrük tarifeleri gibi engellerin bulunmaması sayılabilir. Tüm bu koşullar altında ülkeler arasında ticaretin gelişmesiyle birlikte ülkeler arasında faktör fiyat farklılıklarının azalacağı, ülkelerdeki nispi faktör fiyatları bütünüyle eşitleninceye dek de ülkeler arasındaki ticaretin gelişmeye devam edeceği görüşü öne sürülür. Bu yaklaşım, ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesinin gelişmekte olan ülkelerde refah artışı sağlayacağı yönündeki iddiaları destekler. Günümüzde ticaretin serbestleşmesine rağmen, az gelişmiş yada gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki refah düzeyi farkı kapanmak bir yana daha da artmıştır. Serbest dış ticaretin gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında artan ticarete gelişmekte olan ülkelere genel olarak olumlu bir etkisinin olmadığı tam tersi esas olarak olumsuz etkilerinin bulunduğu görülmüştür.

İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal, 1957 yılında yayınlanan “İktisat Teorisi ve Az gelişmiş Bölgeler” adlı kitabında serbest dış ticarete ilişkin teorinin az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret ilişkileri bakımından geçerli olmadığını öne sürer. Bu ülkeler arasında gerçekleşecek olan serbest dış ticaret ile serbest faktör hareketlerinin ülkeler arasında bir denge kurulmasına değil, söz konusu ülkeler arasındaki faktör verimliliği ve faktör getirisi farklarının giderek artacağını vurgular. Faktör fiyatlarının eşitlenmesi teorisine göre sermayenin az gelişmiş ülkelere, vasıfsız işgücünün de gelişmiş ülkelere yöneleceği ve böylece bir tür dengenin kurulmaktadır. Myrdal bu teoriyi eleştirerek az gelişmiş ülkelerde sıkı döviz kontrolü yapılmadığı takdirde az gelişmiş ülkelerdeki sermayenin de gelişmiş ülkelere gideceğini savunur. Ayrıca gelişmiş ülkelerin özellikle az gelişmiş ülkelerdeki vasıfsız işçilere karşı sınırlarını kapamış olması da dikkat çekici diğer bir noktadır. Myrdal’ın “kutuplaşma teorisi” olarak bilinen bu yaklaşımının bugünkü küreselleşme sürecinde gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliklerin giderek artmasında dikkate alınması gerekir.

Günümüzde küreselleşen sermaye ve vasıflı emek olup sermaye en yüksek karlara, emek de en yüksek ücretlere ulaşabilmektedir. Küçük çaplı sermaye ile vasıfsız emek ise küreselleşme sürecine katılmayıp yerel ölçekte kalmaya mahkum olup iç pazarda sağlayabildikleri kar ve ücretle yetinmek zorunda kalırlar. Küreselleşme süreci ile dünya sınırların ortadan kalktığı bir köye dönüşmekte ancak herkes bu köyde yaşama şansına sahip olamamaktadır. Zira küresel elitler ve profesyonel seçkinler herhangi bir sınırla karşılaşmazken geriye kalan insanlar büyük sınırlarla karşılaşmaktadırlar.

Yeni ekonomi düzen refah devletinin ortadan kaldırılmasını, işçi sendikalarının zayıflatılmasını, çok uluslu şirketlerin önündeki tüm yasal engellerin ve diğer sınırlamaların kaldırılmasını, uluslar arası sermaye için yeni kar alanlarının açılmasını amaçlamakta olup piyasanın mutlak hakimiyetini sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca mevcut düzenden başka bir alternatif olmadığı görüşü üzerinde durulmaktadır.

Piyasanın sürekli olarak yüceltilmesine ilişkin olarak Ahmet İnsel (2003, 3) eleştirilerini şu şekilde dile getirir:

“ (. . .) neo-liberal düşünce tarzında da piyasalar, rekabet, esneklik gibi ikonalar vardır. Bunların gerçekten neye tekabül ettikleri pek konuşulmaz. Bu konudaki eleştirilere dogmatik yanıtlar verilir. Çünkü ikonanın hikmeti kendindedir. (. . .) Piyasalar fetişizminin sorgulanması kaçınılmaz olarak günümüzde egemen iktisat biliminin bir çok varsayımının sorgulanmasını gündeme getiriyor. (. . .)”

2.2.3.1.(4). Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi

Borç krizi ile sarsılan çevre ülkelerin Bretton Woods kurumlarının zorlamasıyla para ve sermaye piyasalarını geliştirmesi ve bu piyasaların birbiriyle bütünleştirilmesinin sağlanması, paraların konvertibilitesinin gerçekleşmesi, mal ve hizmet ticareti yanında bütün sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi merkez sermayesinin düşen kar hadlerinin yükseltilebilmesi açısından son derece önemlidir. Çünkü çevre ülkelerin Bretton Woods kurumlarının kendisine dayattığı düzenlemeleri hayata geçirmesi merkez sermayesi için yeni kar alanlarının açılması anlamına gelmektedir. Bu düzenlemelerin ülkelere gerçekleştirilmesi ile çevre ülkelerin korumasız kalan piyasaları hem dolaysız yabancı yatırımlara hem de kısa vadeli spekülasyon yabancı sermaye akımlarına tamamen açık hale gelir.

Günümüzde spekülasyon amaçlarla hareket eden sermaye hareketlerinin son derece hızlanması çevre ülkelerin ekonomilerine rant ekonomilerine dönüştüreceğinden ve mali kırılganlığı artıracığından dolayı çok büyük krizlere neden olabilmektedir. Mali sermayenin önündeki engellerin kaldırılması, küresel ekonomi için son derece güçlü bir istikrarsızlık kaynağı durumuna gelmiştir. Makro ekonomik istikrarını sağlayamadan ve yüksek dış borçlarla karşı karşıya olan bu çevre ülkelerin mali piyasalarını serbestleştirerek ülkelere yabancı sermaye çekmek zorunda bırakılmaları çok ciddi sonuçlar yaratarak kriz ortamları yaratmıştır.

Merkez, çevreden önce 1980'li yıllarla birlikte ilk olarak kendi içinde mali piyasalarını ve sermaye hareketlerini var olan denetimlerden kurtarmaya çalışır. Çünkü 1929 Bunalımı'ndan 1970'li yılların sonlarına kadar geçen süre zarfında merkezde mali piyasalar ve sermaye hareketleri sıkı kontrol altında tutulmaktadır. Merkez ülkeler sermayenin yurt dışında yatırım yapmasındansa yurt içinde yatırım yapmasını tercih etmektedir. Bunun sebebi ise sermayenin yurt içinde gerçekleştireceği yatırımların hem istihdamı arttıracığının hem de büyüme üzerinde olumlu katkılarının olacağı düşünülmektedir. Thatcher öncesi dönemde İngiltere'de yurt dışına sermaye çıkışının engellenebilmesi için yurt dışına yapılacak olan yatırımların pahalılaştırılması yoluna gidilmiştir. ABD'de ise sermaye çıkışları bir ara vergilendirilmiştir. Fakat 1980'li yılların başlangıcıyla birlikte merkez ülkelerde, merkez sermayenin düşen kar hadlerinin yükseltilmesi ve sendikacı işçilerin ellerindeki gücün kırılması amacıyla mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gerçekleşir. Amaç merkez ülkelerin sermayesinin sadece kendi ülkelerindeki olanaklardan değil tüm dünya çapındaki olanaklardan faydalanabilmesidir. Bunun sonucunda çevre ülkelerin mali piyasalarının geliştirilip tam serbestleştirilmesine yönelik olan baskılarla çevre ülkeler, merkez ülkelerin sermayesinin gereklerine göre yeniden düzenlenme yoluna gider (Kazgan, 1994: 163).

Sermaye hareketlerini dolaysız yabancı yatırımlar ve kısa vadeli sermaye hareketleri olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz.

2.2.3.1.(4).(a). Dolaysız Yabancı Yatırımlar

1980'lere kadar sıkı şekilde kontrol altında tutulup kısıtlamalara tabi olan "dolaysız yabancı yatırımlar" 1980'li yıllarda daha serbest hale gelir. Daha önceleri ülkeler yabancı şirketlere dolaysız yabancı yatırım yapabilmeleri için yerli sermayeyle ortaklık kurulması hizmet kesimi dışında imalat sanayinin ancak bazı kesimlerine yatırım yapılabilmesi, yeni teknoloji getirilmesi gibi şartları öne sürerken 1990'lı yıllarda yabancı sermayeye verilen devlet garantileri bundan böyle hukuk düzlemine taşınır.

Dolaysız yabancı yatırımları gerçekleştiren çokuluslu şirketler esnek üretim sayesinde üretimlerinin emek yoğun aşamalarını emek maliyetinin daha düşük olduğu ülkelere kaydırırlar. Artık bir ürünün emek yoğun üretim aşaması için işçi haklarının kısıtlı, ücretlerin daha düşük, işçilerin beceri düzeyinin yüksek, sosyal giderlerin daha az olduğu ülkeler yatırımlar için, üretimin tümü veya belli bir aşaması için ideal yerler olarak görülürler. Ayrıca merkez ülkelerde doğayı koruma bilincinin gelişkin olması ve bunun sonucunda sıkı şekilde doğayı koruma yasalarının uygulanması veya uygulanmaya çalışılması, doğayı aşırı derece kirleten sanayilerin çevre ülkelere doğru kaymasında önemli rol oynar. Çünkü çevre ülkelerde son derece gevşek olan veya hiç olmayan doğayı koruma yasaları sayesinde bu şirketler doğayı kirletmenin maliyetlerine katlanmamış olurlar. 1980 öncesinde çevreye yapılan dolaysız yatırımlarda imalat sektörü önemli yer tutarken 1980 sonrasında bankacılık, ticaret, turizm ve sigortacılık gibi kar marjı çok daha fazla olan hizmet sektörleri ağırlık kazanmaya başlar (Kazgan, 1994: 169).

Ancak dünya ölçeğinde dolaysız yabancı yatırımları coğrafi dağılımına bakıldığında adil bir dağılımın gerçekleşmediği ortaya çıkar. Çünkü dolaysız yabancı yatırımlar, ağırlıklı olarak gelişmiş sanayileşmiş ülkelere ve hızla kalkınan birkaç sanayileşmiş ekonomide yoğunlaşmaktadır (Hirst ve Thompson, 2000: 79). Dolaysız yabancı yatırımların ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler arasında yoğunlaşmasının sebebi bu ekonomilerde satın alma gücünün yüksek olmasından kaynaklanan geniş pazar olanaklarının bulunması, mikro-elektronik devrimin gerektirdiği gelişmiş altyapı ile kalifiye işgücünün varlığı ve sermaye açısından rizikoların daha düşük olmasıdır.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na ait (UNCTAD) dolaysız yabancı yatırımlara ilişkin verileri incelediğinde bu yatırımların gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştiği açık bir şekilde görülmektedir. 2000 yılında yaklaşık olarak 1.3 trilyon dolara yükselen dolaysız yabancı yatırımların 1 trilyon dolarlık kısmı gelişmiş ülkelere, 240 milyon dolarlık kısmı ise gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Türkiye'de ise 2000 yılında ancak 1 milyon dolara yakın dolaysız yabancı yatırımı yapılmıştır. Merkez ülkelerde dolaysız yabancı yatırımlarda hem en çok yatırım yapan hem de en çok yatırım alan ülkeler konumundadır.

1983-1987 yılları arasında dünyanın belli başlı borsaları ortalama olarak %300 büyürken, 1980'lerde tahvil ve hisse senedi piyasalarının hacminin gayri safi milli hasılaya (GSMH) oranı ABD'de %9'dan %93'e, Almanya'da %8'den %85'e, Japonya'da ise %7'den %119'a çıkar. Ancak 1987 yılında New York Borsası'nın çöküşü merkez sermayesinin tekrar gözünü çevreye çevirmesine yol açmış ve borsa krizinden sonra merkezde yaşanan durgunluk sonucunda sermaye yeniden çevreye yönelmiştir (Yıldızoğlu, 2000:3). Bu dönemde merkez sermayesinin gözdeleri "yükselen piyasalar" diye adlandırılan bir dizi gelişmekte olan ülke olur. Çevre ülkelere yönelen sermayenin ağırlıklı olarak yükselmekte olan bu piyasalara giriş yapmasıyla birlikte bu piyasaların, özellikle de 1990'lı yıllar boyunca kriz yaşamaktan kurtulamamaları dikkat çekmiştir.

1987 yılında New York Borsası'nda yaşanan krizden sonra çevreye yapılan dolaysız yabancı yatırımlarda büyük artış olur. Örneğin 1987 yılında merkezden çevreye giden dolaysız yabancı yatırımların değeri 10 milyar dolar iken, 1995 yılında 90.3 milyar dolara yükselir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere bu yatırımlar çevredeki belirli ülkelere yönelmiş ve 1995 yılında merkez ülkelerin çevre ülkelere yapmış olduğu dolaysız yatırımlardan en büyük payı 53.5 milyar dolarla Uzakdoğu, 17.8 milyar dolarla da Latin Amerika almıştır. Uzakdoğu'da Çin, Latin Amerika'da ise Meksika ve Arjantin ağırlıklı olarak yatırım yapılan ülkeler olarak göze çarpmaktadırlar (Kazgan, 1994: 169). Bu eğilimin 2000 yılına bakıldığında değişmediği görülmektedir.

Çin, Hong Kong, Singapur ve Güney Kore gibi Uzakdoğu Asya ülkeleri ile Brezilya, Arjantin, Meksika ve Şili gibi ülkeler 2000 yılında çevrede en fazla dolaysız yabancı yatırım çeken ülkeler konumundadır.

Sermaye hareketlerinin serbestleştiği günümüzde çevre ülkeler dolaysız yabancı yatırımların ülkelere yönelmesini isterler. Çünkü bu yatırımlar gittikleri ülkede yatırımın artmasına, Stiglitz' in (2002, 3) de değindiği gibi teknoloji transferine katkıda bulunabilirler. Fakat bunların gerçekleşebilmesi için ise yerli sermaye ile işbirliği yapmaları ve yerli personel kullanmaları önemlidir. Ayrıca çokuluslu şirketlerin şirket içi ticaretleri sonucunda, dolaysız yabancı yatırımların ülke ihracatı üzerinde olumlu katkısının olduğu, ülke içinde üretim ve istihdam artışına katkı yaptığı, ülkenin refahının artmasına imkan tanıdığı belirtilir. Ancak bu şirketlerin kar transferi gerçekleştirmeleri, ülke açısından döviz kaybı anlamına gelmektedir. İzzettin Önder (2001, 77), dolaysız yabancı yatırımlarda kar transferlerine özellikle değinmektedir.

“(. . .) Kaliteli emeğe gelişmiş ülkelerdekine göre daha düşük fakat çevresel ülkelere göre yüksek ücret ödeyen teknoloji-yoğun sermaye böylece elde etmiş olduğu yüksek katma değeri de kar payı olarak elde edip, ülke dışına taşıyabilir.

Çevresel konumlu ekonomilere gelen yabancı yatırımcı sermayenin ihracat yapması da bu bağlamda fazla bir önem taşımayacaktır. Zira ihracat yolu ile sağlanan gelirin önemli bir bölümü de (. . .) kar payı olarak elde edilip, kar transferi nedeni sonucunda ülkenin ödemeler dengesine olumsuz olarak yansıtacaktır. Yabancı sermaye alan bir ülke açısından, yabancı sermayenin yapmış olduğu ihracatın önemli olabilmesi, bu yolla katma değer önemli bir bölümünün içeride kalması koşuluna bağlı bulunmaktadır (. . .).”

Dolaysız yabancı yatırımlar içinde şirket birleşmeleri ve şirket ele geçirmelerinin oranı, aşırı derecede artmıştır. Şirket birleşmeleri ve şirket ele geçirmelerinden ötürü önemli istihdam kayıpları gerçekleşmektedirler. Yine çevre ülkelere yönelen dolaysız yatırımlar içinde özelleştirmenin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Özellikle yükselen piyasalar olarak adlandırılan ülkelerde neo-liberal politikaların gözde araçlarından özelleştirmenin, sıkı şekilde uygulanması veya uygulatılması sonucunda, merkez sermayesi özelleştirilen kamu işletmelerini satın almak için bu ülkelere yönelir. Fakat merkez sermayesinin özelleştirilen şirketleri sadece işletmek için satın almadığı kısa sürede orta çıkar. Özelleştirilen kamu işletmelerini satın alan şirketlerin, bu işletmeleri var olan rekabeti tasfiye etmek amacıyla kapatmaları ise sık rastlanan bir durum olarak karşılaşılmaktadır.

Özellikle imalat sanayine yönelen dolaysız yabancı yatırımlar, ülkelerin üretim yapısının bir parçası haline gelmekte ve çok büyük krizler yaşanmadığı sürece ülkeyi terk etmemektedirler. Bu sebeple dolaysız yabancı yatırımlar içinde imalat sanayine yapılan yatırımların, yatırım alan ülkeye olumlu katkılar sağladığı kabul görürken, dışarıya kar transferlerinde bulunulmasının, ithal malların ülke içinde pazarlanmasının ise ülkenin döviz kaybetmesine ve ekonominin daralmasına sebep olduğu da vurgulanır. Ayrıca, banka ve sigortacılık gibi hizmet sektörlerinde sermaye hareketlerine spekülasyon ivme vererek ülke ekonomisi açısından önemli istikrarsızlık kaynağı olma potansiyeline de sahiptirler.

Dolaysız yabancı yatırımlar, kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketleri ile karşılaştırılacak olursa bu yatırımların ekonomi üzerinde kısa vadeli sermaye hareketleri

kadar olumsuz bir etkisinin olmadığı görülür. Ülkenin üretimini, istihdamını, refahını artırma potansiyelinin olması olumlu özellikleridir. Fakat şirket birleşmeleri, şirket ele geçirmeleri ve kar transferleri yoluyla yarattığı olumsuzluklar da mevcuttur.

2.2.3.1.(4).(b). Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri

1987 New York Borsası'nın çöküşünden sonra merkez sermayesi risklerini azaltıp, kar hadlerini yükseltmek amacıyla portföyünü çeşitlendirme yolunu seçer. Çevre, bu çeşitlendirme için son derece uygundur. Böylelikle, merkez sermayesinin çevrenin tahvillerine, bonolarına ve hisse sentlerine olan talebi artar. Kısa vadeli spekülative sermaye hareketleri, özellikle çevrenin yükselen piyasalarını kendine uygun olan kar alanı olarak seçer. Riski daha yüksek olmakla birlikte, çevredeki döviz kur-faiz haddi ayarlamalarından yararlanarak çok önemli kazançlar sağlamayı başarırlar.

Korkut Boratav (1996, 23) , mali sermayenin merkez ülkelerden çıkarak çevre ülkelere yönelmesinin nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

“Şu anda finansal kapital, gelişmiş ülkelerde azalan yatırım olanaklarını ve düşük finansal getirilerini çevre ülkelere fon aktararak, yüksek gelirler sağlamaya çalışıyor. Merkez ülkelerde oluşan geçmiş dönemlerin tasarrufları, fon yöneticilerinin, yatırım bankalarının veya benzeri kuruluşların kontrolü altında. Yani bunlar, batı ülkelerindeki düşük getirilerin dışında getiri arıyorlar. Böylece gelişen piyasalar adı takılan orta ve ortanın biraz üstündeki gelişme düzeyindeki üçüncü dünya ülkeleri, bunlar için yeni yatırım alanları olarak ortaya çıktı. Bu ülkeler, sermaye hareketlerini serbest bıraktılar; sermaye giriş ve çıkışı üzerindeki kontrollerini yitirdiler. (. . .) Bu getiri (yerli para ile sağlanan yüksek getiri), konvertibl paralara dönüştüğü zaman, döviz kurunun artış oranı düşük tutulmuşsa, dolar cinsinden çok yüksek getiri sağlıyor. Dolayısıyla, Batı'nın finans piyasalarında yüzde 7-8'lik faizlerle yetinen rantiyeler ve fon yöneticileri; çevre ülkelere kaydıkları zaman bazı yıllarda Türkiye'de geçen yıl (1995 yılı) dolar üstünden olduğu gibi yüzde 40 oranını aşan getiri sağlayabiliyorlar.”

Sermaye piyasalarını serbestleştirmeye yeni başlayan çevre ülkeler, sermaye piyasalarının sığ olmasından ve sermaye hareketleri üzerinde kontrol imkanlarının bulunmamasından dolayı her türlü spekülative hareketten etkilenir durumdadır. Kısa vadeli sermaye hareketleri, sermaye piyasaları derin olan merkez ülkelerde çok az etkiye sahip iken çevre ülkelerin sermaye piyasalarında büyük spekülasyonlar yaratabilmektedirler.

Dünya ekonomisinde finansal piyasaların bütünleşmesi sonucunda kısa vadeli sermaye hareketlerinin yükselen piyasalara yönelmesi, GOÜ'ler için olumlu net kaynak transferi olarak görülmesine rağmen, kısa vadeli sermayenin gelmesini sağlayan yüksek faiz politikası, ülke dışına büyük miktarda kaynak transferine yol açmıştır. Çünkü, GOÜ'lerin cari işlemler bilançoları, spekülative sermaye girişlerine bağımlı hale geldiği andan itibaren yükselen piyasalar, finansal canlılık/ finansal kriz/ sermaye kaçışı döngüsünü sürekli olarak yaşar duruma gelirler ve bunun sonucunda net kaynak aktarımı çevreden merkeze doğru gerçekleşir (World Bank, 2000: 70).

Kısa vadeli spekülative sermaye hareketleri sayesinde merkez sermayenin payına büyük karlar düşerken, çevre ülkelerin payına düşen gittikçe sıklaşan ve derinleşen mali krizler ve gittikçe artan iç ve dış borçlar olmuştur.

2.2.3.1.(4).(c). Rant Ekonomisi - Kumarhane Kapitalizmi

Spekülatif amaçlı kısa vadeli sermaye hareketlerinin hızının artması ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla birlikte hacmi oldukça genişler. Faiz oranları ve döviz kurları, kamu denetiminden arındırıldıktan sonra bunlar üzerindeki kısa vadeli spekülatif sermaye hareketleri çok daha etkili hale gelmiştir. Döviz piyasaları ile para ve sermaye piyasaları arasındaki likit fonların daha fazla kar elde etme dürtüsüyle ve risklerden kaçınma amacıyla serbestçe hareket etmesi sonucunda istikrarsızlık günümüz ekonomileri için kaçınılmaz olmuştur.

Döviz piyasalarında bir günde yaklaşık 1,8 trilyon dolar para dolaşmakta iken mali sermayenin kısa vadeli değil günlük olarak hareket ettiğini söylemek yanlış olmaz. Bu paranın %80'i gittiği ülkenin piyasasını bir haftadan daha kısa bir sürede (Yeldan, 2002: 12), %40'ı ise iki günden daha kısa bir sürede terk etmektedir.

Kısa vadeli sermaye hareketlerinin bu denli spekülatif amaçla hareket ettiği günümüzde ülkeye giren sıcak para, girdiği ülkede ufacık bir risk ortamı oluştuğunda yada başka bir ülkenin herhangi bir nedenle bir değişim yaşaması sonucunda riskin daha düşük, getirinin ise daha yüksek olduğu yerlere doğru yönelmektedir. Yükselen piyasalara yönelen kar amaçlı mali sermaye, piyasa riskinin gerçekleşeceği anda büyük miktarlarda ülke dışına kaçmaya başlar ve bu kaçış sonucunda söz konusu ülkenin mali sistemi derinden sarsılır.

1980'li yıllardan itibaren mali sermaye bağımsız bir şekilde hareket etmeye başlar, üretken sermaye ile yollarını ayırır. Spekülatif amaçlı kısa vadeli sermaye hareketleri üretken yatırımların önüne geçer ve uluslar arası yatırım akışının da önemli bir bileşeni olur. Günümüzde yaşanan bu rant ekonomisi “kumarhane kapitalizmi” olarak da adlandırılmaktadır. Özellikle çevre ülke ekonomilerinin spekülatif hareketlere son derece açık olduğu ve bu saldırıların merkez ülke ekonomilerini de ciddi şekilde tehdit ettiği bir dönemde, kısa vadeli spekülatif sermaye hareketleri ekonomileri birer kumarhaneye çevirmektedir.

Keynes, 1936 yılında yayımlanan kitabında spekülatörlerle ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Spekülatörler istikrarlı bir işletme nehrindeki kabarcıklar olduklarında zararsız olabilirler, ancak işletme bir spekülasyon girdabındaki kabarcığa dönüştüğünde durum ciddidir”.

Spekülatif amaçlı kısa vadeli sermaye hareketleri yöneldiği ülkelerin ekonomilerinde öncelikle bir rahatlama sağlar ancak küçük bir kriz belirtisinde ülkeden çıkarak geride çok büyük bir kriz ortamı bırakmaktadır. Spekülatif amaçlı kısa vadeli sermayenin ülkeye ilk girişte yarattığı “yapay büyüme” sermayenin dışarı çıkmasıyla son bulur.

1980'li yıllardan itibaren ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen çevre ülkeler, kamu açıklarını kapatabilmek için borçlanma yoluna gittiğinde faiz arbitrajından kar elde etmeyi amaçlayan sermaye bu ülkelere yönelir. Devletin küçültülmesi, para arzının kontrol altına alınmasına yönelik olarak kamu kesiminin Merkez Bankası'ndan (MB) borçlanması kısıtlanmıştır (Kazgan, 2000:180). Bu politika yüzünden çevre ülkeler dışarıdan gelecek sermaye hareketlerine daha bağımlı hale gelmiş olur. Kaynak ihtiyacını karşılayabilmek için söz konusu bu ülkeler IMF'in telkin ettiği üzere faiz hadlerini yüksek tutma yoluna gitmişlerdir.

Kısa vadeli finansal kapital, yerli parayla yüksek faiz, düşük kur ve tam serbesti talep etmektedir. Ancak bu talep edilenler, ülkedeki üretken sermaye açısından önemli bir olumsuzluk kaynağı taşımaktadır. Yüksek faiz yüzünden ulusal yatırımlar düşük düzeyde kalırken yabancı mali sermaye yanında yerli sermaye yani ulusal ekonomi içindeki bankalar sistemi de büyük kazanç sağlar. Ülkedeki üretken sermaye ise üretimden koparak, spekülatif bir kimliğe bürünüp yüksek faiz ortamından sonuna kadar faydalanmaya çalışır (Boratav, 1996: 24).

Örneğin, Türkiye’de İstanbul Sanayi Odası’nın 500 büyük firmanın bilançoları üzerinde yaptığı bir araştırmada, bu firmaların son yıllarda sınai faaliyetler dışında elde ettikleri gelirlerin, toplam gelirler içerisindeki payının %50’yi aştığı ortaya çıkmıştır. Alpaslan Işıklı (1996, 24) bu konuyla ilgili olarak başka bir örneği aşağıdaki şekilde dile getirmektedir.

(. . .) Geçmiş yıllarda bazı sınai birimler, kar edememekten dolayı, işçilerine zorunlu izin vermek durumunda kaldılar. Buna karşılık, sene sonu bilançolarında, aynı işletmelerin kar ettiği ortaya çıktı. Çünkü bunların (karların) önemli kısmı üretimden değil, tamamen spekülatif kazançlardan sağlanabiliyor. Bu da üretimi ve istihdamı ciddi şekilde daraltan sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (. . .)

Çevre ülkelerde risklerin, merkez ülkelere göre daha fazla olmasından dolayı faiz oranları daha yüksektir. Faiz oranları yabancı sermaye çekme görevini üstlendiği gibi ülke içinden dışarıya sermaye çıkışlarını engellemeyi de amaçlamaktadır. Ülkede yabancı sermayenin girmesi sonucunda, gelen fonların ulusal paraya çevrilmesiyle birlikte ülkedeki döviz rezervleri artar ve yerli para değer kazanır. Yerli paranın değer kazanması sonucunda ithalatta artış, ihracatta ise duraklama yaşanır. Ülkeye giren fonların etkisiyle ekonomi canlanma yaşanır. Çevre ülkenin hem kamu hem de özel sektörü çok yüksek faiz oranlarıyla borçlanabildiklerinden her iki sektör de artan borçlarla mücadele etmeye çalışır. Cari işlemler bilançosu açıklarının büyümeye başlar buda krizin ilk sinyali olarak algılanır. Çünkü devalüasyon beklentisi artar ve bu beklenti faizlerin daha da yükselmesine yol açar.

Yabancı sermayenin dikkati ise bir yandan ülkenin döviz rezervlerinin kısa vadeli dış borçlara olan oranı üzerindedir. Söz konusu bu oran, uluslar arası derecelendirme kurumlarının bir ülkenin borç güvenilirliğini değerlendirirken dikkate aldığı en temel göstergelerden biridir. Bu oran birin altına düşüyorsa yani kısa vadeli dış borç miktarı döviz rezervlerini aşmaya başlıyorsa, derecelendirme kurumlarını son derece yakından izleyen yatırımcılar ve borç verenler artık endişelenmeye başlar (Stiglitz, 2002: 108). Bu negatif ortam sonucunda spekülatif amaçlı kısa vadeli yabancı sermaye kurlar değişmeden ülke dışına kaçmaya başlar. Bu panik havasıyla birlikte sermaye kaçışları daha da hızlanır. Devletin sermaye hareketleri üzerinde yaptığı serbestleştirmeler sonucunda artık elinde denetim gücü kalmadığından sermaye kaçışını önlemek için tek çareyi faizleri aşırı derecede yükseltmek olarak görmüştür. Faizlerin bu denli yükselmesi ise borç batağı içendi bulunan kamu ve özel sektörün güçsüzleşmesine ve iflas etmesine yol açmıştır.

Spekülatörler devalüasyon beklentisiyle döviz piyasasına; faiz oranlarındaki artış ile tahvil ve bonolara yönelmiştir. Hisse senetlerinin değer kaybetmesi ile borsa hızla düşer ve hemen ardından sermaye kaçışının sebep olduğu yüksek oranlı bir devalüasyon gerçekleşir. Sermaye girişi ile ilk başlarda yaşanan refah sona ermiş ve ülke krizin eşğine gelmiştir. Ülke bu kriz ortamındayken sermaye çoktan çok daha güvenli

piyasaların yolunu tutmuştur. Mali piyasalarda başlayan kriz akabinde reel kesimi de etkilemiştir. Krizin reel kesime sıçramasında yüksek faiz oranlarını n rolü büyüktür Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'da (GSYİH) ve sabit yatırımlarda büyük düşüşler yaşanırken işsizlik ve enflasyon rakamları hızla yükselir ve yoksulluk ciddi boyutlara ulaşır. Reel sektör reel faiz oranlarındaki artıştan dolayı üretimin durdurup rantçı bir niteliğine bürünür ve üretim için üretimde kullanmak için ayırdığı sermayeyi devlet tahvili ve hazine bonolarına yatırır bu şekilde kriz daha da derinleşir

Merkez sermayesi açısından çevredeki kriz ortamı birçok yeni fırsat yaratır. Ekonomik kriz nedeniyle dar boğaza giren veya iflas eden yerel özel şirketler çok uluslu şirketler tarafından satın alınır. Yine çokuluslu şirketler borsada iyice düşen hisse senetlerinin de peşine düşerler ve yapılan özelleştirmeler sonucunda kamu işletmelerine düşük fiyatlarla satın alırlar.tüm bu yaşananlara sonucunda spekülatif amaçlın kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülkelere serbestçe giriş çıkış yapmalarının sonucunda oluşan ekonomik krizler, çevre ülkelerdeki birçok finansal kuruluşun batmasına şirketlerin iflas etmesine işsizlik ve yoksulluk oranlarının büyük oranda yükselmesine yol açar. Çevre ülkeler kriz sonucunda büyük bir borç batağına girerler ve borç batağından çıkmak için Uluslararası Para Fonu (IMF) Tarafından kendilerine sunulan sıkı para politikaları uygulamalarını çözüm olarak görmüşlerdir. Ayrıca yine bu ülkelere sağlık,eğitim,yatırım vb. harcamalarını azaltılması yolu ile faiz dışı fazla yaratmaları tavsiye edilmiştir nitekim bu uygulama kriz nedeni ile iyice yoksullaşan insanları refah seviyelerinin daha da kötüleşmesine yol açmıştır.

Stiglitz (2002, 65), dışa açık olan ekonomileri “ azgın ve açık denizde dev bir dalğanın etkisiyle alabora olacak küçük teknelere” benzeterek, bu ülkelerin ne kadar iyi yönetilirse yönetilsinler dış şoklara oldukça açık olduklarını belirtir. Ekonomik krize çözüm olarak görülen IMF'in ekonomik politikalarının umulduğunun aksine olumsuz sonuçlar yarattığını, sıkı maliye politikaları uygulanarak kamu harcamalarının kısıtlanmasının ekonomik yavaşlamaları durgunluğa, durgunlukları ise depresyona dönüştürdüğünü vurgular.

Stiglitz 2000 yılında Davos' ta gerçekleştirilen toplantıda ise IMF politikalarını “krize düşen GOÜ' nün değil, krizi yaratan sermayenin çıkarını korumakla” suçlar.

Merkez sermayesi, küreselleşme süreci ile birlikte önemli kar alanlarına kavuşurken, bu sürecin sebep olduğu sorunlar üzerinde pek durmaz. Kar eksenine olan günümüzdeki küreselleşme sürecinin etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi için halen sürmekte olan sürecin insanlar, doğa ve ulus-devlet üzerindeki etkilerinin kapsamlıca ele alınması gerekmektedir.

3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNE YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR

Küreselleşme ekonomik, kültürel, siyasi ve teknolojik açılardan çeşitli etkilere sahip bir süreç olduğu için, sürece yönelik yaklaşımlar da bu noktalar etrafında şekillenmiştir. Söz konusu bu yaklaşımları; küreselleşme yanlıları, küreselleşme karşıtları ve dönüştürücüler şeklinde sınıflandırabiliriz.

3.1. Küreselleşme Yanlıları

Küreselleşme yanlıları küreselleşme sürecini ekonomik açıdan ele almışlardır. Sürdürülebilir ve istikrarlı bir kalkınma modelinin ancak piyasa mekanizmasının ağırlık noktasını oluşturan bir yapıda vücut bulacağını öngörmüşlerdir. Küreselleşme yanlılarına göre sanayi uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme süreciyle birlikte değerini ve önemini yitirmiştir. Piyasa mekanizması siyasi iktidarlardan daha verimli ve iyi çalıştığı için ülke politikalarının yerini küresel piyasa almıştır. Bunlara göre politikacılarla bugün daha az ilgilenilmesinin sebep ve gerekçesi, onların toplumsal hayattaki önem ve etkilerinin azalmasındandır. Politikalar, yerel yada ulusal ölçekte hala etkili olsalar da küresel açıdan yeterli güce sahip değildirler. Bu anlamda dünya ülkelerinin çoğunda, vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri veya politikacıların vatandaşlar üzerinde daha çok hayal kırıklığı yaratıyor olmaları, küreselleşme sürecini bir sonucudur.

Küreselleşme yanlılarına göre, piyasanın serbest bir şekilde kendi işleyişiyle yaşam kalitesinin yükseltilebileceği, gelir dağılımında adil bir paylaşımın yapılacağı ve yolsuzlukların en düşük seviyeye çekileceği bir ekonomik kalkınma modeli ancak küreselleşme ile gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla, piyasa ekonomisini öngören bir liberal ekonomik yapının, dünya sistemi haline gelmesinin kaçınılmazlığı öngörülmektedir. Dünya piyasası, ulusal piyasalar yerine artık birbirine entegre olmuş tek bir piyasa şekline dönüşmekte ve uluslararası piyasa aktörlerinin rol aldığı bir yapıya bürünmektedir. Küreselleşme ile demokratikleşmenin önündeki engellerin kaldırılması, dünyanın zengin ve yoksul ülkelerinin bütünleşmiş bir piyasada bir araya gelerek adil, eşitlikçi ve insancıl bir dünya düzeniyle bütünleşmenin gerekliliği vurgulanmakta ve gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeye karşı olmamaları gerektiği ileri sürülmektedir (DPT, 2000: 30).

Küreselleşme taraftarları piyasanın her zaman devletten daha güçlü ve rasyonel çalıştığını savunmaktadırlar. Bu görüşe sahip olanlara “aşırı küreselleşmeciler” ve “radikaller” de denilmektedir. Diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel otoritelerin artarak yaygınlaşması devletlerin otoritesinin azaldığını kanıtlar niteliktedir. Dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerinin yerini almakta olduğunu ve ileride bu hakimiyetin daha da artacağını savunan küreselleşme yanlıları toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler. Çünkü siyasi bakımdan, ulus devletin sanayi döneminin bir sonucu olduğunu vurgulayıp, küreselleşme dönemi ile önemini kaybedeceğini vurgulamaktadırlar. Küresel ekonominin yükselişi “yeni dünya düzeni” olarak ifade edilmekte ve küresel yönetim kuramlarının bir doğuşu ulus devletin sonu olarak değerlendirilmektedir.

Teknolojik açıdan iletişimi sektöründe yaşanan hızlı ve çeşitli gelişmeler, farklı kültürleri birbirine ulaştırmayı kolaylaştırmaktadır. Kültürel farklara vurgu yapan küreselleşme yanlıları buna rağmen dünyanın bir arada yaşanılabilir olduğu kabulünü bir dünya görüşü olarak sunmaktadır (Aktel, 2003: 14). Özellikle 1980 sonlarından sonra bilgi işlem teknolojilerindeki ciddi gelişim, piyasa ekonomisinin bütün

boyutlarıyla dünya ölçeğinde yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur. İletişim alanındaki bu gelişmelerle dünyadaki girilemeyen yerlerdeki insanların yaşamında ve bilgi tabanında devrim sayılabilecek gelişmelerin gerçekleştiği, bunda insanların ilerlemesi yönünde dev olumlu bir adım olduğu vurgulanmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte geleneksel merkez- çevre yapısının yerine yeni bir küresel işbölümü yükselmekte, öte yandan güney ve kuzey arasında artan farka dikkat çekilmektedir. Buna rağmen küreselleşme yanlıları hükümetlerin, küreselleşmenin sosyal sonuçlarını idare etmek zorunda olduğunu savunmaktadırlar. Küreselleşme, kazanan ve kaybeden arasındaki kutuplaşmayı, küresel ekonomik düzen içinde birbirine bağlayabilir. En azından neo-liberal harekete göre, küresel ekonomik rekabetin “sıfır toplamı” üretimde bulunması söz konusu değildir. Ekonomi içinde küreselleşme dolayısıyla oluşan rekabet ortamında bazı grupların durumu kötüleşse de, neredeyse bütün ülkelerin belli malların üretiminde karşılaştırmalı bir avantajı vardır.

Küreselleşme ulusal sınırları ortadan kaldırarak evrensel bir yapı oluşturmaktadır. Böylece küreselleşme, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması, ideolojik ayrımlara dayanan kutupların ortadan kalkması sonuçlarını doğuran kaçınılmaz bir süreçtir (Erbay, 1999: 300).

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkileri 1960’ lı yıllardan sonra önemli ölçüde artmıştır. Bu sayede gelişmekte olan ülkeler ticaret, finans ve üretim sürecine hızla adapte olmaya başlamışlardır. Gelişmiş ülkeler iletişim teknolojileri açısından hızla ilerleme kaydederken küreselleşme süreci dolayısıyla uluslar arası rekabet hızla artmakta ve bu süreçte tüm ekonomilerde yapısal değişimler yaşanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler küreselleşme hareketleriyle birlikte daha geniş pazarlara ulaşabilmekte ve daha büyük sermaye girişlerine sahip olmaktadır. Bu durumun yanı sıra hem ithal hem de ihraç edebileceği mal çeşidi genişlemekte ve teknolojik açıdan yetersiz olan bu ülkelerin teknolojik gelişmelerden daha fazla yararlanmasına imkan tanımaktadır.

Küreselleşme, ülkeler arasında ulaşım ve iletişim maliyetlerini büyük ölçüde düşürmekte ve bununla beraber işbölümü ve uzmanlaşmaya imkan tanımaktadır. Üretimde sağlanan işbölümü ve uzmanlaşma sayesinde verimlilik artmakta ve artan verimlilik sayesinde gelişmekte olan ülkeler uluslar arası piyasalarda rekabet gücüne sahip hale gelmektedir. Küresel ticarete yer almayı başaran gelişmekte olan ülkelerin ihracat ve ithalata yönelik üretim yapan sektörlerinde nitelikli işgücü istihdamı artarken inşaat ve ulaşım gibi ithalata yönelik sektörlerde de niteliksiz işgücü istihdam olanakları ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte sermaye hareketlerinin hızlanması ve etki alanının genişlemesiyle dünya ekonomisinin merkez ülkelerinden çevre ülkelere yönelik doğrudan sermaye ve portföy yatırımları hızla artmıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde sermayenin, dünyanın değişik yerlerindeki yatırım imkanları hakkında bilgiye sahip olmasına ve dolayısıyla sermayenin karlı alanlara doğru hızla akmasına yol açmıştır. Fon talep edenlerle arz edenler arasındaki ilişkiler finansal faaliyetlerin küreselleşmesiyle hem yoğunlaşmış hem de çeşitlilik kazanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin piyasalarına rahatlıkla girme imkanına sahip olmakta ve getirisi yüksek buna karşın riski düşük yatırım araçlarına yatırım yapma şansına kavuşmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde üretimin küreselleşmesiyle birlikte sanayi toplumu yerini bilgi toplumuna bırakmaktadır. Televizyon, telefon, radyo, faks, internet gibi iletişim

araçlarındaki hızlı gelişim ülkeler arasındaki bilgi akışını kesintisiz ve hızlı hale getirmiş ve iletişim maliyetlerini oldukça düşük seviyeye indirmiştir. İletişim teknolojisindeki büyük gelişmeler, üretimin daha uzaktan ve daha hızlı olarak yönetimini, denetimini ve aynı zamanda sipariş alıp vermeyi de oldukça kolaylaştırmıştır (Aktan ve Şen, 1999: 119).

Farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler piyasa ekonomisinin işlerliği arttıkça, ticaret ve sermaye dolaşımı üzerindeki engeller kaldırıldıkça küresel boyutta etkinlik sağlanacak ve ortaya çıkan refah artışından bütün ülkeler yararlanacaktır.

3.2. Küreselleşme Karşıtları

Küreselleşme yanlılarının aksini düşünen bu grup, kuşkucular olarak da anılmaktadır. Küreselleşmeye her açıdan kuşkuyla yaklaşan bu grup dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını savunur. Bunlar, küreselleşmenin geçmişine bakarak o dönemde de önemli derecede mal ve para hareketinin olduğunu söylemektedirler. Günümüzde bazı devletlerin uyguladığı ulusal sınır kontrollerine karşılık, 19. yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia etmektedirler. Küreselleşme karşıtları, dünya ekonomisindeki duvarların kaldırılmasını yönündeki gelişmelerin, bir asır öncesine benzer bir süreç olduğunu kabul etmemektedirler. Küreselleşme bu süreçte karşı olanlarca refah devletini ortadan kaldıracak minimal devlet ve hükümeti kurmayı amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir terim olarak algılanmaktadır. Küreselleşmeye karşı duran bu grup, küreselleşmenin öncesinde “emperyalizm” olgusunun yeni bir biçimi olduğunu savunurlar. Emperyalizm onlara göre, kar marjları eksik olan ekonomilerin ikame amaçlı olarak, diğer ekonomilere yönelişlerini varsayan bir yönelimdir. Buna göre sermaye karlı olmadığı alanlardan, karlı alanlara doğru yönelir ve bu durumda ülkeler arasında gelişmişlik farklılıklarının oluşmasına yol açar. Karlı sektörlerde kullanılan hammaddelere sahip çevre ülkeler birer cazibe merkezi haline gelirken, merkez ülkeler emperyal güdülerle buralara yönelirler.

Küreselleşme karşıtları küreselleşmeyi ekonomik açıdan, sermayenin ülkeler arasındaki sınırsız dolaşımına imkan tanıyan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde bir açılım, bugün küreselleşmeyi, kapitalizmin yeni bir aşaması olarak yorumlamakta, yaşanan sürecin kapitalizmin ve serbest piyasanın yayılması olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Küreselleşme karşıtlarının bazı üyeleri, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaştı olmayan yeni işleyiş mantığı yada jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirilirken (Gerbier, 1999: 105); bazıları da kar peşinde koşan mega-işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı olarak nitelmişlerdir.

Küreselleşmeyi beklenilmeyen bir süreç olarak değerlendirmeyen küreselleşme karşıtları söz konusu bu sürecin abartıldığını düşünmektedir. Bunlara göre dünya ekonomileri eskisinden daha az bütünleşmiş olup, ulus hükümetleri küreselleşmenin edilgen mağdurları değildir. Bölgeselleşme olgusu, küreselleşme sürecinin bir ara istasyonu değil, tam aksine alternatifidir. Dünya küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bölünmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme, farklı kültürler, farklı uygarlıklar arasında bir bütünleşmeyi değil yeni çatışmaları beraberinde getirmektedir. Küreselleşme karşıtları, dünya ekonomileri arasındaki eşitsizliğe dikkat çekmekte ve bunun dünyada neo-liberallerin dediği gibi, küresel bir uygarlığın doğuşundan ziyade, köktencilik yada saldırgan milliyetçiliğin doğuşuna yol açacağını savunmaktadır.

Küreselleşmeye teknolojik açıdan karşı olanlar, bilginin dünyanın her tarafına aynı oranda ve eşit olanaklarla dağılmadığını savunmaktadır. Bunlara göre gelişmiş ve

teknolojik ilerlemeye sahip ekonomiler zirveye çıkarken, diğerleri de bu ülkelere sürekli olarak bu ülkelere bağımlı hale gelmektedir. Dolayısıyla teknolojik ilerleme küreselleşme karşıtlarına göre yansız ve tarafsız olarak gerçekleşmemektedir.

Küreselleşme karşıtları, küreselleşme sürecini ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade, ideolojik bir tutum olarak görmektedirler.

Küreselleşme olgusuna ve sürecine yönelik eleştirileri aşağıdaki başlıklar altında daha detaylı olarak sıralayabiliriz.

3.2.1. Küreselleşmenin Gelişmiş Ekonomilere Daha Fazla Fayda Sağladığı Yönündeki Eleştiriler

Küreselleşme sürecinde ekonomik olarak yakalanan başarılı trendler, gelişmiş ülkelere gelişmemiş ülkelerden daha fazla pay sağlamıştır. Bunlara göre yaşanan ekonomik büyüme kesinlikle serbest piyasa mekanizması işletilerek sağlanmamıştır. Bu süreçte ekonomik gelişmeler tamamen büyük ekonomilerin lehinedir. Büyük firmalar rekabet unsurunu ortadan kaldırmak amacıyla, rakiplerini yok etmek için her yolu denemektedirler. Küreselleşme sürecinde dünya ekonomisinin işleyiş biçimini, tarihsel gelişmeyi şekillendiren yapıyı pekiştiren ideolojik, konjonktürel ve teknolojik süreçler belirlemektedir. Söz konusu sürecin başında ise büyük ekonomiler bulunmaktadır. Merkez ülkeler diye tanımlanan büyük ekonomiler, dünya ekonomisinin gidişatına, ekonomik güçlerinin büyüklüğü ile etki eden aynı zamanda işleyiş biçimini belirleyecek kuralları koyan, bu kuralları diğer çevre ülkelere belli ideolojik baskı unsurlarıyla yayan ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerdir. Merkez ülkeler, bugünün bilgi toplumunun temsilcileri olarak bilinmektedir. ABD bugün için merkezin doruğunda olmakla birlikte Avrupa Birliği (AB) dorukta yer almak için çaba sarf etmektedir. Gelişmekte olan ülkelere oluşan çevre ülkeler ise, kendi aralarında çok parçalı ve dağınık durumdadırlar. Çevre ülkeler merkez ülkelere yönlendirilmekte ve karar mekanizmalarına katılamamaktadır. Buna göre merkez ülkelere alınan kararlar ve bu ülkelere yaratılan koşullar çevre ülkeler için veri alınmak zorundadır. Bundan dolayı, merkez ülkelere yaratılan ve hiç de adil olmayan ekonomik bir düzenin varlığı düşüncesi, buradaki eleştirilerin asıl odak noktasını teşkil etmektedir.

3.2.2. Küreselleşmenin Ulus Ekonomileri Arasında Eşitsizlik Yarattığı Yönündeki Görüşler

Küreselleşme hareketlerinin hız kazanmasıyla birlikte dünyadaki gelir dağılımı eşitsizliği bir çok ülkede artmıştır. Ekonomik gelir seviyelerindeki değişimler, Doğu ve Güneydoğu Asya başta olmak üzere, dünyanın bir çok bölgesinde yoksul halk kitlelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun kaynağında ise, küresel mali istikrar ve uyum paket programları yatmaktadır. Bu görüşe göre, ülkeler arasındaki gelir dağılımı farklılıkları 1990'lı yıllardan itibaren gelecek yüzyıla yön verecek zaman diliminde ulus ekonomilerinin karşısındaki en büyük tehlikedir. Ulus ekonomilerinin küreselleşme süreciyle birlikte dünya ekonomileriyle bütünleşmesinin geriye dönülmez olduğunun ortaya çıkması, ulus devletlerinin egemenliklerini düzenli ve artan oranda kaybetmesi sonucunu doğuracağı kabul edilmektedir.

3.2.3. Küreselleşmenin Bir Sömürge Aracı Olduğu Yönündeki Eleştiriler

Dünya ekonomisinde küresel güç ve aktörlerin ön plana çıkmasıyla ve piyasada özel sektörün etkisinin artmasıyla yeni bir dünya düzeni oluşmuştur. Oluşan bu yeni dünya düzeninde süregelen devletçilik ilkesi artık uygulama alanı bulamaz hale gelmiştir. Küreselleşme karşıtları, küreselleşmeyi bir çok ulusun çekindiği fakat zorla dahil olduğu bir süreç olarak görmektedir. ABD'nin bu süreci ekonomik üst ve de seçkin bir tabakanın isteği üzerine başlattığını ve devam ettirdiğini öne süren küreselleşme karşıtlarına göre; ekonomi, ticaret, finans ve para ile ilgili tüm sosyal politikalar ve her alanda küreselleşmenin kurallarını belirleyen, bu imtiyazlı sınıfın kontrolünde Washington'daki politikacılar ve onların düşmanları vardır.

Küreselleşme karşıtlarına göre, ABD'nin finansal ve genel ekonomik planlarını yapanlar, 1940'lı yıllarda sürecin ABD lehine işlemesi yönünde bir kuram geliştirerek bunları hazırlamışlardır. 1944 yılında ABD'nin önderliğinde toplanan Bretton Woods Konferansı'nda, dünya ekonomisini bütünleştirmeyi amaçlayan IMF ve Dünya Bankası, küreselleşme karşıtlarına göre, ABD'nin söz konusu amaçlarına hizmet etmek için kurulmuştur.

Küreselleşmeyi bir sömürge aracı yapan diğer bir yönü ise, batı kapitalizminin üretim sistemi ve piyasayı bu yola gasp etmesidir. Bu gasp, mali mekanizma yolu ile gerçekleşmekte olup, amaç yeni pazarlar geliştirmek değil mevcut pazarları ele geçirmektir. Küreselleşme sürecinde, ulusal pazarlar olağanüstü seviyede genişleyememekte iken batı kapitalizminin pazar payı sürekli büyümektedir. Küreselleşme karşıtları, dünya ekonomisinde fazla bir büyüme olmamasına karşılık kar oranlarında meydana gelen artışları bu duruma kanıt olarak göstermektedir. Bu küreselleşme süreci onlara göre kapitalizmin, bağımsız büyüme sağlayacak çok sayıda filiz vermesine olanak tanıyacak şekilde yayılması yani sınırları genişletmesi değildir. Aksine gerçekte yaşanan durum, sermayenin geçmişteki yayılcı aşamada oluşan kapitalist büyüme alanlarından batı kapitalizmi içinde merkezileşmesidir. Bu yüzden dünya kapitalizmindeki bu eğilimin doğru kavramsallaştırılması, emperyalist küreselleşme tanımını gerekli kılmakta ve bu eleştiriyi yapanlara ilham vermektedir.

3.2.4. Küreselleşme Sürecinin Etkilerine Yönelik Genel Olarak Yapılan Eleştiriler

Küreselleşme sürecine yönelik genel olarak yapılan eleştiriler kültürel, biyolojik, ekonomik ve sosyal farklılık açılarından ele alınacaktır.

Küreselleşme süreci ekonomik etkinlik açısından değerlendirildiğinde dünya ölçeğinde genel olarak yaşanan standartları yükselse de, zengin milletler daha da zengin, fakir milletler ise daha fakir hale gelmekte, bu uçurum gitgide artmaktadır. Gelir dağılımında ulusal sınırların önemsenmemesi, söz konusu bu dengesizliğin nasıl artış gösterdiği ile ilgili bir sonuç sunmaktadır.

Farklı kültürlerde mutluluk kavramı incelendiğinde, kullanılabilir gelir seviyesinin yükselmesi fakir ülkeleri mutlu ederken, zengin ülkelerde aynı etkiyi göstermemektedir. Bu halk düzeyleri baz alınarak yapılan sosyolojik bir tespit olup, tatmin duygusu ile ilgili bir konudur.

Küreselleşmenin gelişmekte olan ülke vatandaşlarının yaşam standartlarında kötüleşme yarattığı gerçektir. Fakat gelişmiş ülkeler de, sanayileşme süreci boyunca aynı aksaklık ve tecrübeleri yaşamışlar ve gelişim süreçleri boyunca bazı maliyetlere katlanmak durumunda kalmışlardır. Fakat daha yoksul kırsal bölgelerdeki üretim sürecinde modernleşme çalışmalarında çok daha fazla başarısızlıklarla ve sorunlarla

karşılaşmıştır. Bu durumdan gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere göre küreselleşme karşıtı faaliyetlerden kendilerini daha iyi koruyabildiği sonucunu çıkarabiliriz. Doğal olarak geliştirmekte olan ülkeler bu durumdan daha zararlı çıkmaktadırlar.

Kültürel etkileşim eğilimleri olsa bile, bütün sosyo-ekonomik sınıflar arası küresel bağlantısızlığın artması, insanlar açısından daha az devletçi ve milliyetçi bir eğilimi ortaya koymaktadır. En düşük seviyelerde de olsa küresel ekonomiyle ilişki içerisindeki ülkelerde, sık sık etnik temelli sivil savaşlar çıkması korkusunun gözlemlenmesi bir tesadüf değildir (Giddens, 1999: 56). Zira küresel popüler kültürün her yere ulaşılabilir olması ve bunun kontrol edilememesi, bugün endişe duyulan ve eleştirilere neden olan konulardan biri olmaktadır (Akkaya, 2004: 123).

Küreselleşme ayrıca; ailelerin dağılması, yerli toplumların yıkılışı, bitki ve hayvan türlerinin azalma tehlikesi, akarsuların kirlenmesi, yabancılaşma, madde bağımlılığının artması, gelir dağılımındaki farklılıkların artması, yüksek işsizlik gibi olgular küreselleşmenin önlenmesini gerektiren nedenler olarak ileri sürülmektedir.

Küreselleşme karşıtları; küresel piyasalarda tüketici egemenliğinin olması gerektiğini savunmakta olup, kaynak tahsisi konusundaki kararların tüketici hakimiyetinden ziyade politik kurumların tercihleri doğrultusunda oluştuğuna dikkat çekmektedir. Çünkü tüketiciler dünya çapındaki yatırım ve satış çabalarına ve planlarına kolayca karşı koyamamaktadır. Durum bu şekilde iken, Fransa'da yayınlanan bir raporda McDonalds'tan nefret edildiği iddia edilmesine karşılık, birçok Fransız hala orada yemek yemektedir. Yine başka güzel bir örnek, "karikatür krizi" nedeniyle bir çok Müslüman ülke Danimarka menşeli malları ilk etapta protesto etmişler ve boykot kararı almışlardır. Fakat kısa bir süre sonra bu protesto kararı unutulmuş, eski alışkanlıklara geri dönülerek bu ürünler tekrar kullanım alanı bulmuşlardır. Buda bu çelişkinin ayrı bir göstergesi sayılabilir.

Küresel piyasa kapitalizmine, ihtiyaç duyulandan daha fazla üretim yapılması sonucu oluşan gereksiz tüketim artışı, doğal kaynakların etkin kullanılmayıp israf edilmesine neden olmakta ve bu kaynak israfı beraberinde çevre için tehlikeli sonuçlar yaratmaktadır.

İşçiler, alışılmış yaşamlarının küreselleşme ve gelişmiş ülkelerdeki sıra dışı ve elverişsiz yaşam biçimleri nedeniyle bozulduğunu görmektedirler. Bundan anlaşıldığı gibi, küreselleşme sürecinin yarattığı ortamda siyasi egemenlik yeterli olmayabiliyor. Dolayısıyla işçi haklarının korunması için kesinlikle küresel kurallara ihtiyaç duyulmaktadır.

3.3. Dönüşümcüler

Dönüşümcüler küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana güç olarak görmekte olup bu konuda kesin değerlendirmeler yapmaktan kaçınmaktadırlar. Bu düşüncüyü savunanlara göre, küreselleşme henüz sonlanmamış bir süreç olarak, çok boyutlu bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu özelliğinden dolayı sürecin nasıl ve ne şekilde sonuçlanacağını şimdiden belirtmekte zorlanmaktadır.

Ekonomik anlamda yüzyılın son yarısında çok farklı bir dönem yaşanmakta olup, önceki pazarlar bütünleşip yeni tek bir küresel pazar oluşmuştur. Alışverişe konu olan mal miktarı oldukça artmış ve ekonomi hizmet sektörüne bağımlı hale gelmiştir. Bilgi, eğlence, iletişim, ve en önemlisi elektronik ve de finans ekonomisi içeren hizmet sektörü ekonomide önemli bir yere sahip hale gelmiştir. İletişim devrimi sayesinde

haberleşme imkanlarının gelişmesi ve maliyetlerinin azalması sonucunda eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında temas edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır.

Çizelge 3.1. Üç Eğilime Göre Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması
(Held vd., 1999: 78)

	Küreselleşme Yanlıları	Küreselleşme Karşıtları	Dönüşümcüler
Yeni olanlar	Küresel bir çağ	Ticari bloklar	Daha zayıf Jeo-yönetişim
Temel özellikler	Küresel kapitalizm	Küresel yönetim	Küresel sivil toplum
Ulus hükümetlerin gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden Yapılanıyor
Küreselleşmenin Yönlendirici gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici gücü
Hakim Motif	Mc Donalds ve Madonna	Bölgesel bloklar	Siyasal topluluğun Dönüşümü
Tarihsel Yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar	Uygarlıklar Çatışması
Özet	Ulus Devletinin sonu	Uluslar arasılaşma devletin kabulü ve desteğine bağlı	Devletlerin gücü ve dünya siyasetinin dönüşümü

Dönüşümcüler, küreselleşmeye salt ekonomik açıdan yaklaşan küreselleşme yanlılarını ve karşıtlarını bu konuda eleştirmektedir. Çünkü bu sürecin devrimci özellikleri vardır. Dönüşümcüler ulus hükümetlerin otoriterliğini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul etmekte olup, hem küreselleşme taraftarı olanların “egemen ulus devletin sonuna geldiği” iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı olanların “hiçbir şey değişmediği” tezini reddetmektedirler. Bu açıdan, siyasal bakımdan küreselleşmenin oldukça abartıldığını, ülkelerin yönetimin gereği olan yaşamsal işlevleri yerine getirdiği, bu yeni gerçeğin kaçınılmaz olduğu ve korkulmaması gerektiğini ifade etmektedirler. Dönüşümcüler görüş olarak küreselleşmeye taraf olanlara daha yakın bulunmaktadır.

Küreselleşmeye yönelik farklı yaklaşımları ve onların savundukları tezleri genel olarak bu şekilde ifade etmek mümkündür. Bu yaklaşımlar yukarıdaki tablo aracılığı ile karşılaştırmalı olarak ifade edilmiştir.

3.4. Küreselleşmenin Az Gelişmiş Ülkelerde Yarattığı Sorunlar

Küreselleşme süreci ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi açıdan köklü etkiler yaratmış olup, özellikle az gelişmiş ülkelerde ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuş ve varolan sorunların daha da derinleşmesine yol açmıştır.

İlk başlarda ekonomide liberalleşme ve ihracata yönelik büyüme olarak sunulan bu yeni ekonomik model beraberinde siyasal bir paradigmayı da taşımış, son yüzyıllarda ulus-devlet olarak dünyaya yayılan ulusların oluşumu ve örgütlenmesi süreci aşındırılma ve aşılma sürecine sokulmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde küreselleşmenin az gelişmiş ülkelerde yarattığı sorunlar incelenecektir.

3.4.1. Çevre Ülkelerin Dış Borç Krizleri

1973 yılında petrol fiyatlarındaki artışlardan dolayı OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkelerinde önemli oranda artış gösteren petro-dolarlar, merkez ülkelerin uluslar arası bankalarına yatırılır. Merkezde stagflasyon sebebiyle yaşanan durgunluk, bu bankalarda biriken petro-dolarların gelişmiş ülkelere talep edilmemesine yol açar. Gelişmiş ülkelere talep görmeyen birikmiş bu fonlar, düşük faizlerle çevre ülkelere kredi olarak verilir. Çevre ülkeler ise petrol fiyatlarındaki artışların karşılanabilmesi ve bazı kalkınma planlarının gerçekleştirilmesi için bu düşük faizli kredileri almaya başlar.

Neşecan Balkan (1994, 51), merkez ülkelerden çevre ülkelere yönelen kredilerin, “gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere sermaye ihracının, gelişmiş ülkelerin büyüme hızının yavaşladığı, yatırım olanaklarının kar oranının düşmesi nedeniyle azaldığı, sermayenin getiri haddinin düştüğü dönemlerde büyük bir artış” göstermesi olduğunu öne sürer.

Bu sürecin başlamasıyla, durgunlukla mücadele etmeye çalışan merkez ülkeleri, çevre ülkelerin ithalatlarını artırmalarıyla, ihtiyaç duydukları malları satın alabilecekleri yeni pazarlara kavuşurlar. Ancak çevre ülkeler merkez ülkelere yaptıkları ithalatı bankalardan borç alarak karşılamışlar, ihracatı aynı ölçüde artıramamışlardır. Merkez ülkeler ellerindeki bu fonları çevre ülkelere kredi olarak vererek karlılıklarını devam ettirebilmişlerdir. Zamanla bu süreç çevre ülkelerin borçlarının hızla artmasına yol açmıştır. Uluslar arası bankalarca risk değerlendirmesi çok iyi yapılmayan bu kısa vadeli krediler, çevre ülkelerde uzun vadeli yatırımlarda yada yüksek riskli spekülasyon işlemlerinde kullanılır. Çevre ülkeler kalkınma amaçlarını gerçekleştirmek için bu kredilere sıkça başvururlar ve bir süre sonra bu dış kaynaklara aşırı bağımlı hale gelirler. Bunun yanı sıra ihracat miktarı düşen çevre ülkeler dış kaynak talebini daha da artırır ve borç yükü önemli seviyelere ulaşır. Çevre ülkelerin içine düştükleri bu dış borç sarmalı, çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru kaynak aktarımına yol açar.

Balkan (1994, 97), çevre ülkelerin kredi talebini artıran etkenlerin bu ülkelerin sermaye yetersizliği içinde bulunması, petrol fiyatlarının yükselmesi, kredi faiz oranlarının düşük olması olduğunu vurgular. Bu borçların geri ödenmesini zorlaştıran etkenlerin başında da bu ülkelerin ihracatlarının düşmesinin, mübadele hadlerinin bu ülkelere aleyhine değişmesinin, faiz oranlarının yükselmesinin, kredilerin kullanımında ve yönetiminde hataların ortaya çıkmasının geldiğine dikkat çeker.

Ellwood (2002, 40) ise, söz konusu kredilerin yanlış hesaplanmış şatafatlı projelerde kullanılarak israf edildiğini vurgular. Ona göre krediler kimi zaman çalınarak üçüncü dünya seçkinleri tarafından, krediyi veren aynı kuzey bankalarındaki kişisel hesaplara aktarılmıştır.

Petro-dolar kredileri, reel faizlerin artması, 2. Petrol Şoku ve dış ticaret açıkları nedeniyle çevre ülkeler tarafından ödenemez hale geldi ve borç krizleri ortaya çıktı. Borç krizine düşen ülkeler borçlarını ödemek için yine dış kaynaklara yönelirler ve bu süreç günümüze kadar devam eder.

Meksika'nın 1982 yılında borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmesi, borç krizlerinin başlangıcı olarak kabul edilir. Özellikle Latin Amerika ülkeleri olmak üzere borç krizine düşen birçok ülke 1980'li yılları “kayıp on yıl” olarak adlandırır. Latin Amerika'da borç krizi yaşayan ülkelerin bütün kaynakları o dönemde dış borçlara ayrılır. Bunun sonucunda da söz konusu bu ülkelerin ekonomik büyümesi neredeyse durur, işsizlik oranları artar ve kişi başına düşen gelir miktarı oldukça geriler. Oluşan gelirlerin ve kaynakların, borçların anapara ve faiz ödemeleri için merkez ülkelere

aktarılması dolayısıyla da çevre ülkelerin vatandaşlarına hizmet götürme kapasitesi son derece azalır.

IMF ve Dünya Bankası borç krizi yaşayan ülkeler için “Yapısal Uyum Programları” hazırlar. IMF ve Dünya Bankası, neo-liberal politikalar içeren bu programı çevre ülkelerin borç krizlerinden kurtulmaları için bir çözüm olarak sunmaktadır.

IMF ve Dünya Bankası, çevre ülkelerin iç pazarlarını dış rekabete açmalarını, para ve sermaye piyasalarını geliştirerek, mal, hizmet ve sermaye hareketleri önündeki engelleri kaldırmak suretiyle yabancı sermaye hareketlerini teşvik etmelerini, ihracata yönelik büyüme modelini benimseyip ihracatı teşvik etmelerini, para arzını kontrol altına almalarını, kamuya ait işletmeleri özelleştirmelerini, kamu harcama miktarlarını azaltmalarını, kamu sektöründeki çalışan sayısının azaltılması yoluyla bütçe açıklarını küçültmelerini ve dış borçların ödenmesini istemektedirler. Bu uygulanan “Yapısal Uyum Programı” kamu borçları dışındaki özel borçları da kamu borcuna çevirmekle son derece büyük başarı kazanmıştır. Borç krizinden sonra IMF ile Dünya bankası’nın, çevre ülkelerde birer fatura tahsilat kuruluşuna dönüştüğüne yada uluslar arası bankaların haciz memuru olduğuna ilişkin eleştirilerde artar (Kazgan, 2000: 213).

3.4.2. Merkez Ülkeler ile Çevre Ülkeler Arasındaki Eşitsizlik

Dünya ekonomisine ilişkin kararlarda sermayesiyle, kültürüyle, ulusal para biriminin gücüyle etkili olan merkez ülkeler olarak tanımlanan ABD ile sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerin aldıkları kararları, çevre ülkelerin etkileme gücü olmayıp, merkezin yarattığı bu koşullara kendini uyarlamak zorundadır. Çevre ülkeler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu, kendi içinde eşgüdümsüz ve dağınık bir görüntü sergileyen ülkeler bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomileri güçlü ve bilgi toplum aşamasına gelen merkez ülkeler ile ekonomileri zayıf çevre ülkeler arasındaki en önemli fark Şaylan’a (1996, 164) göre; merkez ülkelerin kaderlerinin kendi ellerinde olması, çevre ülkelerin kaderlerinin ise dış koşul ve değişkenlere yoğun şekilde bağımlı olmasıdır.

Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (GSMH), temel sektörlerin büyüğü, şehirleşme oranları gibi göstergeler baz alınarak ülkelerin konumları tespit edilebilir. Örneğin, Dünya Bankası’nın 1999-2000 yılı Dünya Kalkınma Raporu’nda kişi başı milli geliri 760 doların altında olan ülkeler düşük gelirli, 761 dolar ile 3030 dolar arasında kişi başı milli geliri olan ülkeler ise üst-orta gelirli, 3031 dolar ile 9360 dolar arasında milli geliri olan ülkeler ise üst-orta gelirli ülkeler olarak tanımlanırken; kişi başı milli geliri 9361 doların üstünde olan ülkeler ise yüksek gelirli olarak kabul edilir (World Bank, 2000: 231).

ABD’nin başını çektiği merkez ülkelerin sahip olduğu beş tekel, bu ülkelerin dünyayı etkileme ve düzenlenmesinde kilit öneme sahiptir. Bu beş tekel şunlardan oluşmaktadır;

- Teknolojik Tekel
- Dünya Finans Piyasalarının Finansal Denetimi
- Gezegenin Doğal Kaynaklarının Tekelci Kullanımı
- Medya ve İletişim Tekelleri
- Kitlesele Yok Etme Silahları Üzerindeki Tekel

Merkez ülkeler, çevre ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirirken birlikte hareket etmelerine karşılık kendi aralarında da zaman zaman ciddi rekabet savaşları yaşamaktadırlar. Bu rekabet, özellikle uluslararası kurumlar alanında belirgin

bir şekilde gözlemlenmektedir. Yaşanan bu rekabet ortamında halen siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri açıdan ABD'yi geride bırakacak başka bir ülke çıkmamıştır. Ancak bütünleşmesini başarıyla tamamlamış AB ve Çin, ABD'nin muhtemel rakipleri olarak kendini göstermektedir. 2003 yılında yaşanan Irak Savaşı öncesinde AB'nin içinde önemli çatlaklar ortaya çıkması son derece önemli bir gelişmedir. AB'nin öncü ülkeleri Fransa ve Almanya savaşa karşı çıkarken, birçok AB üyesi ve AB'ye yeni üye olacak ülkeler savaşa destek vermişlerdir. Bu durum, ABD'nin birlik olma yolunda ilerlemeye çalışan Avrupa ülkeleri üzerindeki mevcut etkisinin ne kadar güçlü olduğunu gösterir niteliktedir.

Çevre ülkelerin önemi İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünya sayesinde artmıştır. Çevre ülkeler, merkez ülkelerden bazı taleplerde bulunmaya başlamış ve bu talepler karşı tarafça olumlu karşılanmaya başlamıştır.

“Üçüncü Dünya” ülkeleri “Bağlantısızlar Hareketi” gibi politik örgütlenmelerle bir araya gelirken, gelişmekte olan ülkeler de UNCTAD'ın oluşturulmasında önemli rolü olan 77'ler grubunu kurarlar. Bu örgütlenmeler yoluyla, ticaret koşullarının iyileştirilmesini isterler ve daha adil bir uluslar arası ekonomik sistemin gerekliliğini dile getirerek gelişmiş ülkelerde pazarlık yaparlar (Elwood, 2002: 37). Bu şekilde bir karşılıklı bağımlık ortaya çıksa da bu bağımlık eşit güçler arasındaki bir bağımlılık değildir. Eşit olmayan ögeler arasında gerçekleşen bu karşılıklı bağımlılık, bundan böyle çevrenin pazarlık gücünün azalmasıyla tamamen güçlünden güçsüze doğru bir dayatma ilişkisine dönüşür. Çevre ülkelerinin 1970'lerin sonlarından itibaren kronik hale gelen dış borç sorunu sonrasında, oluşan bu karşılıklı diyalog, yerini uluslar arası kredi kurumları aracılığı ile çevreye dikte ettirilen merkez taleplerine bırakır.

3.4.3. Küreselleşmenin Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri

Klasik iktisatçılar emeği, değerın kaynağı ve aynı zamanda ölçütü olarak görüyorlardı. Yeni ekonomik düzende ise içinde doğduğu kriz koşulları kadar yarattığı yeni ortam dolayısıyla da emek eski önemini kaybetti. Daha doğrusu yüksek vasıflı emek değerini korurken, vasıfsız emek ilgi görmez oldu.

Boratav (1996, 76)'a göre sermaye küreselleşmiş, ancak emek küreselleşme bir yana bütünüyle dışlanmıştı. Yazar bu gelişmeyi şöyle ifade ediyor;

“emeğin hareket olarak ulusal sınırların dışına taşma olanağının verilmesinin metropol ülkelerin hazmedemeyeceği sosyal ve ekonomik gerginliklere yol açacağı anlaşıldı.(. . .) Böylece emek giderek artan oranlarda ulusal olmaya başlıyor. (. . .) emek daha ulusal olmuştur. Buna karşın sermaye tamamen kozmopolit ve vatansız olmuştur. Dolayısıyla, ulusal ekonominin geleceği emeği daha yakından ilgilendiriyor. Finansal kapital ve rantiyeleri ise, aşağı yukarı hiç ilgilendirmiyor. (. . .) Adeta 19.yüzyılın sonunda sosyalist öncülerin ortaya attığı “işçilerin vatani yoktur” sloganı tersine döndü. İşçiler ulusal olmak zorunda bırakıldı; sermaye ise vatansızlaştı. İşte küreselleşme budur aslında .”

Üretim sürecine teknolojik gelişmelerinde adapte edilmesiyle esnek üretim sağlanmış; fordist üretim sisteminde post- fordist üretim sistemine geçişle birlikte kitlesel üretim yerini esnek üretime bırakmıştır. Şirketler üretimlerini dünyanın çeşitli yerlerinde küçük üretim birimlerinde yapma olanağına kavuşmuşlardır. Ayrıca esnek

üretim sayesinde kaynak israfı ortadan kalkmış ve maliyetlerin azaltılabilmesi için “sıfır hatalı ve sıfır stoklu üretim” büyük önem kazanmıştır.

Teknolojik gelişme ile birlikte otomasyon temelli sermaye-yoğun üretimde yaşanan gelişmeler, sermayenin emek yerine kullanılabilmesine olanak sağlamıştır. Üretimde emek yerine sermayenin ikame edilmesi, vasıfsız emeğe olan talebi düşürürken, yüksek vasıflı emeğe olan talep artırmıştır. Üretimde kullanılan teknoloji yoğunluğuna göre sermaye sınıfının, üretimde emekten tasarruf etme imkanına kavuşması, sermayeye emek karşısında önemli bir güç kazanmıştır (Önder, 2001: 63).

Sermayedarlar, sermaye yoğun üretimi merkez ülkelerde gerçekleştirirken, emek yoğun üretimi ise emek ücretlerinin düşük olduğu ve sosyal haklar bakımından güçsüz ülkelere yönlendirmektedirler. Böylece, merkez ülkelerde çevre ülkelere göre yüksek maliyetli olan vasıfsız emeği üretimde kullanmayarak hem üretim maliyetlerini azaltmış, hem de merkez ülkelerde sınıf örgütlerinin gücünü büyük ölçüde kırmış olurlar.

Emek yoğun üretimin, göreceli olarak daha düşük ücretlere sahip az gelişmiş ülkelere kaydırılabilmesi olanağı, sermayeye büyük bir manevra alanı açar. Böylelikle bir yandan ülke içindeki vasıfsız emek işsizlik tehlikesi nedeniyle sindirilirken bir taraftan da çevre ülkelere üretimin kaydırılmasının ön koşulunun buradaki işçi ücretlerinin düşük tutulması ve sosyal haklarda kesintiye gidilmesi olduğundan hem merkez de hem de çevre emek maliyetlerini baskılandırma şansına kavuşur. Önder (2001, 64) bu durumu şu şekilde açıklamaya çalışmıştır;

“Küreselleşme ile, sermaye yoğun üretim tekniklerinin kullanıldığı alanlarda hem emeğin üretim maliyetlerinin baskılanması, hem de emek arzının artırılması yoluyla; emek yoğun alanlarda ise, emeğin üretim maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere kaydırılması ile, her iki halde de katma değer içindeki emek payı baskılanmaya çalışılmaktadır.”

Yaşanan bu durum sermayeyi emek karşısında güçlü kılmış, ayrıca vasıfsız emek ile vasıflı emek arasında önemli bir gelir farklılığı yaratmıştır.

Merkez ülkelerde, sermaye yoğun üretimin artması ve emek yoğun üretim aşamalarının ülke dışında yapılıyor olması nedeniyle işsizlik büyük oranda artmıştır. Çevre ülkeler ise çok uluslu şirketlerin kendi ülkelerinde yatırım yapmasının sağlamak için işçi ücretlerini düşürmüş, sosyal hakları baskı altında tutmuş, yabancı sermayeye hukuki tavizler verip vergi kolaylıkları sağlamıştır. Çevre ülkeler bunun yanında doğayı koruma gibi kaygıları göz ardı etmiştir. Çevre ülkelerin buradaki amaçları maliyetleri düşürerek iç piyasada ithal mallarda, dış piyasada da ihraç mallarda rekabet gücü sağlayabilmektir.

Mali sermayenin spekülâtif amaçlarla tüm dünyayı dolaşarak karını artırma çabasının sebep olduğu krizler emeği etkileyen diğer bir faktördür. Tüm dünyadaki eğilim, gelirlerin istikrarlı bir biçimde ücretlerden karlara yönelmesi olup yatırımcılar reel ekonomiden ziyade rant ekonomisine yönelmektedir. Bu şekilde yoğun talep gören ve oldukça riskli olan mali sektörde yaşanan krizler ise reel sektöre yansiyarak işsizliği büyük ölçüde artırmaktadır.

Tüm bunlardan yola çıkarak, sermaye yoğun üretim şeklinin ağırlık kazanması, emek piyasalarının esnekleşmesi, taşeronlaşma dolayısıyla sermayenin kazandığı gelir yükselmiş; vasıfsız emek talebi ve sendikalı işçi sayısı azalmış; işsizlik oranı yükselmiştir. İşsizlik oranının yüksekliği, ücretlerin baskı altında olmasında ve işçilerin

sosyal haklarında kesintiye gidilmesinde etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Şirket evlilikleri ve satın almaları büyük çaplı işçi çıkarmalarına yol açmıştır.

3.4.4. Küreselleşmenin Gelir Dağılımında Yarattığı Eşitsizlik

Küreselleşme süreci ile birlikte merkez ülkelerdeki sermaye sahipleri büyük karlar elde ederken, çevre ülkeler ise yürürlükteki neo-liberal politikalar ve küreselleşme sonucu ortaya çıkan mali krizler yüzünden yoksullukla karşı karşıya gelmiştir. Böylelikle merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasında varolan gelir dağılımı eşitsizliği daha da artmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2005 yılında seçilmiş 28 ülkede yaptığı araştırma sonucuna göre hazırladığı çizelge 2.2.de Türkiye, Meksika'dan sonra dünyada gelir dağılımı en kötü ülke olarak yer almaktadır. Türkiye'de en yüksek ve en düşük yüzde 10'luk dilimlerin gelirden aldıkları pay arasında 17 kat fark bulunmaktadır. En yoksul yüzde 10'luk dilimin gelirden yüzde 1.9 pay aldığı Türkiye'de en zengin yüzde 10'luk dilimin aldığı pay ise, yüzde 34.6' ya ulaşıyor. Meksika'da bu oranlara en düşük yüzde 10'luk dilimde yüzde 1, en yüksek yüzde 10'luk dilimde yüzde 43.1 düzeyinde bulunmaktadır .

Çizelge 3.2. Gelir Dağılımı Fark Endeksi (En düşük gelirli %10 ile en yüksek gelirli %10) (TÜİK, 08.12.2008, www.tuik.gov.tr)

ÜLKELER	Fark Endeksi	ÜLKELER	Fark Endeksi
Meksika	42,1	Hollanda	8,0
Türkiye	17,2	İspanya	8,0
ABD	14,7	Danimarka	7,2
Portekiz	13,9	Belçika	6,8
İngiltere	12,6	Güney Kore	6,8
Avustralya	11,7	Avusturya	6,6
İtalya	10,6	Almanya	5,9
Kanada	9,0	Lüksemburg	5,8
İrlanda	8,9	Slovakya	5,7
Yunanistan	8,8	İsveç	5,2
Macaristan	8,8	Norveç	5,0
İsviçre	8,7	Finlandiya	4,6
Polonya	8,5	Japonya	4,5
Fransa	8,0	Çek Cumhur.	4,2

- Gelişmiş Ülkelerde Gelir Dağılımı

Gelişmiş ülkeler küreselleşmenin verdiği bir ivme ile daha da zenginleşmektedirler. Bu durum özellikle son dönemde enerji kaynaklarını ele geçirme

yarışına dönerek, dünya gelirinden aldıkları büyük payın sürekli olması için mücadele etmektedirler.

Gelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımı genelde istikrarlı ve düzgündür. Bunun sebeplerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kurumlaşma ve işbölümü süreçleri bu gelişmiş ekonomilerde iyi bir gelişme gösterdiği için, çalışan nüfusun büyük bir kısmı ücretli statüsünde istihdam edilmektedir.
- Çalışan nüfusun sektörlere dağılımı ile, milli gelirin sektörlere dağılımı arasında önemli farklılıklar göze çarpmamaktadır.
- Gelişmiş ekonomilerde, gelir dağılımını dengelemek için, güçlü mekanizmalar mevcuttur. Bu mekanizmaların başında sınai mülkiyetin orta sınıfa yayılmış olması, sosyal güvenlik konusunda etkin bir teşkilatlanma olması, vergilemede yatay ve dikey eşitsizlik, güçsüz kesimlere mali transferler ve yaygın eğitim sistemleri gelmektedir.

Her ne kadar gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının düzenli ve istikrarlı bir izlese de, gelir dağılımı bozukluğunun ve yoksulluğun sadece gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan bir sorun olarak değil, gelişmiş ülkelerde de ve tüm dünya ülkeleri içinde ortak bir sorun olduğunu belirtmek gereklidir. Ancak bu sorunun şiddeti gelişmiş ülkelerde daha az hissedilmektedir.

- Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Dağılımı

Gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımının gelişmiş ülkelere göre daha bozuk olmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi, tarım kesiminin ekonomide ağırlıklı bir yer tutması ve nüfusun büyük bir bölümünün bu sektörde çalışmasıdır.

Gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı bir çok ekonomist tarafından incelenmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, belli başlı sonuçlar çıkarılmış ve sorunlar belirtilmiştir. Buna göre, gelişmekte olan ve gelişmenin düşük seviyede olduğu ülkelerde, gelirin eşit dağılmayışı ekonomik büyümenin bir sonucudur. Ayrıca gelişmiş ülkelere göre, bu ülkelerde ki, adaletsiz gelir dağılımına ilişkin tecrübeler, ekonomik gelişmeyi engelleyici ve yavaşlatıcı rol oynamaktadır.

- Azgelişmiş Ülkelerde Gelir Dağılımı

Dünyada bir taraftan dünyanın en zenginleri G 8 Zirve'lerin de toplanırken, dünyadaki gelir pastasından neredeyse hiç pay alamayan ülkelerin varlığı çoğu zaman unutulmaktadır. Bu ülkelerde gelir dağılımından ziyade hayatta kalma mücadelesi ön plana çıkmaktadır. Azgelişmiş ülkeler yapısal nedenlerden kaynaklanan geri kalmışlıkları ile yardıma muhtaç şekildedirler. Genellikle Afrika ülkeleri, Orta Amerika'daki küçük ülkeler ve Pasifik Okyanusu'nun çoğu yerli haklardan oluşan ada ülkeleri bu gruba girer.

2001 yılında yaşanan küresel durgunluk sonrası hızlı bir büyüme sürecine giren dünya ekonomisi 2004 yılında % 5.3, 2005 yılında ise hızı biraz düşse de büyük ölçüde ABD ve Çin piyasalarındaki güçlü talep nedeniyle %4.9 oranında büyümüştür. Küresel ekonomideki hızlı büyüme de dünya ticaret hacmi 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla %10.6 ve %7.4 artmıştır.

Çin ve Hindistan'ın gelişen kıta ekonomileri olarak dünya ekonomisine entegre olmasının yanında ülkemizin de içinde yer aldığı Brezilya, Endonezya, Meksika, Malezya, Tayland gibi gelişen ekonomilerde son dönemde dünya ekonomisinde boy göstermeye başlamışlardır.

Özetle, küreselleşme sürecinde merkez ülkelerin sermayesi ve çevre ülkelerin zengin kesimleri önemli kazançlar sağlarken bunlar dışında kalanlar sermayenin küreselleşmesinin yarattığı maliyetlere katlanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla “sermayenin küreselleşmesi” madalyonun bir yüzü iken “yoksulluğun küreselleşmesi” diğer yüzüdür.

Çizelge 3.3. Dünya’da 2006 Yılı İtibariyle Genel Ekonomik Durum (Sak, 2006: 38)

	Gelişmiş Ekonomiler	ABD	Euro Bölgesi (AB)	Gelişmekte Olan Ülkeler	Doğu Asya
	% Pay	% Pay	% Pay	% Pay	% Pay
Dünya GSMH'sindeki Pay (2005)	52,3	20,1	14,8	47,7	27,1
Dünya Nüfusundaki Pay (2005)	15,3	4,7	4,9	84,7	52,3
Ortalama GSMH artış Hızı (1988-1997)	2,9	3	---	4,1	7,9
Ortalama GSMH artış Hızı (2002-2005)	2,5	2,9	1,5	6,8	8,4
Ortalama İhracat Artış Hızı (2002-2005)	5	3,8	3,4	11,1	16

3.4.5. Küreselleşmenin Ekolojik Etkileri

Küreselleşmenin yarattığı bir diğer olumsuz etki, doğanın aşırı kirlenme tehdidi ile karşı karşıya kalmasıdır. Daha fazla kar elde etme güdüsüyle hareket eden sermaye sahipleri, çevre ülkelerde yatırım yaparken doğal dengenin korunması gibi etkenleri genelde çok dikkate almaz, çevreyi korumak için yapılan için yapılması gerekenleri maliyet artırıcı olarak görür.

Çevre ülkelerde gelişmemiş olan çevre bilinci, merkez ülkelerde daha ileri bir düzeydedir. Merkez ülkelerde çevreyi ve doğayı korumaya yönelik kanunların yürürlükte olması bu ülkelerde doğa tahribatının düşük düzeylerde kalmasını sağlayabilmiştir.

Az gelişmiş ülkeler merkez ülkelerin ürettiği zehirli atıklar için bir çöplük hizmeti vermekte olup merkez ülkelerdeki atıklar hiçbir önlem alınmadan çevre ülkelere gönderilmektedir.

4. ULUS-DEVLET OLGUSU

4.1. Ulus-Devlet Olgusu

Ulus, ağırlık verilen unsura göre çeşitlilik ve farklılık gösteren, dinamik ve çok boyutlu bir olgudur. Alman romantizminin kaynaklık ettiği etniklik kavramı ekseninde dönen ulus tanımlamalarından, Fransız milliyetçiliğinin benimsendiği, coğrafi sınırları ön plana çıkaran, teritoryal ulus tanımlamalarına kadar geniş bir yelpaze içinde incelenmesi gereken bir kavramdır. Bu açıdan ele alındığında ulus tanımlarında hem objektif unsurlara önem veren hem de “ortak kader”, “ortak soy” gibi duygularda ifadesini bulan ve bireyin duygusal alanına yönelik tanımlamalar da vardır. Bu nedenle araştırmada kullanılan ulus kavramının millet kavramıyla aynı anlama geldiği göz önünde tutulmalıdır. Millet tanımlamalarındaki bu zorluğu Smith (1999, 75) şu şekilde dile getirmiştir: “tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitleyi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak millet çok boyutlu bir kavram, somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik arz ettiği bir standart ya da mihenk taşını oluşturan ideal bir tiptir.”

Güleç (1992, 17), “Belli bir coğrafi bölgede yaşayan toplumun ulus haline gelmesi, toplumsal değişme süreci içinde gelişmektedir” ifadesi ile ulusun tarihsel bir kategori olduğuna dikkat çekmektedir.

Tarihsel-sosyolojik bir kategori olarak ulus-devlet, Avrupa’da başlayan merkantilizm politikası ve sömürgeciliğin ortaya çıkardığı ve kapitalizmle birlikte gelişme sürecine giren bir olgudur. Batı Avrupa’daki şekliyle ulusal devlet, sınırları belli, daimi bir toprak parçasını denetlemekteydi; görece merkezileşmişti; ve toprak parçası içinde fiziksel zor kullanma araçlarının tekeli yavaş yavaş eline geçirerek haklarını sağlamlaştırmaktaydı. Yukarıdaki tanımından da anlaşılacağı gibi, merkezi bir yapıya sahip olan ulus-devletin ayırıcı özelliği egemenliği tekelinde tutmasıdır.

Yapılan ulus-devlet tanımlarında önemli olan bir diğer nokta da ulus ile devlet arasındaki ilişki olmaktadır. “Ulus, kültürel yanı ağır basan çeşitli ortak özelliklere sahip insan topluluğunu nitelerken, devlet herhangi bir topluluğun teşkilatlanmış gücünü nitelemekte olup bu iki birim birbiriyle oldukça yakından ilintilidir. Tarihsel olarak bu iki birim, bugün kullandığımız anlamlarıyla, aynı zaman diliminde ortaya çıkmışlar ve birbirini karşılıklı etkileyerek diğerinin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır.”(Yurdusev, 2000: 20).

Ulus-devlet’in yapmak istediği; devleti ya da siyasal iktidarı merkezileştirmek, kültürü standartlaştırmak, hukukta eşitlik ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamaktır. Bu süreç bazı sosyologların da dikkatimizi çektiği gibi kapitalizm ile gelişen bir süreçtir. Bu anlamıyla ulus-devlet, o zamana kadar ki yapılardan farklı olarak merkeziyete ve toplumun homojenleştirilmesine dayanmaktaydı. Temelleri XVI. Yüzyılda, Avrupa’da monarşilerin güçlenmesine dayanan ulus-devlet, bugünkü kullandığımız anlamda gelişimini XVIII. yüzyılda tamamlamıştır. Bu nedenle, tarihsel sosyolojik bir kategori olarak ulus-devlet, modern zamanların bir olgusudur diyebiliriz. Ulus-devleti o zamana kadar ki toplum formlarından farklılaştıran en önemli özellik, “egemenliğin cisimleşmesi” olgusudur. Egemenliğin yurttaşlar topluluğunu temsilen devlette toplanması; devletin yurttaşlarından tüm sadakatlerin üstünde sadakat talep etmesine ve devleti kimliği ile devleti oluşturan yurttaşların varsayımsal kimliklerinin örtüşmesine neden olmuştur. Devlet, bu sadakati meşrulaştırmak için, iktidar yapısında merkezileşme, kültürde standartlaşma, hukukta eşitleşme ve ekonomide bütünleşme gibi bazı işlevler yüklenmiştir.

Modern dünyanın şekillenmesinde, ulus-devlet oldukça önemli bir yere sahiptir. Günümüz yapılanmalarının açıklanması ve anlaşılmasında önemli bir konuma sahip olan ulus-devlet olgusu, bu konumu nedeniyle entelektüel alanda yoğun tartışma konusu olmuştur. Tarih sahnesine çıktığı andan bu yana tüm dünyada alternatifi düşünülmeyecek bir egemenlik alanı oluşturmuş ve bu alan her geçen gün daha da artmıştır. Ancak ulus-devletin bu güçlü hakimiyeti yirminci yüzyıla gelindiğinde küreselleşme sürecinin etkisiyle ciddi şekilde sarsılmıştır. Küreselleşmenin yarattığı bu etki, kapitalizm-ulus devlet ilişkisinin açıklanması ile anlaşılabilir. Çünkü küreselleşmenin temelinde yer alan kapitalizmin oluşumuyla ulus-devletin oluşumu birbirine paralel özellikler gösterir. Ulus-devlet 16.yüzyılda yaşanan kapitalist dönüşümün ürünlerinden biridir. Bu açıdan ulus-devlet olgusunun tarihsel gelişiminin açıklanması gerekir. Bu noktada modern devletin doğuşu, liberalizm ve devlet kuramı, refah devleti ve bunlardan hareketle ulus-devlet ve temel işlevleri açıklamak yerinde olacaktır.

4.1.1. Modern Anlamda Ulus-Devletin Doğuşu

“Ulus-devlet olarak tanımlanan modern devlet Kuzeybatı Avrupa’da 13. ve 17. yüzyıllar arasında yaşamaya başlayan, insan ve toplum yaşamının her alanını kökten etkileyen çok büyük ve kapsamlı bir değişim sürecinin ürünüdür. Bu değişim ve dönüşüm sürecini “kapitalizmin yükselişi” kavramı ile tanımlayabiliriz (Şaylan, 2003: 33). Bu noktada, modern devletin doğuşunu anlayabilmemiz için kapitalizmin kökenleri ile Ortaçağ Avrupa’sında varolan toplumsal şartlara değinmemiz yerinde olacaktır (Giddens, 1998: 153).

Kapitalizm öncesinde bazı Akdeniz kentlerinin 14. ve 15. yüzyılda tanık oldukları tamamen arızı bazı başlangıçlarının da yer aldığı bir geçiş dönemi olup kapitalizm 16. yüzyılda doğmuştur. Ama gerçek hareket noktasını Rönesans ve Reform yüzyıllarında aramak gerekir (Febvre, 1995: 73). Bu yüzyıllarda Batı Avrupa’da coğrafi keşifler yapılmakta, yeni kıtalar ve ticaret yolları bulunmakta, kentler önem kazanmaktadır. Bu arada zenginleşen yeni bir ticaret kesimi ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerin yanında bilimsel alanda yaşanan yeni devrimsel gelişmeler, insan ve toplum yaşamının her alanını değiştirmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler beraberinde 15. yüzyılın sonlarına doğru yeni bir ticaret kesimi olan burjuva sınıfı ortaya çıkmış ve üretim anlayışı değişmiştir. Feodal üretim düzeni etkisini kaybederek işbölümü ve bölüşüm giderek bozulmuş, kapitalist üretim anlayışı ağırlık kazanmıştır.

Feodalizm, tarımsal üretime ve köleleşmiş köylünün emeğinin sömürsüne dayanmaktadır. 15. yüzyıldaki coğrafi keşifler sonucu, yeni ticaret yollarının bulunması feodal üretim tarzı içinde yeni oluşumlara kaynaklık etmiştir. Yeni ticaret kesiminin etkinliği ile sömürgelerle yapılan ticaret, değişim araçlarının genel olarak metallerin artışını sağlamıştır. Pazarda satılmak için mal ve hizmet üretimi olan meta üretimi, kapitalist üretimin temel özelliğini oluşturmaktadır. Kapitalist üretim biçiminin bu şekilde gelişmesi feodal üretim düzeninin bozulma sürecini başlatmıştır. Sosyo-ekonomik anlamda yaşanan bu değişimlerin düşünsel temelini ise Rönesans ve Reform ile ifade edilen yeni ve devrimci gelişmeler oluşturmaktadır.

Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan ve Aydınlanma Çağı ile devam eden süreç, insanın düşünce dünyasında devrimci yenilik ve gelişmeleri beraberinde getirmiştir; bu değişimi en kısa olarak aklın egemenliği olarak tanımlayabiliriz. Aynı süreç, insanın yüceltilmesi ve buna bağlı olarak görsel sanatların, müziğin ve edebiyatın değişimini gündeme getirmiştir. Sanat alanındaki bu değişim ve patlama; bilim

alanındaki değişim ile birlikte gitmiştir, Kepler, Galileo, Newton, Descartes gibi kişiler bugünde geçerliliğini koruyan modern bilimi oluşturmuşlardır. Bilimdeki bu baş döndürücü gelişme ya da başka bir deyişle doğa ve evrenle ilgili temel kuramların ortaya atılışı, doğal olarak teknolojide de büyük atılımlara neden olmuştur. Örneğin, denizcilik, inşaat, maden eritme ve dokuma alanlarında ortaya çıkan teknolojik ilerleme, ekonomik toplumsal yapıyı köklü bir biçimde etkilemiştir (Şaylan, 2003: 35).

Kapitalizm, toplumdaki egemen konumuna, tanrı merkezli feodal toplumun kurallarını hiçe sayarak gelmiştir. Nitekim, burjuva ideolojisinin sözcüsü olan Descartes insan aklını, Hume ve Locke'da insan gözlem ve deneylerini evrenin merkezine koymuştur. Burjuva Toplumun düşünsel temeli oluşturan aydınlanma çağı düşünürleri, evrensel doğa yasalarına uygun nesnel aklı ön plana çıkarmışlardır. Bu nesnel akıl, onlara göre, evrensel yasaları bulup ortaya çıkarmaya muktedir niteliklere sahiptir. Locke, Montesquieu, Rousseau en iyi toplum düzeninin, en iyi siyasal rejimin akıl aracılığıyla ulaşılabileceğini vurgulamışlardır (Sayın, 1997: 95).

Aklın egemenliğinin insan ve toplum yaşamının her yönünü düzenleyici konuma gelmesi, kapitalizmin düşünsel temelini oluşturmaktadır. İnsanlık tarihinin en büyük değişiminin siyasal düzene yansması modern devletin doğuşudur. Buna göre modern devlet Avrupa'da yaşanan değişimlerin ürünü olarak 16. yüzyılda tarih sahnesine çıkmıştır (Şaylan, 2003: 38).

Modern devlet olarak tanımladığımız devlet tipi kapitalizmin olarak ifade bulan, ekonomik, düşünsel, toplumsal alanda yaşanan değişim ve dönüşümün ürünüdür. "Kapitalist modern devletin ilk formu mutlakıyetçi monarşidir. Mutlakıyetçi monarşi pazarın gelişmesiyle eş zamanlı bir gelişme göstermiştir. Mutlakıyetçi monarşinin belirleyici özelliği kural koyan ve kuralları uygulatan güç olmasıdır. Pazar mekanizmasının işlerliği, kural birliği, kararlılığı, iç barışı gerekli kılmaktır. Yerel güç odaklarının varlığı ve işlemesi pazarın gelişmesi önünde engeldir" (Şaylan, 2003: 39).

Feodal siyasi ayrışmayı bu anlamda yok eden siyasi birlik, toplumsal bütünleşme çerçevesinde oluşmaya başladığında feodal sınıf ve kilisenin krallar karşısındaki gücü zayıflamaya başlamıştır. Devletin ulusal biçimine yol açacak bu yeni süreç, idari ve adli yapının merkezileşmesini gerektirir. Bu merkezileşmenin temelinde ise üç koşul vardır. Bu koşullardan birincisi, yargılama yetkisinin kral, kilise ve feodal sınıf arasında paylaşılmasına son verip, yargı yetkisini belli bir merkezde toplanmasının sağlanmasıdır. İkinci koşul ise, merkez biçimde örgütlenmiş, alt üst ilişkileri çerçevesinde yöneten ve yönetilen ayrımını kalıcılaştıran bürokratik bir mekanizmanın doğmasıdır. Üçüncüsü, devletin içerde, kilisenin ve feodal sınıfın yönlendirilmesinden kaynaklanan ayaklanmaları kırabilecek, dışarıda ise gerektiğinde askeri işgalleri başarıyla yürütebilecek, dışarıdan gelebilecek saldırıları etkisi kılacak, ayrıca devleti uluslar arası sömürgecilik ve ticaret yarışında etkin bir konuma yükseltebilecek, merkezi biçimde denetlenebilen güçlü bir orduya sahip olmasıydı. (Aksoy, 1997: 94).

Modern devlet, mutlakıyetçi monarşi formu içinde şu üç temel işlevi yerine getirerek, kapitalizme özgü artı değer merkezileşmiş bir biçimde dolaşıma girmesine de kaynaklık etmiştir. Bunlardan birincisi, yasa ve düzen işlevidir. Bu işlev içinde mutlakıyetçi monarşiler bir biçimde davranmasını, belli davranışlardan kaçınmasını bir hak olarak talep etmekte ve bunu uygulayacak araçlara sahip bulunmaktadır. Böylece belli bir düzen sağlama işlevi, kapitalizmin yani pazar mekanizmasının ve meta üretiminin gelişmesiyle uyumlu bir biçimde yürümektedir. 16. ve 17. yüzyılın mutlakıyetçi monarşileri, pazar mekanizmasının gelişimi, meta üretiminin yaygınlaşması ve sermaye birikimi için güvenli bir pazar oluşturma amacı gütmüşlerdir. İç barış ve pazarın güvenliği esas olarak, yol ve ulaşım güvenliği, kentlere ve pazarlara

güvenilir meta akışının sağlanması ve üniform pazar ilişkilerinin yürütülmesi gibi hususlar içermektedir. Bunun için yeni devlet, yerel soyluların ve grupların gücünü kırmak, onların güç ve olanaklarını merkezi yönetime ve merkezi yönetimce yapılan kurallara tabi tutmak zorundadır (Şaylan, 2003: 39).

İkinci işlev kamu finansmanını sağlamak işlevidir. Yasa ve düzeni sağlamak içeride yerel güçlerin iktidarlarını kırmak ve diğer benzer devletlerle dünya pazarında yarışmak gerçeği yasa zorunluluğu iki kurumu gerekli göstermektedir. Bunlar, sürekli ordu ve etkin bir yargı organıdır. Profesyonelleşmiş bir sürekli ordu ve yargı mekanizmasına bir kaynak sağlama yani kamu finansmanı sorunu gündeme gelmiştir. Modern devlet para kaynağına gereksinim duymakta ve etkin bir kamu finansmanı sağlama gerekliliği etkin bir yönetsel mekanizmanın varlığına bağlıdır (Şaylan, 2003: 40).

Modern devletin üçüncü işlevi, ekonomi politikası olarak merkantilizmin uygulanmasıdır. Merkantilizm, temel mantığını ticaretin gelişmesinden ve güçlenmesinden almaktadır. Merkantilist politikalar, Ortaçağın üretim yapıları ve kendi kendine yeten imalat birikiminde yaşanan tedrici dönüşümler sayesinde, daha işin başında olan milli devletler için önemli bir ekonomik ihtiyaca cevap vermiştir (Habermas , 2002: 9). 16. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar süren bu dönemde modern devletler, bir devlet politikası olarak ellerindeki toplam altın ve gümüş miktarını artırmaya, birbirleriyle kesin bir yarışma sürecine girmeye başlamışlardır. Bu ekonomik anlayışın temel varsayımı, zenginliğin, toplumun kıymetli maden miktarına bağlı olduğudur. Her ülke bir devlet politikası olarak ellerindeki altın ve gümüş miktarını artırmaya çalışmaktadır.

“Modern devlet, kendi ulusal tüccarına üstünlük sağlanması için her türlü korumacı ekonomik önlemleri ve askeri düzenlemeleri yapmıştır. Merkantilist politikalar açısından sadece iç pazarı düzenleyici önlemler yeterli olmayıp dünya pazarında da etkinlik sağlanmalıdır. Ancak dünya pazarında sağlanan etkinlik ile ülkenin elindeki toplam kıymetli maden miktarı artırılabilir. Yani kapitalizmin, dünya sahnesine çıktığı andan itibaren bir dünya sistemi olma özelliği taşımaktadır. Devletler, dünya ticaretindeki paylarını büyütmek için bir taraftan kendi ulusal tüccarları için koruma önlemleri alırken diğer taraftan da dünyayı kolonileştirme eylemini başlatmışlardır. Böylece Avrupa'nın dışında kalan kıtalar, Amerika, Afrika, Asya ve giderek Okyanusya topraklarının tamamı ya da büyük kısımları kolonileştirerek dünya kapitalist sistemi içine sokulmuşlardır” (Şaylan, 2003: 41).

Modern devlet, Merkantilist dönemde, kolonileştirme ve gümrük korumaları dışında, belli ticaret grubuna belli yöre yada mal konusunda ticaret tekelleri sağlamıştır. Böylece ticaret alanında hızlı bir sermaye birikimi devlet eliyle ve desteğiyle gerçekleşmiştir.

Modern devlet mutlakiyetçi monarşi formu içinde 16. ve 18. yüzyıllar arasında giderek kurumsallaşmışlardır. Otuz yıl savaşlarının ardından imzalanan 1648 Westphalia Anlaşması ile birlikte, Avrupa'daki milletlerarası düzenin siyasi birimi haline gelmiştir. Bu dönem içerisinde de gelişen kapitalizm yerel pazarları birleştirirken, öbür yandan ise ulusal pazarın kurulması için bu işleri düzenleyecek bir devlete ve yeterince nüfuslandırılmış, taşıma ve savunma imkanlarıyla donatılmış bir mekana ihtiyaç duymaktadır. Ulus işte bu gelişimin ürünüdür (Amin, 1993: 180). Başka bir deyişle, modern devlet mutlakiyetçi formu içinde idari, adli ve ekonomik yapının merkezileşmesi sonucu devletin ulusal biçime dönüşme sürecini sağlamıştır. Ulusallık siyasal meşrutiyetin temel ilkesi haline gelmiştir. Bu durum, Fransız Devrimi ile birlikte, siyasi iktidarın tek meşru kaynağının ulus toplumunun kolektif iradesi olduğu,

siyasal ve hukuksal düşüncenin temelini de oluşturmuştur (Şaylan, 2003: 43). Nitekim, Fransız Devrimi'nin kültürel etkisiyle birlikte anılan iki temanın dünyanın geniş kesimlerince kabul edilmesi görünmüştür. Siyasi değişimin normal görülerek temelden meşrulaştırılması ve bir devletin egemenliğinin yöneticilerin şahsında değil ya da mecliste değil "halkta" cisimleştirilmesidir (Wallerstein, 2000: 48).

Fransız Devrimi ile modern devletin, mutlakıyetçi monarşilerde meşrulaşan egemenlik anlayışı yerini, halkta meşrulaşan egemenlik anlayışına bırakılarak günümüz ulus devlet egemenlik anlayışının oluşmasına kaynaklık etmiştir.

Sonuç olarak, ulus-devlet 16. ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa'da yaşanan kapitalist dönüşümün ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, ulus-devlet kapitalist meta üretiminin gerektirdiği pazarın gelişmesi ve homojen bir üretim ve tüketim ortamının yaratılması gereği olarak şekillenmiştir. Modern devletin ilk formu olan mutlakıyetçi monarşiler Merkantilist politikalarla, kapitalizme özgü artı değer merkezileşmiş bir biçimde dolaşıma girmesinde önemli işlevleri yerine getirmiştir. Yaşanan gelişmeler, devletin ulusal biçime dönüşümünü sağlamıştır. Ulusallık siyasal iktidarın temel ilkesi haline gelmiştir. Fransız Devrimi ile birlikte siyasal iktidarın meşruiyeti, halkta olduğu düşüncesi, ulusal egemenlik anlayışı temel kabul görmüştür.

Bu çerçevede modern ulus-devlet, Batı Avrupa icadı olarak nitelendirilebilir. İlk olarak Avrupa'da feodal nitelikli siyasal düzenden merkezi devlet yapısına bağlı yeni bir düzene geçişte vurgulanan ulus-devlet; daha sonraki aşamalarda keşifler ve sömürgeleştirme hareketleri sonucunda yine Avrupalılar tarafından dünyanın her köşesine ihraç edilmiştir (Erözden, 1997: 10).

4.1.2. Ulus-Devletin Temel Fonksiyonları

Ulus-devletin ortaya çıkışından bugüne kadar konumu, onu diğer devlet tiplerine göre özgül bir özerklik kazanmıştır. Ulus-devlet kapitalizmin meta üretiminin gerektirdiği pazarın genişlemesi ve homojen bir üretim ve tüketim ortamının yaratılması gereği olarak şekillenmiştir. Ulus olgusu da bu alt yapısal dinamiğin üst yapısal meşruluğunu sağlamak üzere oluşturulmuştur. Bu anlamda bir yapıştırıcı özelliği kazanan ulus olgusu devlet gibi kapitalizm evriminde ve gelişmesinde de etkin bir rol üstlenmiştir. Bu evrim sınıflar arası denge kurma işlevi, devletin temel niteliği olan sermaye sınıfına bağımlılığı gerçeğinin görece etkisinde kalmıştır. Sınıflar arası uzlaşmaz çelişkilerin ortaya çıkmasıyla doğan ve bu çelişki sürdükçe varolan devlet, sınıfsal mücadelenin ve kapitalizmin belli koşullarında uzlaşmasının da sahnesi olmuştur. Bu çerçevede, devlet ve devletin işleyişi açısından kapitalizmin değişik evrelerine göre liberalizmin farklı versiyonları söz konusudur. Aynı zamanda farklı tekil ülkeler için farklı devlet tipleri söz konusu olmaktadır. Bu anlamda homojen bir devlet yerine dönemlerden ve aynı dönemde farklı toplumlarda çeşitlilik gösteren kapitalist devletten söz etmek doğru bir tavır olabilir. Çünkü devletin işleyişi, güç ilişkilerine dayanmaktadır. Eşitsizlik temeli üzerine kurulmuş bu güç ilişkilerinin temel hedefi kendini yeniden üretmesini sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle bu güç ilişkilerinin niteliği devleti biçimlendiren temel etkidir. Bu ortak özelliğin mevcudiyeti tek tip kapitalist devletin olduğu noktasına götürmez. Çünkü sonuçta devlet, sermaye birikiminin belirli tarihsel ve toplumsal koşullarda şekillenmesi ile oluşur (Erbaş, 2001: 216)

Kapitalizm ve devlet ilişkisi, devletin sistemi yeniden üretme işlevi ile anlam bulmaktadır. Nitekim kapitalizmin varlığını, kriz dönemlerinde, devlet aracılığıyla yeniden yapılanarak sürdürmektedir.

“Devletin mevcut düzeni yeniden üretme işlevi son derece dinamik ve değişken bir süreç içinde oluşmaktadır. Çünkü toplum dinamik ve değişken bir süreçtir. Devletin sözü edilen ana işlevi de değişen koşullara uyum sağlayarak yürümektir. Buna kısaca toplumsal devingenliğe bağlı olarak yeniden yapılanma biçiminde ifade etmek olanaklıdır”(Şaylan, 2003: 70).

Devlet mevcut düzeni yeniden üretme fonksiyonunu aşağıdaki üç işlevi yerine getirerek gerçekleştirmektedir (Eroğul, 1999: 45):

- Devletin ilk işlevi, üretim araçlarının ve üreticilerin korunması ve bunların gelişimi için gerekli koşulları sağlamaktır. Bu anlamda insanlığın tümünün hizmetinde olma özelliğine sahiptir. Sınıfsal sömürüye rağmen üretim güçlerinin gelişimi uzun vadede daima toplumun tüm üyelerinin lehinedir. Bu nedenle devletin birinci işlevi, devamlılığını sağlama açısından “belli düzeyde” toplumun ortak çıkarlarına hizmettir.
- Devletin ikinci işlevi; üretim ilişkileri daima üretim biçimlerinin ayrılmaz bir parçasıdır ve devletin bir amacı da bu ilişkilerin korunması ve gelişimini sağlamaktır. Sınıf ayrımlı toplumlarda, üretim ilişkilerinin korunmasını ve geliştirilmesini araç edinen siyasetin ikinci işlevi, zorunlu olarak üst sınıfların hizmetindedir ve alt sınıflara cephe almış durumdadır. Bu nedenle, bu ikinci işleve “egemen sınıfın çıkarına hizmet işlevi” denilebilir.
- Devletin üçüncü işlevi ise; İki işlevi yerine getirebilmesi için devletin güçlü olması zorunludur. Toplumun ortak çıkarlarına ve egemen sınıfın çıkarına hizmet edecekse, devletin toplumun üstünde yer alması kaçınılmazdır.

Her devlet kurumu için bu işlevler genel olmakla birlikte, bu işlevlerden hangisine ağırlık verildiği ekonomik faktörlerle ilişkili olarak devletin niteliğini belirler ve farklı devlet tiplerinin varlığına neden olur. Bu açıdan ulus-devletin varlığını oluşturan temel öğelere değinmek gerekmektedir:

- 1- Ulus-devlet, sınırları belirli bir alanda egemenliğe sahiptir. Ulus-devletlerde dış ve iç politikanın kesin ayrımı olarak eşit varsayılan aktörlerin oluşturduğu uluslararası topluluk anarşik ilişkiler içindedir. Yani her bir aktörü kendi başlarına savaş, barış ve ittifak yapma kararları olabilmeye kapasitesine sahiptir.
- 2- Ulus-devlet sınırları içerisinde düzeni oluşturmak ve sürdürebilmek için meşru şiddet kullanma tekeline sahiptir. Merkezileşmiş kadroları eliyle vergi alma yetki ve kapasitesi bulunmaktadır, toprakları üzerinde yaşayanların kaderlerini etkileyecek bir çok konuda karar alma, birlikte yaşama kuralları koyma ve bunları uygulama yetkileriyle donatılmıştır.
- 3- Ulus-devletin sınırları içinde sahip olduğu bu güçlü konum, dış ilişkilerinin otonom aktörler arasındaki anarşik ilişkiler olarak düşünülmesiyle de yakından ilişkilidir. Bu otonomi ulus-devletin şiddet kullanma, vergi alma ve ulusun kaderini etkileyecek pek çok konuda kara

alma yetkilerinin bir anlam taşıyabilmesi için gerekli bir ön koşul olarak görülebilir.

- 4- Ulus-devletin meşruiyeti genellikle toprakları içinde yaşayanların bir kültürel homojenliğe sahip olması ya da bir arada yaşama iradesinin bulunmasıyla temellendirilir. Bu varsayıma ulusçuluk ideolojisi ulus-devlet olgusu içindeki dayanışmayı artırır ve bu olguyu pekiştirir. Ulus-devlet de kendisini kültürel denetimi sağlanan ve homojenleştirmeye yükümlü görür.
- 5- Ulus-devletin siyasal etkinliği büyük ölçüde toprakları üzerindeki egemenliğe bağlıdır. Bu da sınırlardan geçen bir bilgi, mal, kapital ve insan akımları üzerindeki denetimle sağlanır. Bir çocuk, bir ulus devletin sınırları içinde doğduğunda büyük ölçüde o ulusun üyesi olarak sosyalleşir. Böylece ulus-devletin otonomisi onun kendisini yeniden üretmesinin mekanizması haline gelir (Tekeli ve İlkin, 2000: 95).

Modern ulus-devletin varlığını oluşturan en önemli öge egemenlik iddiasında bulunmasıdır. Egemenlik devletle ilgili değil, devletlerarası sistemle ilgili bir iddiadır. Hem içeriye hem dışarıya yönelik çifte bir iddiadır. İçe yönelik olarak devletin egemenliği, devletin kendi sınırları içinde her türlü politikayı izleyebileceği, zorunlu gördüğü her türlü yasayı çıkarabileceği ve bunu devlet sınırları içindeki hiçbir birey, grup yada alt devlet yapısına yasalara uymayı reddetme hakkı tanımaksızın yapabileceği iddiasıdır. Dışa yönelik olarak devlet egemenliği, sistemdeki başka hiçbir devletin verili devletin sınırları içinde dolaylı yada dolaysız hiçbir otorite uygulama hakkına sahip olmadığı, çünkü böyle bir girişimin verili devletin egemenliğini ihlal etmek demek olduğu savıdır. Modern dünyada egemenlik devletlerin bu iddiaları devletlerarası sistemde karşılıklı olarak tanınmasını içerir (Wallerstein, 2000: 71).

Ulus-devletin, denetim gücünü diğer başka bir kurumla paylaşması ya da egemenliğinin aksaması, ulus-devletin krizini gündeme getirir. Günümüzde de ulus-devlet açısından bu tür bir kriz söz konusudur. Yaşanan kriz, ulus-devlet olgusunun meşruiyet kaybını dünya düzeyinde büyük dönüşümler sonucu ortaya çıkan bunalımlara ve dolayısıyla küreselleşmeye bağlamak, küreselleşmenin tanımını gereği zorunludur (Esgin, 2001: 186).

4.1.3. Liberalizm ve Devlet

Kapitalist pazarın ve kapitalist üretim ilişkilerinin gerekleri doğrultusunda modern ulus devlet oluşmuştur. 16. ve 18. yüzyıllar arasındaki ulus-devletlerin ekonomi politikaları ise “Merkantilist” olarak ifade edilen burjuva ideolojisinin hakimiyetindedir. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim ve ekonomi alanında değişimler meydana gelmiş ve sanayi kapitalizmi yükselişe geçerek ulus-devlet yeni bir kimliğe bürünmüştür. Bu noktada liberalizm ve devlet kurumuna değinmek ulus-devletin gelişiminin açıklanması noktasında yararlı olacaktır.

Liberalizm, hem bir ekonomik kuram ya da düşünce biçimini hem de genel felsefi bir bakış yada düşünme türünü ifade eden bir sözcük olarak kullanılmaktadır. Ekonomik düşünceler tarihi içinde, liberalizmin ticari kapitalizme ve ticari kapitalizmin ekonomi politikası olan merkantilizme tepki olarak doğduğu söylenebilir (Şaylan, 2003: 47).

Liberal ekonomi düşüncesinin içeriği böyle bir tepkiye dayanmaktadır. Nitekim merkantilist politikalar sonucu güçlenen ticaret burjuvasının kapital birikimi, gelişen teknik buluşların fabrika sanayine geçişin sağlanması, işgücünün makineye ikame edilmesi, dış pazarların yaygınlaşması, iç pazarın genişlemesi ve sömürge devletlerinde ucuz hammadde sağlanması gibi gelişmelerle büyük bir artış göstermiştir. Bu gelişmeler altında yükselmeye başlayan sanayi burjuvazisi ile ticaret burjuvazisi arasında artan birikimin bölüşülme mücadelesi aralarındaki çelişkiyi uzlaşmaz boyutlara ulaştırmıştır. Tüm bu gelişmelerin üst yapıyı etkilemesi ile liberalizmin sanayi kapitalizmin çıkarlarını yansıtan bir ekonomi düşüncesi olarak gündeme gelmiştir.

Yükselen yeni sanayi kapitalist sınıf, kendi birikim mantığının önündeki tüm bu engellerin kaldırılmasını isterken, yine kendi çıkarları doğrultusunda, özgürlük, bireysel gelişim ve denetim serbestisinin gerektiğini savunuyordu. Bu işlemleri meşru kılacak felsefi düşüncelerde bu çerçevede ortaya çıktı: “Dünya görüşü”, “iktisadi liberalizm”, politikası da Laisser – Faire oldu (Kazgan, 1997: 43).

Liberal felsefe, liberal ekonomi ve devlet kuramları esas olarak sanayi devrimini yaşamaya başlayan İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde yaygın kabul görmüştür. Kuramsal çerçeve ise daha çok İngiliz ve Fransız düşünürlerin katkılarıyla oluşmuştur (Şaylan, 2003: 59).

“Liberalizmin ekonomi kuramının yansıması olan klasik liberalizm piyasa-refah ilişkisi açısından, aydınlanmacı rasyonalizm ile faydacı felsefenin temelini alan, bireysel çıkarları maksimize etmeyi hedefleyen laik bir toplum öngören okul olarak ortaya çıkmıştır. Okulun ünlenmesi İngiliz iktisatçı Adam Smith’in 1776’da ‘Milletlerin Zenginliği’ adlı eserin yayınlanması ile olmuştur (Erbaş, 2001: 218).

Adam Smith, toplumun doğasında bulunan uyum ve tamamlama özelliğinden söz ederek, kuramsal inşasını bu varsayıma dayandırmaktadır. Adam Smith’e göre meta üreten bir insan sadece kendisi için ekonomik faaliyette bulunmakla kalmaz, diğer insanlara da katkıda bulunur. Çünkü bu binlerce ve birbirinden bağımsız verdikleri kararlar ile ekonomik faaliyette bulunan insanlar bir pazarda bir araya gelmekte; ürettikleri mal ve hizmetleri birbirleri ile değiştirmekte başka bireylerle olmasa bile pazarda karşı karşıya gelmektedir. “Görünmeyen el” tarafından örgütlenen ve dengelenen bu bir araya geliş doğal bir uyumluluk ve bütünleşme gösterecektir (Şaylan, 2003: 47)

Liberal toplum kuramının temel çıkış noktası, doğal haklar düşüncesidir. Liberal toplum kuramı toplumu birbirinden bağımsız, atomize bireylerden oluşmuş kabul etmektedir. Bu bireylerin kimse tarafından kısıtlanmaması gereken hak ve özgürlükleri vardır. Özgürlüklerin temeli, bireyin mutluluğu araması ve mutluluğu elde etmek için uğraş vermesidir. Rasyonel bir varlık olan birey, liberal felsefeye göre kendi aklını kullanarak mutluluğunu nasıl sağlayacağına karar verir ve bu yolda davranır. Bu davranışın özgürlük içinde yapılması gerekmektedir; aksi takdirde bütün uyum ortadan kalkar (Şaylan, 2003: 49). Bu bağlamda liberalizm, bireyin aklını kullanarak toplumun doğal ve içsel kanunlarını bulup ona göre davranılmasını gerektiğini belirtir.

“Bu kanunlar, piyasa ekonomisinin kanunlarıydı. Tabii uyum, bireyin bireyle ve bireyin toplumla çıkarlarının uyuşmasını sağlıyordu. Toplumun işleyişindeki belirli amaç, bunlara hiç müdahale edilmemesi, müdahalenin faydasız olacağı sonucunu götürüyordu. Çünkü, toplumun tabii

kanunlarıyla, kendiliğinden optimal şartları yaratması mümkündür. Oysa müdahaleyle tabii kanunların işleyişinin bozulması, kendiliğinden optimal şartların gerçekleşmesinin önlenmesi demektir” (Kazgan, 1997: 49).

Liberal İktisatçılar, toplumun doğasında bulunan uyum ve bütünleşmeye sahip piyasa ekonomisine devlet müdahalesinin yapılmaması gerektiğini savunur. Yani, devletin iktisadi alana müdahalesinin tamamen kaldırılması ve ticaretin engellenmemesi, imalat sanayinin kısıtlanmaması ve gümrüklerin sınırlandırılmaması liberal iktisat öğretisinin savunduğu temel görüşlerdir. Bir ulusun ekonomisinin gelişmesinin en iyi yolu, serbest ticareti benimsemesi ile serbest piyasada tüm ilişkileri “görünmez el” sayesinde mutlak surette dengeye ulaştacaktır. Klasik liberalizm, ekonomi alanında girişimci sınıfın çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan “bırakınız yapsınlar” yönelimli bir piyasa sistemini benimsemiştir (Erbaş, 2001: 218).

Liberal öğretilere göre devlete, bireyin hak ve özgürlüklerini korumak için güç kullanma yetkisi verilmiştir. Devletin meşruiyet ölçüsü bu mukaveleye uygun davranmasıdır (Şaylan, 2003: 90). Devletin piyasa ekonomisine müdahalesi, girişimcinin etkinliğini artıracak hukuksal ve siyasal düzenlemelerden öteye geçmemelidir. Devletin tamamen sosyo-ekonomik yaşam alanının dışında tutulması, bu alanın pazar mekanizmasına bırakılması gerekmektedir.

“Bununla birlikte kendiliğinden işleyen ve bireysel refahların optimal toplamının gerçekleşmesi amacıyla görünmeyen bir el tarafından düzenlenen bu toplumda devletin müdahalesi değil, bu düzeni güçlendirecek üç temel görev vardır: a) Ulusal savunma, b) Adalet ve yönetim, c) Karlı olmadığı için birey tarafından yapılmayacak fakat toplum ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan işlerin yapılması; eğitim, yollar, limanlar, köprüler gibi bugünkü deyimiyle sosyal sermaye yatırımları kamuya bırakılmalıdır” (Kazgan, 1997: 51).

Devletin endüstriyel dönüşümü saptamadaki en temel görevi girişimcinin hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli yasa ve düzeni sağlamaktır. Bunun yanında sanayi devrimi ile devletin gelişme ve sistemin gelişerek yeniden üretilebilmesi için bazı dış ekonomileri sağlaması gereklidir ki bu dış ekonomilerin başında eğitim gelir.

“Sanayi devrimi yeni türden bilgi ve becerilere sahip işgücünü talep etmektedir ve bu talebin çapı kitleseldir. . Esas olarak karlılık motifine bağlı olarak işleyen pazar mekanizmasının bu talebi karşılaması mümkün değildir. . İşte bu nedenle, bir dış ekonomi olarak, eğitim, özellikle teknik eğitim devlet tarafından yürütülmüş; yani gerekli eğitime sahip emek arzı devlet tarafından sağlanmıştır” (Şaylan, 2003: 61).

Liberal çağda, özel sermayenin tek başına alından kalkamadığı ve kısa dönemde karlı olmayan, büyük altyapı yatırımlarının bazılarının devlet eliyle gerçekleştiği görülmüştür. Bu yatırımlar konusunda gösterilebilecek en güzel örneklerden biri demiryollarıdır.

Kısacası, liberal ekonomide; devletin rolü oldukça sınırlıdır. Devlet piyasanın işleyişini engelleyemez. Devletin görevi altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek, piyasanın düzgün şekilde işlenmesini sağlayacak güvenli bir ortam yaratmaktır. Liberal çağda devlet ve işlevleri sermayenin istediği yönde şekillenmektedir.

“Sanayileşmenin giderek yaygınlaşması, dünya toplumlarının sanayi kapitalizmine açılışı, sanayileşen ülkelerde toplumsal gerilimlerin ve çatışmanın yükselmesi, kapitalist merkezler arasında giderek keskinleşen yarışmanın gündeme gelmesi ile liberal felsefenin ve liberal yaklaşımın iyimserliğine ciddi bir darbe vurulmuştur. Nitekim, pazar mekanizması kendinden beklenen cenneti yaratamamıştır. Laisser-faire politikaları, yani pazarın sanayileşme sürecinde özgürce çalışması toplumda büyük eşitsizliklere ve bunun doğal sonucu olarak çok derin toplumsal gerilimlere yol açmıştır “(Şaylan, 2003: 73).

Sanayi Devrimi ve onu izleyen bu toplumsal dönüşüm süreci devletin kuramsal yapısını ve işlevlerini etkileyerek tekrar yapılanmasına yol açmıştır.

4.1.4. Refah Devleti

Sanayi Devrimi sonrasında uygulanan liberal politikaların toplumda yarattığı büyük eşitsizlikleri, gerilim ve çatışmaları çözümlmek için, devletin piyasaya müdahale etmesi, 20. yüzyılda refah devletinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

“Refah devletinin oluşumunda, mevcut siste içinde ortaya çıkan bunalımlar ve özellikle 1929 Bunalımı çok önemli bir rol oynamıştır. Bunalım, bir taraftan mevcut düzenin her yönüyle yıkılmasına yol açacak darboğazlara neden olurken diğer taraftan da liberalizm kuramının ya da dünya görüşünün en temel öğelerinden olan “ekonomi kuramının” çok köklü bir biçimde yeniden yorumlanmasını gündeme getirmiştir” (Şaylan, 2003: 85).

1929 Bunalımı liberalizmin temel öğretilerine ve kapitalizmin vaatlerine büyük bir darbe vurmuştur. 1929 Bunalımı, üretimin düşmesi ve işsizliğin artması gibi ekonomik sonuçlara yol açmakla kalmamış, çok büyük toplumsal ve siyasal çalkantılara da neden olmuştur. Kapitalizmin bir sistem olarak güvenilirliğini yitirmesi, sosyalist düşüncenin yükselmesine neden olurken, karşı tepki olarak faşizmin yaygın bir uygulama alanı bulmasıyla sonuçlanmıştır.

“1929 Bunalımının neden olduğu toplumsal gerilimler ve siyasal çatışmalar, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasında da çok belirleyici bir rol oynamaktadır. Nitekim bu bunalımın tam etkileri, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanması ile ortadan kalkmıştır. Başka bir deyişle, 1945 sonrası sosyo-politik ve ekonomik düzenleme büyük ölçüde bunalımdan alınan dersler ışığında formüle edilmiştir” (Şaylan, 2003: 86).

Tüm bu gelişmeler sonucunda dünya toplumlarında belli bir bilinç yükselmesi yaratmıştır. Bu koşullarla birlikte refah devleti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, iş dünyası ya da işverenler ve devlet arasında varolan bir uzlaşmaya bağlı kalarak ortaya çıkmıştır. Bu uzlaşma sonucu devletin meşruiyet temellerinde ve işlevlerinde yeni gelişmeler göze çarpmıştır. Devletin rol ve işlevleri kapsamlı bir biçimde değişirken siyasal rejim demokratikleşme süreci içerisine girmiş ve geniş toplumsal kesimlerin refahını öne alan bir hükümet anlayışı hakim olmuştur.

Refah devletinin, kuramsal alanda oluşumuna en büyük katkı, Keynes tarafından sağlanmıştır. Ulusal Keynesçilik özünde Büyük Bunalım'ın ıstıraplarına bir tepki ve aynı şekilde daha önceki laissez-faire ekonomisine yönelik bir reddiyeydi (Tabb, 2002: 65).

Keynesçi düşünce ile devletin sosyo-ekonomik yaşamdaki rolü ve işleviyle ilgili liberal dogmalar bütünüyle yıkılmıştır. Keynes, piyasanın kendi kendine dengeye gelemeyeceğini tam istihdamın otomatik olarak sağlanamayacağını kanıtlamış ve ekonomiye müdahalenin gerekliliğini savunmuştur. Devletin talep yönlü bir politika izleyerek bu sorunu çözmek için ekonomiye müdahale edilmesi gerekliliğinden söz etmiştir. Müdahaleyi, bir etkin talep yönetimi anlayışı içinde devlet yapacaktır. Devletin, talep yönetimi ise dolaylı teşvikler sağlama, doğrudan doğruya devlet harcamaları ile talebi yükseltmeyi faiz hadleri ile oynayarak özel firmaların daha yüksek yatırım yapmalarını teşvik etme, gerekirse kamu eliyle ucuz kredi verme ve nihayet doğrudan doğruya devlet eliyle yatırım yapma gibi müdahale biçimlerini içermektedir. Keynesçi sistem kapitalizmin yadsınması, kapitalizmin bir başka sisteme dönüştürülmesi biçiminde değerlendirilemez. Özel mülkiyet ve kar motifini ekonominin motoru olarak muhafaza etmek temel kabulleri arasındadır (Şaylan, 2003: 97).

Bu çerçevede Keynes'in teorisi klasik liberalizmi eleştirmesi ve devlet müdahalesinin ekonomik gelişme için gerekli olduğunu savunması üzerine kuruludur. Keynes, kapitalizmin büyümesi için tam istihdamın gerekli olduğunu savunur ve bunu sağlamanın tek yolunun ise hükümetlerin ve merkez bankaların istihdamı artırıcı ve müdahalelerde bulunması ile olacağını vurgular. Keynes'e göre; Devlet için önemli olan üretim araçları mülkiyetine sahip olmak değildir. Eğer, devlet üretim araçlarının büyümesine ayrılan toplam kaynak miktarını ve bunlara sahip olanların elde edeceği kazanç haddini belirleyebiliyorsa, gerekli olan her şeyi yapmış demektir (Kazgan, 1997: 209). Bu anlamda Keynesçi paradigma ile kapitalist süreçte devlete özel bir rol verilmektedir.

Refah devleti döneminde, sosyal demokrat partiler adil ve eşitlikçi toplum düzeni etrafında büyük bir siyasi etkinlik sağlamışlardır. Bu siyasi etkinliğin uygulama alanındaki kaynağı devlet kapitalizmi olarak tanımlanabilir. Devlet kapitalizmi, kapitalizmin neden olduğu toplumsal çatışmaları ve gerilimleri yumuşatmak, sistemin darboğazlarını aşmasını sağlamak için devletin ekonomik yaşamına müdahalesidir (Şaylan, 2003: 99).

Refah devleti, kamunun sosyo-ekonomik yaşama yoğun müdahalesini içermektedir. Devlet, adil ve eşitlikçi toplum düzenini sağlamak, ekonomiyi istikrarlı bir biçimde güvence altına almak için bizzat işletmeci de olarak ekonomiye müdahale etmektedir. Devlet, girişimcinin gücünün yetmediği karlı olmayan alanlarda da bu işlevi de üstlenerek ulusal burjuvazinin yaratılmasına kaynaklık etmiştir. Bu dönemlerde, özellikle çevre ülkelerde sanayileşme ağırlıklı kalkınma çabaları yoğun olarak uygulanmıştır. Tüm bu gelişmeler refah devleti döneminde geniş bir kitlenin yaşam düzeyinin iyileşmesinde etkili olmuştur.

Refah devleti döneminde, genel olarak, kişi başına reel gelir ve tüketim seviyeleri cinsinden ölçülen hayat standardı, merkez ve çevre ülke devletlerinde tüm istihdam ve refah devletçiliğine bağlı olarak yükseldi. Temel gereksinimler için yapılan hane harcamaları içinde 1950'lerden önceki yüzde 75 seviyelerinden 1967'de yüzde 50'ye kadar düştü. Bu gelişme, üst ve alt gelir gruplarının dayanıklı tüketim malları açısından birbirine yaklaştırdı (Wallerstein, 2000: 153)

Refah devleti uygulamaları sonucunda varolan bunalımdan çıkılarak yüksek bir büyüme oranı yakalanmıştı. Toplumsal eşitsizlikler ve çatışmalar en aza indirilerek

demokratikleşme yönünde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Devletin ekonomik yaşama yani piyasaya müdahalesi bu alanda istikrar sağlamış olup ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Ancak 1970’li yıllarda ortaya çıkan kapitalizmin bunalımı, refah devletin çöküşünü hazırlamıştır. Yaşanan kriz sonucu, refah devleti gerilerken, liberal politikalar doğrultusunda devlet yeniden yapılandırılarak ekonomik ve sosyal işlevlerin azalması gündeme gelmiştir.

4.2. Küreselleşmen Ulus-Devlet Üzerine Etkileri

Ulus-devlet olgusu ve kavramı, ulusal sınırlar içinde geliştirilen ve kapitalist işleyişin dayandırıldığı piyasa dokusu etrafındaki oluşumunu ifade eder. Sistemin işleyişini sağlayan piyasanın oluşumu, siyasal sınırlar içerisinde, dil birliği, hukuk birliği ve görüş birliği gibi temel sosyal ve idari yapılanmaların yanında, sistemin etkin bir şekilde çalışması ve maliyet tasarrufu sağlanabilmesi için zorunlu ve kolaylaştırıcı nitelikli ulaştırma ve eğitim gibi hizmetlerin de sosyalize edilerek, üretim girdisi olarak, devlet tarafından devreye sokulması çabalarını gerektirir.

Klasik ekonomik yaklaşıma göre piyasa sistemin tüm işleyişini düzenlemekte olup devlet sadece piyasada oluşabilecek aksaklıkları gidermeli, tarafsız bir tutum sergilemelidir. Gerçekten, bir yandan teknik olarak tüketici tercihlerinin açıklanmaması nedeniyle oluşan, piyasanın çalışmadığı durumda tam kamu malı üretiminin sağlanması, ayrıca bazı piyasa aksaklıklarının düzeltilmesi görevlerinin yerine getirilmesi, bunun yanında ise devletin ekonomiye müdahale etmemesi, devlete tarafsız bir görüntü kazandırmıştır. Klasik görüş bu şekilde kapitalist ideolojiyi perdelemeye birinci derecede etkili olmuştur

Her ne kadar klasik görüş devlete tarafsız bir rol uygun görse de tarih sahnesinde kapitalizmi çeşitli evrelere bakıldığında kapitalizmin işlerlik kazanmasında devletin birinci derecede rol oynadığı görülmüştür. Devletin temel görevinin sermaye birikimine katkı yapmak olduğunu savunan bu yaklaşımda, kamu harcamalarının özel sermayeye yaptığı katkı iki yoldan gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki; Marksist düşüncede sabit sermaye kavramına denk düşen sosyal yatırım harcamaları olup, sermayenin temel bileşeni olan emeğin verimliliğini artırarak sermayenin karlılık oranını yükselten kamu harcamaları olarak tanımlanmaktadır. Diğeri ise, Marksist düşüncede değişir sermaye kavramına düşen sosyal tüketim harcamalarıdır. Sosyal tüketim harcamaları emeğin yeniden üretim maliyetini baskılayarak sermaye karlılığını yükselten kamu harcamalarıdır.

Üretim girdisi baz alındığında, sermayenin yanında emeğin yeniden üretimi ve devamlılığın sağlanması, ulaşım, emniyet hizmetleri , tapu kayıtlarının tutulması gibi çok çeşitli idari hizmetlere kadar hemen tüm kamu hizmetlerinin temel niteliği, geniş anlamda idari alt yapıyı oluşturmaktır. Üretim sürecinde katma değer yaratmakla birlikte , kapitalist üretim örgütlenme modelinde girdi olarak yer alan emek ve diğer bazı girdilerin kamusal üretim alanına alınarak sosyalizasyonu, sermaye karlılığını yükseltmeye ve bu yolla sermaye birikimine katkı yamaya yöneliktir. Bu hizmetlerin kamu kesimince üretilmeleri, bir yandan kamu kesiminde kar faktörünün olmaması, diğer yandan da söz konusu kamu hizmetlerinin üretiminde istihdam edilen emeğin baskılanması nedenlerine bağlı olarak, özel kesim içinde üretilmelerine oranla daha ucuz olarak gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde sermayenin kamu hizmetlerinden sağladığı yarar ile ödediği verginin oluşturduğu fayda kaybı arasındaki fark, sermaye açısından “mali rant” olarak elde edilmiş olmaktadır.

Mali ranta denk düşen “mali sömürü” ise bir yandan yükledikleri vergi yükü nedeniyle fayda kaybına uğrayan kesimlerin, diğer yandan da kamu kesiminde istihdam edilirken piyasa fiyatının altında kazanç sağlayanların fedakarlıklarının toplamıdır. Devlet, kamu kesiminin işleyiş mekanizması sonucunda; bir yandan sermaye bileşenlerini sosyal maliyetleriyle sermayeye sunarak, diğer yandan da sosyal edilen maliyetleri de baskılayarak, ulus-devlet düzeyinde sermaye kesimine ciddi rant aktarımında bulunmaktadır.

Kapitalist devlet, özel sermaye birikimine katkı yaparken aynı anda sistemin yumuşatılması ve meşrulaştırılması yönünde de faaliyette bulunur ve bu amaçla harcama yapar. Bu tür harcamalara “sosyal harcamalar” adı verilir. Açıktır ki, bu harcamalar ilk bakışta sermayeye hiçbir doğrudan katkı yapmıyor gibi gözüktüğü halde uzun dönemde sistemin bekasını sağladığından sermaye açısından yararlı harcamalardır. Kapitalist sistemde piyasalara dayalı sermaye birikim modelinde ulus devletin oluşturduğu hakim ideoloji yanında devletin işleyiş biçimi de özel sermaye birikimine katkı yapar niteliktedir. Çevre ülke ekonomilerinde yöneldiğimizde, hem ulus-devlet ideolojisinin hem de bu model içinde kalkınmacı rol üstlenmiş olan devletin işleyiş biçiminin, özel sermayeye katkı derecesinin gelişmiş ekonomilere oranla göreceli olarak daha yüksek olduğu ileri sürülebilir. Ancak, gelişmekte olan çevre ekonomilerin sermaye yapıları yabancı sermaye ağırlıklı olmaya başladıkça söz konusu devlet desteklerinin ekonomik yararları da ekonominin içinde kalmamakta, yabancı sermaye yatırımlarının katma değerine dahil olarak merkez ekonomilere kaymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde devletlerin sermayeye sağladığı avantajları üç grupta toplamak olasıdır. Bunlardan birincisi, içsel yapılanmalarda gelişmiş ülke modellerinin adapte edilmeden olduğu gibi alınmasıdır; ikincisi, devletin gelişmekte olan ekonomilerin kendi iç dinamiklerinin oluşturduğu ortam ve koşullara uygun davranış sergilemesidir; üçüncüsü ise bu tür ekonomilerde devlete verilen kalkınmaya katkı yapıcı (kalkınmacı devlet modeli) işlevdir (Köse vd., 2003: 252)

Sermayenin küreselleşmesi sürecinde kapitalizm, yaşamın tüm alanlarını “küresel boyutlu bir birikim sürecinin katmanları” durumuna getirmeye çalışmaktadır. Neo-liberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte serbest piyasa ekonomisi her yönüyle yüceltilmekte, piyasaların tek bir piyasa şeklinde bütünleştirilebilmesi için ulusal sınırlar hızla aşındırılmaktadır. Neo liberal ideolojinin mutlak zaferini ilan etmekte olduğu bu süreçte Tanilli kapitalizmin kazandığı gücü şöyle ifade etmektedir (Tanilli, 2001: 143):

“Kapitalizm bütün yeryüzünde iktidarını bu kadar tam, mutlak, evrensel ve sınırsız kurmamıştı. Geçmişte hiçbir zaman kurallarını, politikalarını, dogmalarını bütün dünya uluslarını bugün olduğu kadar dayatmamıştı. Uluslar arası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslar arası kurumlar şebekesi, insanlığın yaşamını serbest kapitalist piyasanın ve kapitalist kazancın sert kurallarına göre yönlendirip denetlemekte hiç bu denli sıkı olmamıştı. Son olarak hiçbir dönemde, insan yaşamının bütün alanları(...) sermayeye bu kadar tam bağımlı olmamıştı” .

1970’li yılların sonundan itibaren, refah devleti gereği uygulanan sosyal politikalar, yurttaşlara verilmiş olan çeşitli sosyal haklar, sermaye sınıfı tarafından yoğun bir şekilde eleştiriye maruz kalmış; ekonomik ve sosyal yaşamın içinde müdahaleci ve düzenlemeci bir kimlikle yer alan devletin, bu işlevlerini bırakması yönünde baskılar artmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde, 1970’li yıllarda yaşanan mali

krizler, üretim sürecinde yaşanan değişimler gibi gelişmeler sonucunda sermaye sahipleri, devletin uyguladığı sosyal politikaları azaltmasını talep etmiştir. Sermaye sınıfına göre, 1970’li yıllarda krizlerin yaşanmasına neden olan ve ardından da bu krizleri atlattırma yetersiz kalan refah devleti politikaları artık işe yaramamaktadır.. Sermayenin burada karşı çıktığı devlet değil, müdahaleci devlet anlayışıdır. Artık sermaye sahipleri refah devleti uygulamalarına ihtiyaç duymamakta, sermaye birikimi sürecinin sırtındaki bu kamburdan bir an önce kurtulmak istemektedir.

Savran, sermaye birikim süreci ile kapitalist devlet arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar (2000, 5):

“sermaye birikimi dinamik bir süreç olduğundan, gerek üretici güçlerin gelişme aşaması, gerekse buna bağlı olarak dünya koşulları değiştiği zaman, tek tek devletlerin ve bunların bir toplamı olarak dünya çapında kapitalist devletlerin bir önceki biçimlenmesi engel haline gelmeye başlıyor.(...) bir önceki dönemin gelişmiş ülkelerde ister “Keynesçi” diyelim ve bizim “sosyal devlet” diyelim ve bizim gibi ülkelerde kalkınmacı devlet, bunlar her ne kadar sınıf mücadelesinin ürünleri olsa bile, aynı zamanda da sermaye birikiminin o dönemdeki dinamiklerine karşılık veren ve onun önünü açan yapıları; fakat sermaye birikiminin koşulları değiştiği zaman, eskiden birikime destek niteliği taşıyan, onu olumlu bir yönde ortam yaratan devlet yapıları, daha sonraki bir aşamada engel haline gelebiliyor”

Yukarıda vurgulandığı gibi kapitalist devlet, kapitalist sermaye birikiminin tıkandığı noktalarda, sermaye birikiminin önünün açıcı işlevle yüklenir. Ancak yaşanan değişimlerle birlikte, bir zamanlar eski sermaye birikiminin önünü açmakta önemli katkısı olan devletin işlevleri; yeni sermaye birikiminin önünde engel oluşturabilir. O zaman ise devletin işlevlerinde önemli değişikliklerin yaşanması kaçınılmaz olur. Bütün bu görüşler doğrultusunda piyasa ile devleti birbirlerinin tam karşıtı güçler olarak algılamak yanlıcı olur. Kapitalist devlet, piyasa destekleyici bir niteliğe sahiptir. Devlet, özel sektörün kar marjlarının yükseltilmesi ve sistemin meşrulaştırılması görevlerini yerine getirerek sermaye birikimine katkıda bulunmaktadır.

Ulus devlet ile piyasa birlikte doğup birbirlerinden beslenmişlerdir. Bu bağlamda Önder (2002, 8) şunları söyler.

“ulus devlet, çağdaş görüntüsü ile kapitalizmin bir ürünüdür. Sermaye için gerekli üretim faktörlerinin bir bölgede tutulması, bir pazar ortamının oluşturulması, müşterek hukuk düzenin ve iletişim araçlarının kurulması çabaları ulus devleti ortaya çıkarmıştır. Ulus-devlet çatısı altında, sermayenin çıkarları hem dışarıdan gelebilecek rekabetçi saldırılara, hem de içeride oluşabilecek kalkışmalara karşı korunmuştur.”

Bir kurum olarak ulus-devlet, ülke sınırları içindeki yurttaşlarının dışarıdan gelecek saldırılara karşı korunması, ülke içinde ise bireylerin, toplumsal sınıfların veya etnik yada dinsel temelli alt grupların birbirleriyle hukuksal eşitliğinin, adalet ve güvenliğinin sağlanması işlevlerini yerine getirir. Ulus-devletin en önemli ekonomik güvenliğinin sağlanması işlevleri arasında ise sermaye için güvenli bir piyasa ve ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla uygun ortamın yaratılması yer alır. Para arzının ve para kurumlarının düzenlenmesi, iktisat politikalarının uygulanması, gerektiğinde üretimin bizzat yapılması yoluyla mikro istikrarın sağlanması hedeflenir.

Ayrıca ulus-devletin benimsediği refah devleti kimliğine uygun olarak yurttaşlarına çalışma imkanları ve asgari refah koşullarını sağlar, eğitim ve sağlık düzeylerinin yükselmesini güvence altına alır. Bütün bu sayılan işlevler, küreselleşme sürecinin başlamasından evvel, ulus devletin temel işlevleri arasında yer almaktadır.

4.2.1. Ulus-Devletin Aşınması

Küreselleşme, ulus devlet mantığına zıt olan farklılaşma ve çoğulculuğu savunan demokrasinin yeşermesi ile ulus devleti ve merkeziyetçi yönetim yapılarını eritmekte, uluslar-üstü ve bölgesel entegrasyonları güçlendirerek yerel değer ve farklılıkları canlandırmakta, yerinden yönetimin önemini arttırmaktadır (Dinçer ve Yılmaz, 2003: 25).

Sermayenin sınırsız ve engelsiz hareketliliğini yansıtan küreselleşme süreci, ulus devlet egemenliğinin yeniden tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle, devlete ve kamu yönetimine ait ne varsa, karşı karşıya kalınan paradigma değişimi nedeniyle hepsi yeniden okunmak ve değerlendirilmek zorundadır (Parlak, 2003: 356). Küreselleşme devlete mutlak anlamda bağlılığa geri dönüşü imkansız hale getirmektedir. Ulusal ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi artık sadece ulus-devletin yapacağı düzenlemelerle mümkün olamamaktadır. Ulus- devletlerin yetkileri bir takım kamu örgütleri aracılığıyla uluslararası örgütlere verilerek, kamuda kural koyucu örgütlere ihtiyaç azalmış, kamu yönetimi hem kurallar hem de örgütler yönünden küçülerek ülke içinde ve dışında etkisini yitirmiştir.

Ulus-devlet ekonomik, siyasi ve hukuki alanda “temel aktör” olma vasfını yitirmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devletler bir yandan 1648 Westphalia Antlaşmasında öngörülen dışarıya karşı egemenliklerini, bir taraftan da ülke içindeki egemenliklerini yitirmektedir.

Hardt ve Negri (2002, 118), ekonomik ve siyasi olarak bütünleşmiş küresel sistemin devletin egemenlik sınırlarının önemini ortadan kaldırdığını, böylece devlet egemenliğinin ve devletin kendisinin çöktüğünü, ulus ötesi şirketlerin ulus-devletin otoritesini ve egemenlik alanını aştığını, dahası devletin yenildiğini, dünyanın yönetiminin artık küresel düzeyde etkinlik gösteren şirketlerin eline geçtiğini ileri sürmektedir.

Ulus-devletin egemenliği aşağıdan ve yukarıdan olmak üzere iki ayrı yönden aşındırılmaktadır. Şöyle ki, ulus-üstü kurumlar yukardan gerçekleştirdikleri müdahalelerle; ulus-altı birimler ise, aşağıdan gerçekleştirdikleri özerklik talepleriyle ulus-devletlerin egemenliğine ortak olmaya çalışmaktadırlar. Artık belirli coğrafi sınırlar içerisinde tek başına karar alma gücü etkisizleşen ulus-devlet karar alma, uygulama ve denetleme gücünü bir taraftan ulus-üstü kurumlarla paylaşırken diğer taraftan ise ulus-altı birimleri de karar alma ve uygulama süreçlerine ortak etmek durumunda karşılarlar.

Ulus-devletin elinde tuttuğu otoritesinin hem yukarıya hem de aşağıya doğru devredilmesi sürecini Paul Kennedy (1969, 169) şu şekilde açıklamaktadır.

“Bu global değişimlerden dolayı, ulus-devletin faydalı olup olmadığı vesilesiyle bahis konusu olmaktadır. Son birkaç yüzyılda siyasi ve uluslar arası işlerin özerk baş aktörü durumunda olan ulus-devlet sadece kontrolü elden kaçırmış ve bütünlüğünü kaybetmiş görünmekle kalmayıp, yeni şartlara cevap vererek örgütlenme türleri arasında yanlış seçim olma özelliğini de korumaktadır. Bazı meseleler bakımından işleri verimli

yapamayacak kadar büyük; diğer bazı sorunlarda ise çok küçük kalmaktadır. Sonuç itibariyle hem yukarıya hem de aşağıya doğru otoritenin devredilmesi için yapılmakta olan baskılar bugünün ve yarının değişim kuvvetlerinin üstesinden daha iyi gelebilecek yapıların oluşturulmasını gündeme getirmektedir.”

4.2.1.1. Ulus-Devlet Egemenliğinin Ulus-Üstü Kurumlara Devri

Ulus-devlet egemenliği ulus-üstü kurumlara iki yolla devredilir. İlki; ulus-üstü kurumlarca alınan kararlar yoluyla, diğeri ise bölgesel işbirliği anlaşma yoluyla. Ulus-üstü oluşumlar arasında önemli olanlardan bazıları IMF, Dünya Bankası, OECD ve GATT’ dir.

Ulusal iktisat politikası kararları küreselleşme sürecinin hakim kurumları tarafından yönlendirilebilmekte, hatta ülkeler kendi döviz ve para piyasalarında meydana gelen değişimleri bile tek başına kontrol edememektedirler.

Bölgeselleşme küreselleşme süreciyle dikkat çeken bir diğer gelişmedir. Komşu devletler ve yakın devletler arasındaki işbirliği sonucunda ortaya çıkan ve ilk başta bölgesel karakterli olan bu hareketler, küresel aktörler ile ulus-devletler arasındaki ilişkileri idare edebilirler ve bu bölgelerin küresel ekonomiye entegrasyonunu sağlayabilirler. Bölgeselleşme hareketleri, küreselleşmeye ön ayak olduğu gibi tam tersi küreselleşmeye karşı direnen bir biçim olarak karşı küresel bir eğilimde sergileyebilirler.

Yapılan bölgesel işbirliği anlaşmaları neticesinde ulus-devletin karar alma, uygulama ve denetleme gücü önemli ölçüde aşınmaktadır. Kazgan (2000, 34) bölgeselleşme konusundaki gelişmeleri şöyle yorumlamaktadır:

“Küreselleşme sürecinde bir kısım yetkilerini ulus-üstü dünya kurumlarına bırakan ulus-devlet, bölgeselleşmede bunları ulus-üstü bölgesel oluşuma bırakmaktadır. Ancak bu ikincisi yoluyla (bölgeselleşme), birincisinden yansıyan etkilere direnç kazanma beklentisi devam eder”

Ulus-üstü kurumlarca alınan kararlar, ulus-devletlerin karar alma süreçlerini belirleme ve sınırlama etkisine sahiptir. Başta IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar yanında OECD, Dünya Ticaret Örgütü (WTÖ) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi küresel kurumların ulusal ekonomilere ve politikalara müdahale gücüne sahip olması, egemenliğin sadece devlete ait olmadığına bir göstergesi niteliğindedir.

4.2.1.2. Ulus-Devlet Egemenliğinin Ulus-Altı Birimlere Devri

Ulus-devlet küreselleşme süreci ile birlikte elindeki imkan, yetki ve sorumlulukları kendi içindeki alt birimlere devreder. Bu yetki devrinden sonra yerel yönetimler hem mali, hem de idari bakımdan özerkleşir ve yerel yönetimlerin merkezi devlete olan bağılılıkları da azalır. Yerel yönetimler bu gelişmelerden sonra küresel pazarla diyalog kurma imkanını bulmuş olmakla birlikte uluslar arası sermayeden gelecek talepleri karşılama gücüne sahip görünmemektedir.

Sermayenin küreselleşmesi söylemlerinde yerelleşmeye dikkat çekilmektedir. Yerelleşmenin sağlanmasıyla uluslar arası sermaye, kar planları doğrultusunda gücü azalan ulus-devlet pazarlarına daha rahatça girip çıkabilecektir.

Yeni sağ görüşe göre, yerel yönetimin güçlendirilmesi düşüncesinin ardında yerel yönetim kurumunun özünü boşaltma düşüncesi yatmaktadır. Örneğin, planlama yetkisinin yerel yönetimlere devredilmesi iki anlama gelmektedir. İlki, kamuya ait toprakların özel mülkiyete geçirilme süreci hızlandırılmaktadır. Diğeri ise, özel mülkiyet elinde bulunan topraklardan elde edilen rant, kent planlarının uygulama biçimlerine dönüştürülmüş olacaktır. Yerel yönetimlere devredilen kamu hizmetleri zamanla özelleştirilecek ve bu hizmetlerden yararlananlar, maliyeti “kullanan öder” ilkesi gereğince yararlandıkları hizmet karşılığında ödemede bulunacaktır. Sistemde kamu sübvansiyonuna yer yoktur (Güler, 2005: 273).

4.2.2. Küreselleşmenin Ulus-Devlete Ekonomik Etkileri

Ulus-devletlerin daralan ekonomik faaliyetleri sonucunda, ekonomik büyümeye yönelik politikalar uygulaması oldukça zorlaşır. Tasarruf – yatırım oranlarının düşük, sermaye birikimin az olduğu, makro-ekonomik istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı, devletin “kalkınmacı devlet” kimliğine büründüğü GOÜ’ lerde durum daha da ciddidir.

Boratav (2000, 19) az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden oluşan ulus-devletin durumunu şöyle açıklar:

“(. . .)Üçüncü dünya devletlerinin pek çoğu ekonomik ve sosyal politikalar alanlarında artık tam anlamıyla hükümler sayılmazlar. Geleneksel politika araçları giderek felce uğramakta; siyasi iktidarlar ulusal düzlemde sosyal ve ekonomik politikaları hayata geçirme çabasından vazgeçmektedir. Bu dönüşüm, İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen otuz yıl boyunca ulusal ekonomilerin işleyişini belirlemiş olan düzenleme biçiminin terk edilmesi anlamına gelir (. . .)”

Küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devlet, özelleştirmelerle kamu mülkiyeti payını azaltmakla birlikte bağımsız para politikası, maliye politikası ve dış ticaret politikası uygulama imkanlarının kısıtlanmasıyla karşı karşıya gelir.

4.2.2.1. Özelleştirme

Özelleştirme, devlete ait varlıkların yönetim ve mülkiyetinin kamu sektöründen çıkarak, özel sektörün eline geçmesi olarak tanımlanabilir. Devletin ekonomideki müdahalesini engelleyen ve özel sektör için yeni piyasa alanları yaratan özelleştirme bu yönleriyle neo-liberal iktisat açısından büyük önem taşır.

1970’li yıllarda ortaya çıkan özelleştirme kavramı o yıllarda sermaye birikim sürecindeki tıkanma sonucu oluşan krizle birlikte sosyal devletin iktisadi alandan çekilmesi ve bu kurumların piyasaya aktarılması anlamında kullanılan güçlü bir inanç taşıyıcısı olmuştur.

Kamu sektörünün verimsiz çalıştığını savunan neo-liberal iktisatçılar, işletmelerin devlet tarafından işletilmesinin kaynak israfına yol açtığını ve rekabeti olumsuz etkilediğini savunmaktadır. Bu açıdan kamu işletmelerinin özelleştirilerek özel sektöre devredilmesinin gerekliliğini vurgularlar.

Gerek merkez ülkelerde gerekse çevre ülkelerde uygulanan özelleştirme programları ile sürekli zarar eden kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi gerektiği ileri sürülerek toplum desteği alınmaya çalışılmıştır. Ancak hem yerli hem da

yabancı sermayenin ilgi odağı zarar eden kamu iktisadi teşebbüsleri değil doğal tekel konumundaki kar getiren kamu iktisadi teşebbüsleri olmuştur.

Enerji, haberleşme ve ulaştırma gibi sektörlerde yer alan doğal tekel konumundaki kamu işletmelerinin özel sektöre devredilmesi, sermayenin kar haddinin yükselmesinde etkili olur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin büyük önem kazanması, stratejik öneme sahip bu sektörlerin kar marjlarının yükselmesinde etkilidir. Devlet tekel konumunda buluna bir işletmeyi işletirken bu tekel imkanından faydalanarak yüksek fiyat uygulama yoluna gitmez. Buradaki amacı ise özel sektöre ucuz girdi sağlayarak maliyetleri artırmamaktır. Bu işletmeler yüksek fiyat uygulamasına tabi olmadığı kar hadleri çok yüksek görünmez. İşte bu kamu işletmelerini özellikle ülkelerin ekonomik krizlere girdikleri dönemlerde hem ucuz fiyata alan hem de özel tekele dönüşmesi durumunda tekel fiyatı uygulayacak olan özel sektör için özelleştirme bulunmaz bir imkandır.

Özelleştirme hedefleri arasında kamunun iki temel işlevi olan eğitim ve sağlık alanları da vardır. Bu iki sektörün dışsal faydası oldukça yüksek olup, özelleştirilmeleri durumunda fırsat eşitsizliği oluşarak toplumsal denge bozulacaktır. Ücretsiz eğitim, toplumun alt gelir grubunda bulunan insanların üst gelir grubuna yükselebilmeleri için yegane fırsattır. Artık, yasal zorunlu eğitimden sonraki aşamaların ve sağlık alanlarının özelleştirilmesi, ücretsiz sağlanan eğitim ve sağlık hizmetlerinin paralı hale getirilmesi ve dolayısıyla bu alanların sermayenin kar alanlarına dönüştürülmesi yönünde yoğun baskı vardır (Kazgan , 2000: 232).

4.2.2.2. Para Politikası Araçlarının Kısıtlanması

Küreselleşme süreci ile birlikte etkin bir role sahip olan IMF ve Dünya Bankası, çevre ülkelerden ulusal kambiyo rejimlerini serbestleştirmelerini ister. Serbest kambiyo rejimi ile birlikte artık bu ülkelerin bağımsız para, faiz ve döviz kuru politikaları izleme imkanları ortadan kalkar. Dolayısıyla bu ülkelerin kalkınma hedeflerini gerçekleştirme imkanları son derece azalır.

Ulusal paraların konvertibiletisinin sağlanması, ülkelerin mali piyasalarının geliştirilip serbestleştirilmesi ve dünya piyasaları politikasıyla bütünleşmesi sonucunda ulus-devletler, ellerindeki para politikası araçlarını kullanamaz duruma gelirler.

Kazgan (2000, 233) bu gelişmeleri şöyle ifade etmektedir.

“(. . .) sermaye giriş çıkışlarının döviz rezervleri ve bu yoldan para arzına etkileri, hükümetlerin para politikaları üzerindeki egemenliğini iyice törpülüyor; faiz haddi ve döviz kuru, ülkelerin büyüme ve istikrar hedeflerine göre değil, sermayenin uluslar arası kar hedeflerine göre giriş-çıkışları tarafından ayarlanıyor. Ulus-devlet para miktarının büyüklüğünü ve bununla yakından bağlantılı faiz haddi ve döviz kuru gibi fiyatları vatandaşlarının yaşamını, refahını gözetererek ayarlama gücünü neredeyse yitirdi (. . .)”

Sürecin yönlendirdiği doğrultuda herhangi bir devlet, IMF ile stand-by anlaşması yaparak para kurulu uygulamasını kabul ederse, artık o devlet para arzı üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde kaybetmiş olur. Bu uygulama ile birlikte ülkenin merkez bankası sadece bir para kurulu olarak işlev görür.

Sermaye giriş-çıkışları üzerinde herhangi bir engelin olmaması sonucunda ülke içindeki sermayenin her an yurt dışına kaçması kaygısı ve ulusal paranın ikamesi tehdidi reel faizlerin yükselmesinde önemli rol oynar. Bu ortamda yüksek reel faiz,

düşük kur sarmalı, uluslararası piyasalarca dışsal olarak yönlendirilen mali bir araç haline dönüşmektedir.

Merkez bankaları küreselleşme süreci ile oluşan ortamda, uluslar arası sermaye ve ulus-üstü kurumlar tarafından sermayenin küreselleşmesine katkı yapacak şekilde işlevsizleştiriliyor. Başkaya (2001, 18), bu konuya farklı bir bakışla dikkat çeker:

“(. . .) Öyle düzenlemeler yapıldı ve yapılmaya devam ediyor ki, devlete hiçbir özerklik ve halk yararına bir şeyler yapabilme marşı kalıyor.(. . .)

4.2.2.3. Maliye Politikası Araçlarının Kısıtlanması

Ulus-devlet küreselleşme süreci ile birlikte sadece para politikası araçlarındaki kontrolünü kaybetmemiş, maliye politikası araçlarını da bağımsız bir şekilde kullanma imkanını da büyük ölçüde yitirmiştir. Çok uluslu şirketlerin kazandıkları muazzam ekonomik güç, esnek üretimin bu şirketlere kazandırdığı çeşitli ülkelerde üretim yapabilme imkanı, uluslar arası sermayenin ulus-devlet sınırlarını artık rahatlıkla aşması gibi gelişmeler, ulus- devletlerin uyguladığı politikaları yakından etkiler ve bu politikalar üzerinde ciddi bir baskı oluşturur. Uluslar arası sermaye, bir ülkeye yönelmek için kendisine sağlanan imkanların çokluğuna dikkat eder. Sermaye karlılığın düşmesi riskinin doğması durumunda, bulunduğu ülkeyi terk etme tehdidini sürekli olarak kullanır.

Vergi gelirleri, maliye politikası araçlarından kamu gelirlerinin en önemli kalemidir. Önemli bir gelir kaynağı olan vergi gelirlerine bakıldığında; devletin dolaysız yabancı yatırımlar üzerindeki vergi yükünü artırmasının kolay olmadığı görülür. Dolaysız yabancı yatırımlar, bir ülkeden diğerine yatırımlarını taşımasında, ülkelerin vergi oranlarındaki farklılıklar önemli olup, vergi yükünün ağırlığı bu yatırımlar için caydırıcı niteliktedir. Devletler hem yerli sermayenin başka ülkelere kaçmasını önlemek hem de yabancı sermayeyi ülke içine çekebilmek için sermaye üzerindeki vergi yükünü düşürmek zorunda kalır. Sermaye üzerindeki vergilerin düşük tutulması sonucunda vergi gelirleri azalmış ve devlet bu kaybı harcamalar ve ücretler üzerindeki vergileri artırarak giderme yoluna gitmiştir. Bu durum ise sosyal harcamalarda azalmalara yol açarak, gelir bölüşümü üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Küreselleşme sonucunda devletlerin “ sosyal programlara kaynak ayırma yeteneğinin” azaldığını, sermayenin vergilendirilmesinin zorlaştığını ve emeğin ise vergi yükünün artan şekilde taşıdığını vurguladıktan sonra, buna örnek olarak 1970 ile 1991 yılları arasında ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere’deki sermaye ve emek gelirleri üzerindeki vergi oranlarını gösterebiliriz. 1981 yılında %45 olan sermaye üzerindeki vergi oranları, bu tarihten itibaren düşüş eğilimi sergileyerek 1991 yılında % 38 civarına inmiştir. Emek üzerindeki vergi oranları ise 1970’li yıllardan itibaren sürekli olarak yükselme eğilimi içindedir. 1970 yılında %26 civarında olan emek üzerindeki vergi oranı, 1991 yılında %36 civarına yükselmiştir (Rodrik, 1997: 80)

Ülkelerin, sermaye kaçışına yol açmamak için kar ve faizler üzerinden aldıkları vergileri düşük tuttuğundan bahsetmiştik. Vergi gelirleri azalan ülkeler ya diğer faktörlerden aldıkları vergileri artırırlar yada kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için ülke içinden veya ülke dışından borçlanmaya başlar ki bu durum gittikçe büyüyen bir borç sarmalının ortaya çıkmasına neden olur. Bu borç sarmalının oluşmasıyla birlikte devletin fon talebi hızla artmaya başlar. Artan fon talebi ile birlikte faizler yükselir ve mali sermayenin getirisi önemli ölçüde artar. Bu süreç sonucunda borçlu ülkelere alacaklı ülkelere ciddi boyutlarda kaynak aktarımı gerçekleşir

Ulus-devletin ülke dışından borçlanması sonucunda sağlanan yeni kaynak girişleri verimli yatırımlarda kullandığı takdirde ülke ekonomisinde olumlu etkiler yaratabilir. Ancak bu tür dış borçlanmaların günümüzde, özellikle de çevre ülkelerde yatırımların finansmanı için değil, artan para ikamesi ve döviz rezervlerinin artırılması ihtiyacından dolayı gerçekleştiği görülür. Gelir artışı yaratmayacak olan bu borçların geri ödemesinde önemli sorunlar ortaya çıkarak, varolan borç sarmalı içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Yerli piyasalardaki belirsizlik ve risk ortamlarının azalması, spekülatif saldırılara karşı ekonominin ayakta kalmasının sağlanması amacıyla ulusal merkez bankaları günümüzde gittikçe artan şekilde yüksek miktarlarda döviz rezervi tutmak zorunda kalırlar. Bu zorunluluk yüzünden dış borçlanma yoluna giden ülkelerde yüksek reel faizler uygulanarak ülkeye çekilen sermayenin çok az bir miktarının fiziksel yatırımlara yönelik, geriye kalanının da merkez bankası tarafından rezerv birikimine yönelik olarak kullanılması durumu ortaya çıkar. Tabb (2003, 12) bu süreci şöyle açıklamaktadır:

“(. . .)Birçok ülkede yoksulluk artmaktadır, çünkü yabancı sermayedarlara yapılan borç ödemeleri ülkenin her sene ihracat yoluyla elde ettiği gelirin büyük bir kısmını tüketmeye devam eder; yabancı yatırımlar ihtiyaç duyulan işleri yaratmazlar ve çok uluslu şirketlere tanınan vergi ayrıcalıkları yerel sosyal içerikli harcama bütçelerini azaltır (. . .)”

IMF ve Dünya bankası, borçlu ülkeler ile yapılan stand-by anlaşmalarında bu ülkelerin bütçelerinin mutlaka faiz dışı fazla yaratmalarının gerekliliğini vurgular. Burada amaç faiz dışı fazla yaratılarak borçların azaltılmasıdır. Ancak, faiz dışı fazla vermeye yönlendirilen ulus-devletlerin herhangi bir ciddi yatırım veya sosyal harcama yapma imkanı kalmaz ve sonuç olarak ekonomi daralır. Ekonomik daralma işsizliğin artmasına ve sosyal dengenin bozulmasına yol açar.

Sonuç olarak gelir dağılımı, işsizlik, refah seviyesinin artması gibi sorunlar devletin sorunları olmaktan çıkarken, borçların ödenmesi ve banka garantileri gibi konular temel gündem maddesi haline gelmektedir.

4.2.2.4. Dış Ticaret Politikası Araçlarının Kısıtlanması

Ulus-devletler GATT' ın gelişimiyle birlikte gümrük tarifelerinde indirimde giderler. Her ne kadar gümrük tarifeleri indirilse de bunların yerini tarife dışı engeller almaya başlar. Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulmasıyla birlikte anlaşmazlıklara çözüm getirici bir mekanizma oluşturulur ve burada, örgüte üye ülkeleri bağlayıcı kararlar almaya başlanır. DTÖ' nün bu mekanizması, çok uluslu şirketler (ÇUŞ) için önemli bir kazanımdır. Çünkü ÇUŞ' lar yatırım yaptıkları ülkelerde uygulanan kamu politikalarının değişmesi nedeniyle zarar uğrarlarsa, DTÖ tarafından oluşturulan bu mekanizma sayesinde söz konusu ülkelere dava açabileceklerdir.

Balkan (1994: 62) DTÖ' nün bu yaptırım gücünün üye ülkelere etkisini şu şekilde ifade eder:

“DTÖ bu örgütleniş biçimi ve yaptırım gücü nedeniyle, uluslar arası ticaretin serbestleşmesi adına, üye ülke hükümetlerini, yurttaşların haklarını koruyan bazı kamu politikalarını değiştirmeye zorlayabilir (. . .)”

Ulus devletler eskiden ulusal pazarlarını kota, ihracat teşvikleri, yüksek gümrük tarifeleri gibi dış ticaret politikası araçlarını kullanarak korurken, ulusal pazarın fırsatlarını ülke içindeki sermayeye açarak ulusal sermayeyi korur ve güçlendirirdi. Bunun sonucunda da iktisadi büyümeyi gerçekleştirirdi. Gümrük vergilerini ayarlayarak ülke içindeki bazı kesimlerin büyümesini de teşvik edebilirdi. Ulus devletler gümrük vergileri yanında faiz oranlarını ve döviz kurlarını da kendi denetimi altında tutmak suretiyle ekonomiyi istediği doğrultuda yönlendirme gücüne sahipti. Fakat ulus-devletlerin bu gücü, 1980’li yıllardan sonra küreselleşme hareketlerinin hız kazanmasıyla giderek kısıtlanmıştır. DTÖ’ ye üye ülkeler dış ticaret politikalarını DTÖ’nün kararları yönünde oluşturmak zorundadırlar. DTÖ yanında IMF ve Dünya Bankası da kendileri ile anlaşma imzalayan ülkelerin dış ticaret politikalarına ciddi şekilde müdahalelerde bulunurlar. Büyük ticaret blokları içinde yer alan ülkeler yaptıkları anlaşmalarla bağımsız bir şekilde dış ticaret politikası uygulama imkanlarını kısmen ulus-üstü kurumlara devretmiş olurlar (Kazgan, 2000: 237)

Uluslar arası sermayenin yeni piyasalara ulaşabilmesi için; serbest ticaretin geliştirilmesi, ulusal piyasaların dış rekabete açılması oldukça önemli olduğu için ülkelerin yerli piyasalarını dış rekabete açmaları konusunda yoğun bir baskı vardır. Neo-liberal iktisatçılar serbest ticaret önündeki engellerin ve düzenlemelerin üretim kaybına sebep olacağını ve bunun sonucunda da refah kaybı yaşanacağını öne sürerek serbest ticaret üzerinde toplum yararına yapılacak düzenlemelere karşı çıkarlar. Fakat neo-liberal iktisatçılar burada, dış rekabete dayanamayan yerli işletmelerin kapanması dolayısıyla, çalışan insanların işsiz kalarak bu insanların refah seviyesinin düşeceğine değinmekten kaçınırlar.

Ticaretin günümüzdeki yeni kuralları, özellikle çevre ülkelerin kendi pazarlarını koruma imkanlarını eline almaktadır. Çevre ülkelere, yabancı mal ve hizmet ticaretine sınırlarını açması için baskı uygulayan merkez ülkeler, çevre ülkelerin veya merkez ülkelerin güçlü olduğu sektörlere ilişkin mal ve hizmetlerin ülke içine girişini engellemek için yoğun şekilde tarife dışı engellere başvurmaktan kaçınmazlar.

DTÖ’ de veya bölgesel ticaret bloklarında ulus-devlet üstü belirlenmiş kurallara devletlerin uymaması durumunda önemli yaptırımlar uygulanmaktadır. Bu gelişmeler ışığında, ulus-devletin bağımsız dış ticaret politikası uygulama imkanı kısıtlanmış olur. Ayrıca ulusal paraların konvertibilitesinin sağlanması sonucunda, kur ayarlamalarının da bir dış ticaret politikası aracı olarak kullanılması imkanı da ortadan kalkar, döviz kurları artık sermaye hareketleri tarafından belirlenir.

4.2.3. Ulus-Devletin Ulus Üst-Kimliğinin Aşınması

Ulus devletin ulus kimliğinin çözülmesi, ulus-devletin aşınmasının, işlevlerini yerine getirememesinin önemli bir göstergesidir. İnsel (2000, 59) ulus-devletin günümüzdeki konumunu şöyle açıklamaktadır:

“(. . .)kimi yerlerde on yıllar boyunca süren mücadelelerde kurulmuş olan ulus-devletler hem altlarından hem üstlerinden onlara baskı yapan merkezkaç güçlerin etkisi altında çatırıyorlar. Çoğu yerde, bir dil, bir din veya bir etnik kimliğin egemenliği üzerine inşa edilen ulus-devletler, insan hakları politikaları öncülüğünde azınlık hukukunun güçlenmesiyle, geleneksel yapılarını korumakta zorlanıyorlar.(. . .) ulus-devlet altı seviyelerde gerçekleşen yeni kimikleşme eğilimleri hemen her yerde kendini gösteriyor. Kah dil, kah din, kah bir bölgeci aidiyet biçiminde

tezahür eden bu yeni kimlikleşmeler, yerelliğin yeniden değer kazanmasından güç alıyorlar. Üst seviyede ise ulus-devlet üstü yapılar, giderek egemenlik haklarını devralıyorlar.”

Daha önce bazen barışçı yollarla bazen de yoğun şiddet kullanarak alt kimliklerini bastıran ulus-devletler, bu bastırılan alt-kimlikleri, bir ulus üst-kimlik etrafında toplamayı başarır. Günümüzde ulus-devletin farklı alt kimlikleri tutan yapıstırıcı işlevi ortadan kalktığı için ulus devletler alt-kimlikleri, bir ulus üst-kimlik etrafında toplamayı başarır.

Ulus-devlet içinde gün geçtikçe etnik ve bölgesel politikaların yükselişe geçmesi sonucunda baskılar artar ve bu yükselen alt-kimlikler karşısında anlamlı bir kolektif kimlik veya bir sosyal aidiyet üzerine kurulu olan ulus üst-kimliğini koruması artık çok güçleşmiştir.

Barışçı yollarla ulus üst-kimliğini bir şekilde kabullenen alt kimlikler, refahın paylaşımından kendilerini tatmin edecek pay aldıkları ve alacaklarına inandıkları ölçüde ulus üst-kimliğine bağlı kalırlar. Fakat ulusal pazarın varlığı ve refahı güvence altına alan devlet tarafından sağlanan hizmetler tehlikeye girdiği vakit, ulus-devletin içerisinde etnik veya dinsel temelli alt-kimlikler ortaya çıkmaya başlar. Diğer bir ifadeyle, ulus-devletin işlevlerini yerine getirmemesi, yoksulluk ve dışlanmanın artması ile birlikte ortaya çıkan dayanışma ihtiyacı alt-kimliklerin yeniden su yüzüne çıkmasında etkili olur (İnsel, 2000: 60).

Sağlık, eğitim gibi alanlarda ülke vatandaşlarına minimum düzeyde dahi olsa bir sosyal güvenlik sağlayan ulus-devletin bu işlevlerini günümüzde tam olarak gerçekleştirememesi sonucunda, yeni dayanışma ilişkileri ortaya çıkmaya başlar. Çünkü bireyler küreselleşme sürecinin yarattığı bu yeni risk ve belirsizlik ortamında korunmaya ihtiyaç duyarlar. Eğer devlet bu ihtiyaca cevap vermezse bireyler alt-kimlikleri aracılığı ile sağladıkları dayanışma ilişkileri yoluyla korunma ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar.

İnsel (2000, 62), ulus-devlet içerisindeki refah bölüşümünün, alt-kimliklerin ortaya çıkmasındaki etkisini şöyle ifade etmektedir:

“(. . .) Ulus devletin baskı ile kurulduğu dönemlerde bile, iktisadi canlılık baskıdan daha güçlü bir kaynaşma oluşturdu. (. . .) Ulus pazarların büyümesine dayalı klasik iktisadi büyüme dinamiklerinin tıkanması ve iktisadi yapıların küreselleşmesiyle birlikte, ulus-devlet asli işlevini yerine getirmeye başladı. Ulus-devletin can damarı olan ulusal pazar ve onunla bağlantılı bölüşüm mekanizmaları tıkanmaya başladılar. Ulus devletler kendi alt ve orta sınıflarının refah seviyelerini koruyamaz hale geldiler (. . .)”

Bireylerin etnik, dinsel, kültürel vb. kimlikler altında toplanmasını, merkez kapitalizm için olumlu bir gelişme olarak nitelenmek yanlış olmaz. Çünkü merkez kapitalizm açısından tehlike yaratma gücüne sahip olan sınıf bilincinin gelişmesi alt-kimliklerin ortaya çıkışı ile engellenir (Önder, 2000: 32).

Ulus kimliğinin aşınmasında ulus kültürünün çözülmesi de etkilidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan önemli gelişmelerin bu çözülmedeki etkisi oldukça yüksektir. Çünkü iletişim ve bilgi teknolojilerindeki yaşanan gelişmelerle birlikte ulus-devletlerin kendi toprakları üzerindeki kültürel kontrolü sağlama ve homojenleştirme

gücü azalır. Bilginin iletimini denetlemekte zorlanan ulus-devletlerin kültürel homojenliği koruması zorlaşır.

Keyder (2000, 136), kültürel homojenleştirmenin geleceğine ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirir:

“(. . .) devletin ulusal kültürü inşa ve dayatma çabası, yani ulusal düzeyde belirgin ve diğer ulusal kültürlerden ayrıştırmacı bir kültür inşa etme çabası globalleşme ile birlikte sona ermeye mecbur gibi görülüyor. Bu yüzden de globalleşmenin kültürel düzeydeki esas farklılığı ulus-devletin türdeşleştirme, tek bir ulusal kimlik inşa etme çabalarına devam etmesinin imkansızlığı olarak anlatılıyor.”

5. KÜRESELLEŞME VE BİLGİ TOPLUMU – ELEKTRONİK DEVLET (E-DEVLET)

5.1. Bilgi Toplumu

Bilginin bir güç ve kuvvet olduğu Frances Bacon tarafından 1600’lü yıllarda ifade edilmiş olmasına karşılık, insanlar ilk defa 2000’li yıllara doğru bilgi toplumundan söz etmeye başlamışlardır (Aktaş, 2003: 46). O’Brien (1993, 9) “günümüzde insanlığın, bilgi kavramlarının üretimi, yönetimi ve dağıtımına doğrudan bağlı ve dayalı küresel ekonominin şekillendirdiği küresel bilgi toplumu ile karşı karşıya olduğunu” savunmaktadır. Günümüz bilgi çağı ve toplumu düzeyine ulaşan insanlık tarihi, ilkel toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu gibi birçok toplumsal ve ekonomik aşamalar geçirmiştir. Hala tarım, sanayi ve ileri sanayi toplumu aşamalarını yaşayan toplumlar olsa da, günümüz dünyasında egemen durumda olanlar bilgi toplumu aşamasında olanlardır (Türkmen,1995: 75).

Çizelge 5.1. Sosyal, Ekonomik,Siyasal ve Teknolojik Sistem Açısından Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu Karşılaştırılması (Öğüt, 1996: 12)

	SANAYİ TOPLUMU	BİLGİ TOPLUMU
EKONOMİK SİSTEM	Ulusal Ekonomi	Küresel ekonomi
	Fiziksel Sermayeye Dayalı Ekonomi	İnsan Kaynaklarına ve Bilgi Sermayesine Dayalı Ekonomi
	Endüstriyel Organizasyonlar	Bilgi Tabanlı Organizasyonlar
	Sembolik Kağıt Para Hakimiyeti	Dijital Para Hakimiyeti
SOSYAL SİSTEM	Çekirdek Aile	Birey Merkezli Farklı Aile Biçimleri
	Güvenlik Sağlayıcı Kurumlaşmalar	Bireysel Yetenekleri Geliştiren Kurumlaşmalar
	Uyumluluk,Seçkinlik,Sosyal Sınıf vb.Değerler	Bireysellik,Eşitlik,Katılımcılık vb. değerler
	Kitleselleştirilmiş Dönemsel Eğitim	Bireyselleştirilmiş Yaşamboyu Öğrenim
SİYASAL SİSTEM	Uluslar arası Çatışma ve Polarizasyon	Uluslar arası Uyum ve Küresel Bağlamda Siyasal Entegrasyonlar
	Merkeziyetçilik	Adem-i Merkeziyetçilik
	Ulus-Devlet	Küresel ve Bölgesel Organizasyonlar
	Güvenlik Amaçlı Yönetim	Yurttaş Odaklı Yönetim
TEKNOLOJİK SİSTEM	Mekanik Teknoloji Devrimi	Bilgi Teknolojileri Devrimi
	İşgücünün İkame Eden Makinalar	Beyingücünü Geliştiren Bilgisayarlar
	Montaj Hattına Dayalı Üretim Teknikleri	Bilgi ve Yönetim Teknolojilerine Dayalı Üretim Teknikleri
	Görsel ve Yazılı Basın-Yayım Araçlarına Dayalı İletişim Sistemleri	İnternet ve Dijital Teknolojilere Dayalı İşletim Sistemleri

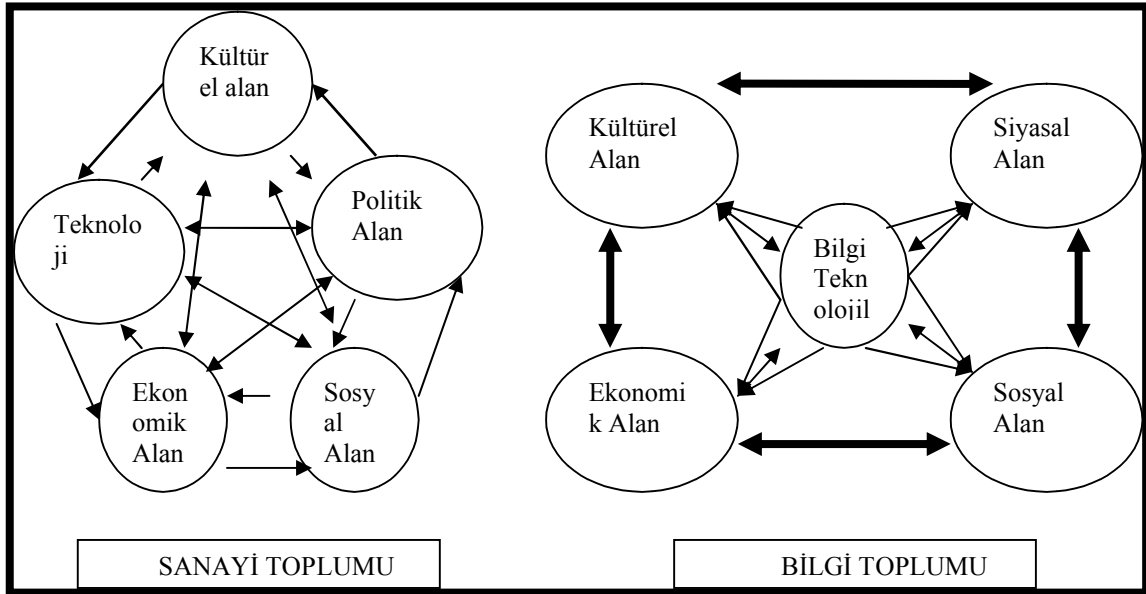
Sanayi toplumunda bilginin her alanda kullanılması ve teknolojinin çeşitlenmesiyle birlikte bilgi toplumuna geçiş yaşanmıştır (Aydemir, 1999: 29). Sanayi toplumunda zorunlu ve kültürel ihtiyaçlarını maddi ürünlerle karşılayan birey; yeni temel teknolojilerin gelişimi ile bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimde sürekliliğin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumundan öte bir gelişme aşaması olan bilgi toplumu aşamasına geçmişlerdir (Aktan ve Vural, 2005: 13). Ceyhan ve Çağlayan (1997, 7), toplumda yalnız bilgi teknolojilerini araştırıp geliştiren, üreten

ve kullanan toplumları bilgi toplumundan saymaktadır. Bilgi toplumuna geçiş diğer aşamalardan çok daha hızlı yaşanmıştır. “Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşümün çok hızlı gerçekleşmesinin temel nedeni, yeni teknolojilerin hızı ve bu teknolojilere uyum esnekliğinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır” (Erkan, 1997: 165).

“Yeni tarz ve yöntemlerle düşünme, yönetme ve çalışmanın kaçınılmaz hale geldiği bilgi çağı”nın (Davis, 1999: 36) toplumu, hayat boyu kesintisiz eğitimin yaygınlaştığı, öğrenen birey ve organizasyonlardan olma doğrultusunda gelişimini sürdürmektedir (Öğüt, 2003: 22).

Çizelge 5.2. Sanayi ve Bilgi Toplumunda Toplumsal Gelişme (Erkan, 1997: 47)

Toffler (1981: 33) tarım, sanayi ve bilgi toplumu aşamalarını; birinci, ikinci ve üçüncü dalga olarak adlandırmıştır. Birinci dalgada, önceleri göçebe olarak yaşayan insanların toprağa yerleşmesi ve onu işlemeyle birlikte tarım devrimi yaşanmıştır. Tarım toplumu denen bu aşamada ekonomi somut bilgi yönü olmayan ürün ve mallar üzerine kuruludur. Bu yaşam 18. yy.'a kadar sürmüştür. James Watt'ın 1765'te buhar makinesini bulması ve enerji kaynağı olarak kullanıp yeni teknolojiler üretmesiyle birlikte, sanayinin ekonomideki payı artmıştır ve sanayi devrimi yaşanmıştır (Çoban, 1996: 7). Sanayi devriminin oluşturduğu ikinci dalga ile yerini somut ama sembolik değerler olan paraya bırakmıştır. Üçüncü dalga olan bilgi toplumunda bilgi, ekonominin soyut parasını oluşturmuştur. Birinci dalga tarım toplumları kaldıraçlar, presler ve vinçler gibi zorunlu buluşlara dayanırken, ikinci dalga sanayi toplumu elektro-mekanik makineler, göstergeler ile teknolojiyi büsbütün yeni bir düzeye çıkarmıştır. Dolayısıyla, fabrikalar ve montaj hattı sanayi uygarlığınca geliştirilmiştir (Toffler, 1981: 47).

Sanayi sonrası toplumun durağanlığı ve arayışlarının, hızlı bilgi üretimine kanalize olduğu, dolayısıyla günümüzde şimdiye kadar görülmemiş bir hızlı bilgi artışı yaşandığı gözlenmektedir. Bilgi artışı sonucunda oluşan büyük bilgi birikiminin iletilmesi, paylaşılması ve yönetilmesi ile gerek birey ve kurum, gerekse toplum yaşamında önemli değişimlere yol açtığı söylenebilir. Bilgi ve teknoloji üretimi ve

yönetiminde etkin olan toplumların bilgi satışına (know- how) yönelindikleri bilinmektedir (Fındıkçı, 1999: 45).

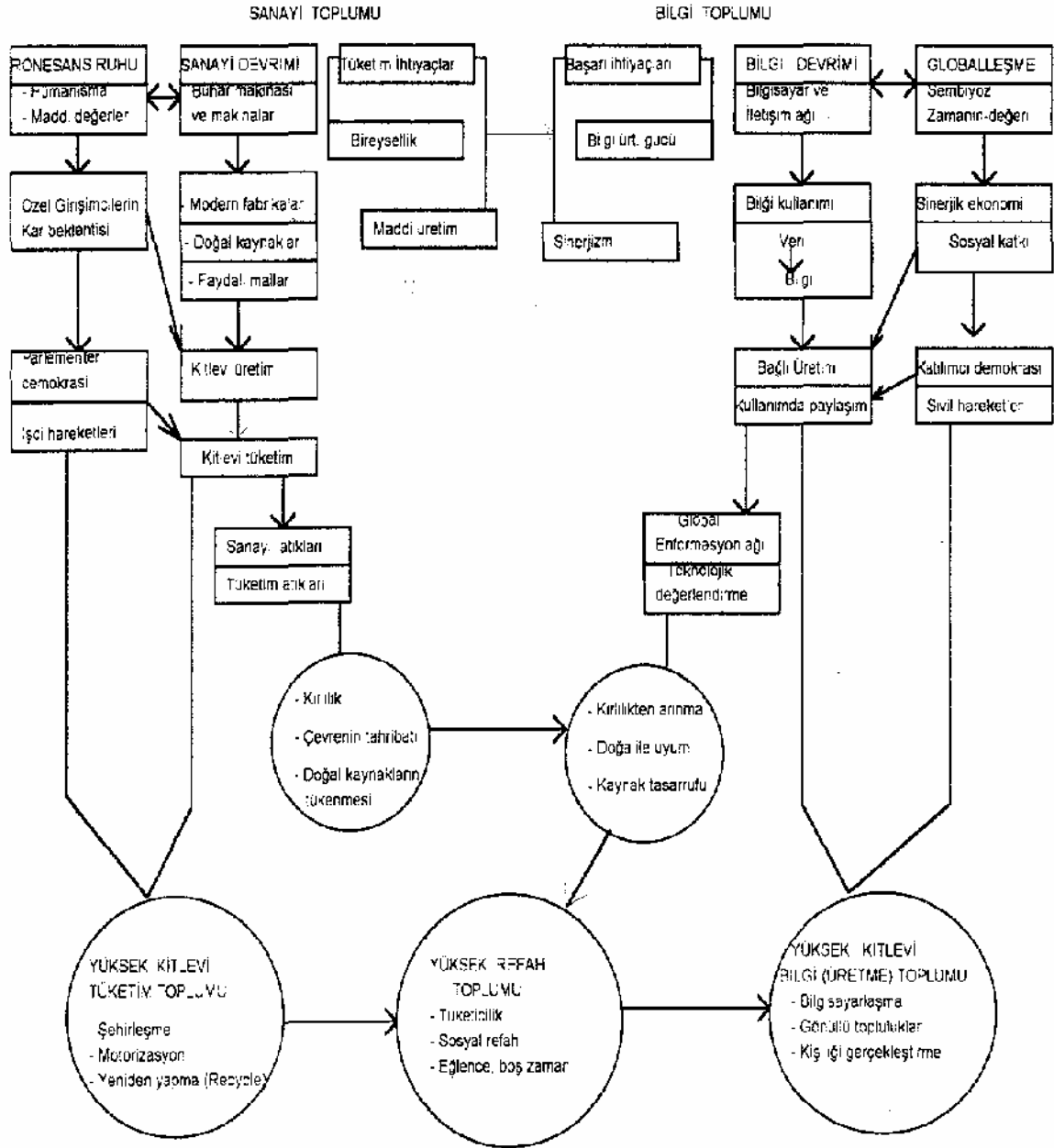
Bir araç olmaktan çıkıp bir üretim alanı haline gelen bilgi, iş hayatında temel bir güç halini alırken, bilgi çalışanları da oldukça artmış ve bir bilgi patlaması yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler bilgi topluma geçişin bir göstergesidir (Fındıkçı, 1996: 46).

5.1.1. Bilgi Toplumunun Temel Özellikleri

Üçüncü dalga denilen bilgi sistemleri ve teknolojilerine dayalı olan bilgi toplumu, ikinci dalga olarak adlandırılan sanayi toplumundan oldukça farklıdır. Sanayi toplumu üretim, fabrikalaşma ve rasyonalizm kaynaklı ve bilgi temelli inşa edilmiştir. Sanayi sonrası toplum üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Bell ve Alain Taouraine gelişmiş ülkelerde artık sanayi toplumunu yer almadığını düşünmektedir (Bozkurt, 1996:37). "Günümüzde en büyük dönüşüm devlet anlayışı ya da ekonomide olmayıp, özellikle kapitalist toplumların sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçmesinde" (Drucker, 1985: 177) yaşandığı bilinmektedir. Bilgi toplumunu sanayi toplumundan ayıran temel özellikler olarak şunları sıralayabiliriz:

- Sanayi toplumunda temel rol oynayan büyük makineler bilgi toplumunda yerini bilgisayarlara bırakmıştır (Kurt, 2003: 65).
- Sanayi toplumunda tüm faaliyetlerde kamu ve özel iktisadi kuruluşlar etkin rol oynarken; bilgi toplumuna geçişle birlikte toplumsal fonksiyonlar, yoğun oranda gönüllülük anlayışıyla yürütülmeye başlanmış ve gönüllü kuruluşların sayısı artmıştır (Al, 2002: 78).
- Bilgi toplumuna geçişle birlikte ekonomideki hizmet sektörü büyümüş, bilgi ve bilgi teknolojileri toplumun şekillenmesinde etkili olmuş, işgörenler arasında profesyonel ve teknik sınıfın üstünlüğünün artmasıyla birlikte sanayi toplumundaki mavi yakalıların yerini beyaz yakalıların almış ve eğitim ve refah düzeyi yükselmiştir (Al, 2002: 78).
- Bilgi toplumu beraberinde örgütlü bir toplumu güçlendirmektedir. Bilgi toplumundan ortak özellikler, değerler ve amaçlar ile ortak mekan ve çıkaralar sahip kişilerin oluşturduğu sosyal gruplar, teşkilatlanmış gruplar olarak sivil hayattaki ağırlıklarını göstereceklerdir. Bunlar çıkar çatışmalarından çok çıkar uzlaşması şeklinde dayanışmacı gruplar olacaktır (Al, 2002: 78).
- Sanayi toplumunda üretilen mal ve hizmetlerin taşınmasında, uzaklık ve maliyet büyük öneme sahipken; bilgi toplumunda bilgi otoyolları sayesinde uzaklık önemini kaybetmekle birlikte maliyetler de önemli ölçüde azalmaktadır (Aktan ve Aktan, 2005: 35). Bunda küreselleşme de oldukça etkilidir. Küreselleşme ile birlikte ulusal yapı ve ulusal sanayi önemini kaybederek, uluslar arası iletişim ve etkileşim artmakta, bilgi sınır tanımamaktadır (Al, 2002:79).
- Sanayi toplumunda temsili bir demokrasi hakimken, bilgi toplumunda katılımcı bir demokrasi söz konusudur (Aktan ve Aktan, 2005: 36). Bu katılım sadece vatandaş katılımıyla oluşan gönüllü kuruluşlar düzeyinde değil çok farklı seviyede olacaktır (Çoban, 1996: 86). Massuda' ya göre bilgi toplumunu yönetecek siyasal rejim "bilgi demokrasisi" olacaktır (Dura, 1990: 56).
- Sanayi toplumunda tarım, sanayi ve hizmetler birincil, ikincil ve üçüncül sektörler iken bilgi toplumuyla birlikte bunların yanı sıra bilgi sektörü de doğmuştur (Aktan ve Vural, 2005: 35).

Çizelge 5.3. Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş Süreci (Masuda Managing in the Information Society, 1990: 86).

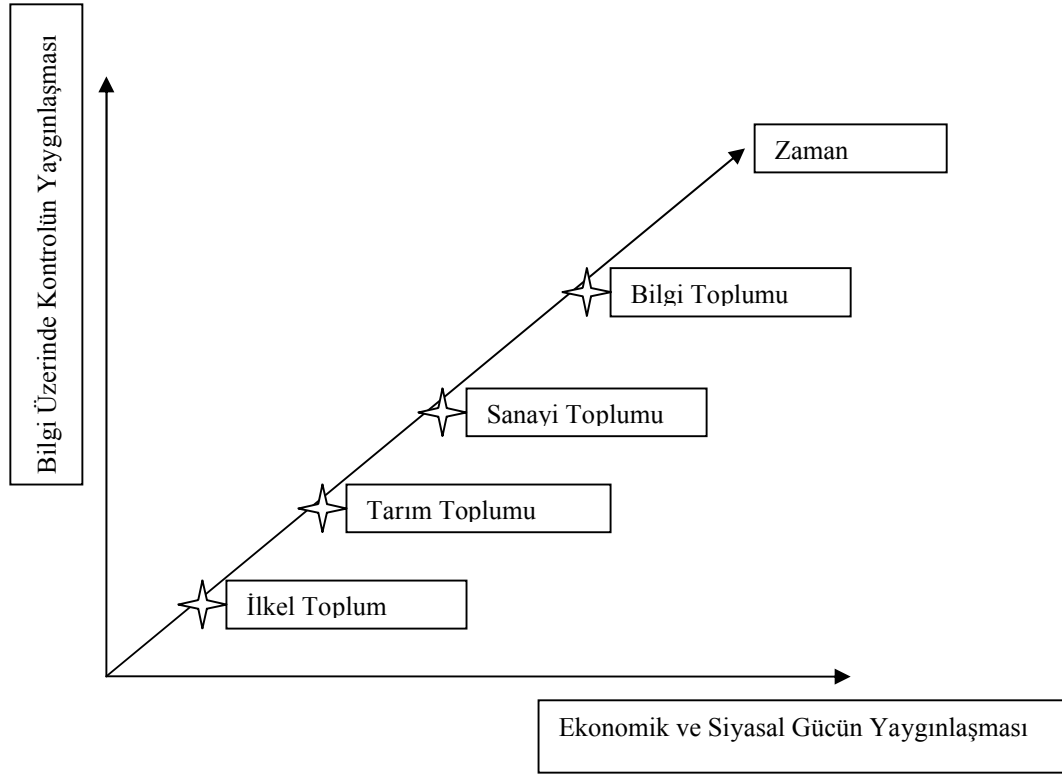
Bilgi toplumunu sanayi toplumundan ayıran temel niteliklerden bazılarını Çoban (1997, 37) aşağıdaki başlıklar altında değerlendirmiştir:

5.1.1.1. Bilginin Önem Kazanması

İnsanoğlu bilgidan daha fazla yarar sağlamak amacıyla bilgi kullanmakta, uygulamakta ve insanoğlunun bilgi üzerindeki kontrolü toplumsal aşamalar süresince devamlı artmaktadır. Bu bağlamda bilgi ve bilgi yönetimi giderek önem kazanmaya başlamıştır (Davis ve Bulomstrom,1975: 115).”Kurulan iletişim ağları ile bilgiye ulaşım, aşırı boyutlarda hızlanmakta ve kolaylaşmaktadır”(Çoban, 1997: 39). Bu çok

hızlı bilgi artışı ve aktarımı, hızlı iletişim, yeni teknolojiler, bilginin her alanda temel güç ve kaynak olduğu, hızlı değişim ve gelişmenin yer aldığı yaşamın tüm yönlerinin etkileyen bir süreç olmuştur. Bilgi kaynaklarının ya da bilgi kanallarının çokluğu ile yarışmacı nitelik taşıyan kurumsal bağlamda bilginin nicelik ve bütünlüğüne katkı sağlanmaktadır (Sartori, 1993: 112).

Çizelge 5.4. Toplumsal Aşamalar Sürecinde Bilginin Önemi ve Ekonomik-Siyasal Gücün Yaygınlaşması (Miller vd., 1996: 308) .

Sanayi toplumunda ön planda olan “maddi ürünlerin üretimi” yerine, bilgi toplumunda, bilgi teknolojileri kullanımı sonucunda “bilgi üretimi” önem kazanmıştır. Bilgi toplumunda bilginin temel özellikleri, sürekli üretilebilmesi ve artış göstermesi, iletişim ağları içinde taşınabilir, bölünebilir ve paylaşılabilir olması, işgücü, sermaye ve toprağı ikame edebilmesi şeklinde özetlenebilir. Bilgi toplumu ile birlikte, geleneksel kaynakların; yani emeğin, doğal kaynakların ve sermayenin getirisi, bilginin getirilerine oranla giderek azalma eğilimine girmiştir (Çoban, 1997: 39). Bundan da anlaşılacağı üzere servet kazanan kaynaklar, enformasyon ve bilgi olacaktır (Drucker, 1994: 13).

5.1.1.2. Bilgi Sektörünün Doğuşu

Daha önce de belirttiğimiz gibi sanayi toplumu aşamasında ekonomiye; birincil, ikincil ve üçüncül özellik taşıyan, tarım, sanayi ve hizmetlerden oluşan üç sektör hakimdi. Bilgi toplumu aşamasına geçişle birlikte bu sektörlerde de değişiklik olmakla beraber, entelektüel sektör de denilen bilgi sektörü oluşmuştur.

Bilgi çağında, üst yapı olarak bilgi sektörü; bilgi-işlem, iletişim, donanım ve hizmetlerine bağlı olarak bilginin üretim, tüketim, dağıtım, pazarlama gibi tüm işlevsel

alanlardaki kullanımını kapsamaktadır. Bilgi toplumunun altyapı alanında, bilgi teknolojileri ve sistemleri altyapısı ve bilgi akışı; üstyapının analizinde ise, bilgi sektörü farklı alanları temsil etmektedir (Özçağlayan, 1998: 50).

Bilginin üretildiği ve pazarlandığı sektör olan bilgi sektörü, bilgi toplumunda önemli bir rol oynar. Bilgi toplumu olan ülkelerde bilgi kimi zaman sermayenin, emeğin ve doğal kaynakların yerini almaktadır (Toffler, 1992: 45). Bilgi toplumunda bilgi sektörünün tartışılmaz önemi dolayısıyla bilgi işçileri, bu toplumun en başta gelen sosyal grubudur (Drucker, 1994: 18).

Bilgisayarların kişiselleşmesiyle birlikte, bilgiye dayalı ve iletişim bağlantılı mal ve hizmetlerin satışları büyük oranda artmış. Tüm dünyada bilgi teknolojilerine ve bilgi altyapısına yapılan yatırımlar hızla artarken bilgi sektörü de ekonomi içinde bütün sektörleri geride bırakmaya başlamışlardır (Kast vd. ,1985: 227). Bu açıdan bakarsak, bilgi sektörü ekonomik büyümeye önemli bir katkı yapmaktadır. Bilgi sektörü; bilginin sunulması, organizasyonu ve değiştirilmesi işlevleri ile en büyük endüstrisi olma yolundadır.(Öğüt, 2003: 30). Harvard Üniversitesi, Bilgi Teknolojileri Birim Başkanı Stephen Hall'a göre bilgi sektörü bağlamında değerlendirilen, bilgi ağırlı yüksek eğitim ve araştırma sektörlerinde yıllık büyüme hızı altı ayda yedi atkına çıkmaktadır (Naisbitt, 1994: 60). Baydere (1997, 47) ,”profesyonelleri zamanlarının %80’ini gereksinim duydukları bilgiyi arayıp bulmak, geri kalan %20’lik kısmını da bu bilgiyi biçimlendirmek ve karar vermek amacıyla kullanmaktadır” şeklinde bir ifade kullanarak bilgi sektörünün önemini vurgulamaktadır.

ABD, GSMH’ sının %55’ini bilgi üretimi,işlemi ve dağıtım faaliyetlerinden elde etmekte (Edmunds, 1988: 15) ve bu doğrultuda ABD işgücünün %80’ini bilgi çalışanlarından oluşmaktadır. Bilgi sektörünün altyapısının kamu sektörü tarafından kurulması ile birlikte,bilgiye dayalı beşeri sermaye ön plana çıkmaktadır.Gelişmiş ülkelerde,toplam işgücünün %60’dan fazlasının artık bilgi sektörüyle ilgili iş alanlarında çalıştığı bilinmektedir (Öğüt, 2001: 30).

5.1.1.3.Küreselleşme ve Bilgi Toplumu

Bilgi çağı organizasyonlarının sahip oldukları faydalı bilgi ve bu bilgiyi etkin bir şekilde kullanma becerisi, söz konusu organizasyona büyük bir rekabet avantajı sağlar. Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte bilgi üretme, iletme ve elde etme kolaylaşmış ve bilgi akış hızı artmıştır. Bilgi dağılması oldukça kolay ve herkesçe kullanılabilir bir karaktere bürünmüştür. Bu niteliksel değişime “küreselleşme” demekteyiz. Küreselleşme ile milli ekonomilerin birbirleri ile ilişkiye girmeleri, artan bilgi ve enformasyon talebi, bilişim pazarının alabildiğince genişlemesi yaşanmıştır, bununla birlikte rekabette oldukça artmıştır. Bilgi teknolojilerinden olan bilgisayar destekli tasarım, bilgisayar destekli üretim ve robotik; çalışanların belirli bir işyerine olan bağımlılıklarını azaltmış, üretimde verimliliği ve pazarda esnekliği arttırmıştır. Bu bağlamda, bilgi teknolojileri küreselleşmeye katkıda bulunmaktadır (Srinivas, 1995: 26).

Günümüzde bir yandan ulusal ekonomilerin birbirleriyle karmaşık ilişkiler girmeleri, öte yandan artan bilgi talebi, bilgi pazarının olağanüstü biçimde gelişmesine yol açmaktadır (Çoban, 1997: 39). Bu da, bilgi sektörünün ulusal ve uluslar arası düzeyde lokomotif sektör haline gelmesini sağlayarak, küreselleşme eğilimlerini hızlandırmaktadır (Vinogradov, 1991: 10) . Bu bağlamda bilgi-iletişim sistemlerinin ülke sınırlarını küçültmesiyle birlikte, bölgesel gruplaşmalara dayalı bütünleşme eğilimleri canlanmaktadır (Öğüt, 2003: 28) .

Bilgi toplumu bölgesel, küresel gelişmeler ve birleşmelerle karakterize edilmektedir (Drucker, 1994: 280). Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB) gibi şimdiye kadar kurulmuş bölgesel gruplaşmaların yanı sıra gelecek yıllarda kurulması düşünülen Doğu Asya Ülkeleri Birliği, Güney Doğu Asya Birliği, Avrasya Türk Birliği gibi yeni bölgesel bütünleşmelerin adımları atılmaktadır (Çoban, 1997: 40). Girdi temini ve çıktı pazarlanması konusu ulusal düzeyden çıkıp, uluslar arası düzeyde düşünülecek ve rekabet uluslar arası düzeyde etkili olacaktır (Kılıçbay, 1994: 179).

Ulusal merkezi yönetimlerin, bilgi alt yapısı kurma yada geliştirmeye yönelik ilkeli ve kararlı girişimleri, yurttaşların salt ekonomik yararlar kazanmalarını sağlamakla kalmayacak, bununla beraber yaşam kalitesinin yükselmesini de hızlandıracaktır. Avrupa Birliği, Bangemann Grubu Toplantısı'nda (1994), bilgi teknolojilerinin Avrupa Birliği üye ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi bakımından yeni ve merkezi bir konu olduğu kabul edilmiştir. Bu durum dikkate alınarak ilgili komisyonlar, bilgi teknolojileri eylem planına ilişkin öneriler hazırlamışlardır.

5.2. Elektronik Devlet (E-Devlet)

20.yy.'ın son çeyreğinde, etkilerini dünya çapında hissettiren küreselleşme olgusu, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesinden beslenmektedir. Bilgi toplumu olma yolunda, ülkelerin çeşitli çalışmalar içerisine girmesi küresel kapitalizmin gerçeklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağdaş dünyada devlet, oldukça bürokratik ve hantal yapısından sıyrılarak ileri teknolojik uygulamalara dayanan ve eskisinden oldukça farklı bir yapıya bürünmektedir. Bu değişimin nedenleri arasında; devletin bireylere önem verme zorunluluğunun ortaya çıkması, insanların hak ve özgürlükler konusundaki taleplerinin artması, demokrasinin tüm bireylerin hakkı olduğu inancının benimsenmesi gibi küreselleşmenin yarattığı yeni ve oldukça farklı bir anlayış görülmektedir.

Çağımız dünyasında yaşam, bilgi teknolojilerinin ortaya çıkardığı küresel bilgi ağları üzerine kaymaya başlamıştır. Bilginin kolayca elde edilebilir olması, yayılması ve bilginin üretime katılımının kolaylaşması değişimi zorunlu kılmıştır. Devlet bu değişime uymak ve eski hantal yapısını bilgi teknolojilerini kullanarak yeniden yapılandırmak zorunda kalmıştır. Bu şekilde kamu hizmetlerini elektronik ortama taşıyarak insanlara elektronik ortamda hizmeti ön plana çıkaran “ elektronik devlet”e dönüşme biçimi tecelli etmektedir. Aksi halde, geleneksel devlet anlayışı ve yapısı ile bilgi toplumunu yönetmek mümkün olmayacaktır.

20.yy'ın sonlarına doğru kaydedilen gelişmeler ve değişimler, kamu yönetiminde kurumsal anlamda e-devlet olgusunu, süreçler ve işleyiş anlamında ise yönetim olgusunu gündeme getirmektedir. Devletler bilgi toplumu olma yolunda hedeflerini e-devlet yapılanması üzerinden izlemekte, ulusal bilgi toplumu politikalarını da bu yapılanma çerçevesinde planlamaktadır. E-devlet ile bilgi toplumuna hakim anlayışların tümü, devlet işleyişine hakim anlayışlara da adapte edilmektedir.

E-devlet, çoğu insan tarafından, devletin hizmetlerinin elektronik ortamda verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Oysaki e-devleti, sadece elektronik kanallar üzerinden hizmet veren bir sistem olarak düşünmek, onun fonksiyonları ve yapılanması itibarıyla yanlıştır.

Means ve Schneider (2000, 121), e-devleti, kuruluşları ile bu kuruluşların bilgi ve hizmetlerinin üreticileri ve tüketicileri arasında bilgi ve iletişim teknolojileri

vasıtasıyla kurulan ve idame ettirilen ilişkiler olarak tanımlamaktadırlar. Brown ve Brudney ise, e-devleti, kamusal bilgi ve hizmetlere erişim ve bu bilgi ve hizmetlerin yaygın ve etkin bir yapıda sunulması için teknolojinin ve özellikle de internete güdümlü uygulamaların kullanımı olarak tanımlamakta, bu bağlamda e-devlet uygulamalarını devletten vatandaşa, devletten devlete ve devletten özel sektöre olmak üzere üç ana sınıfa ayırmaktadır.

E-devlet, devletin vatandaşlara karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile vatandaşların buna karşılık devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesidir. Başka bir tanıma göre e-devlet; bilgi teknolojilerinin esnek bir yapıya sahip olmak, ağ sistemleri kurmak, bilgiyi paylaşmak, maliyetleri düşürmek gibi özellikleri sayesinde stratejik kullanımı yoluyla, bilgi toplumunu ihtiyaçlarına cevap verebilecek, vatandaşı ve kamu ve/veya özel kurumlar ile elektronik ortamda iletişime bulunarak verimliliği, şeffaflığı ve kalkınmayı sağlayacak bir yeniden yapılanma modelidir (Kuran, 1995: 11).

OECD (2003, 23) ise kısaca şu tanımlı yapmıştır. “E-devlet, daha iyi bir yönetimi gerçekleştirmek için bilişim ve iletişim teknolojilerinin, özellikle de internetin bir araç olarak kullanılmasıdır. Bu tanıma göre e-devlet her ne kadar kamu hizmetlerinin elektronik ortama taşınması faaliyetinin bir sonucu olarak görünse de, aslında daha derin bir uygulama söz konusudur. Devletin elektronikleşmesinde, bilgi ve iletişim teknolojileri gerçek anlamda birer araç niteliğindedir. Temel hedef ise, bilgi işleme kapasitesi artırılmış, acil karar alabilen ve ihtiyaçlara hızlı cevap verebilen bir devlet yapısının oluşturulmasıdır.

E-Devlet, vatandaşların sorunlarını anlayan ve onlara karşı sorumluluklarını taşıdığı en uç noktaya kadar ulaştırabilen, açıklık ve şeffaflık ilkelerinde yetkin bir yaklaşımı ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca e-devlet kişiselleştirilebilen hizmetlerle, servislerin ayırım yapmaksızın tüm vatandaşlara ulaştırılmasını mümkün kılan bir yönetim anlayışı benimsemektedir.

E- devlet ile birlikte e-devletin bir türevi olarak algılanan e-ticaret ve e-demokrasi kavramlarının da açıklanması gerekmektedir. E-ticaret, özel sektörün bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak hem kendi içerisinde hem devletle arasındaki faaliyetlerini ifade etmektedir. E-devlet ve e-ticaret kavramları birbirinden bağımsız iki yapıyı temsil etmektedir. Bu iki yapının günlük hayatta birbirleri ile kesişmeleri dışında işleyiş bakımından birbirine benzerlikleri yoktur. E-demokrasi bilgi ve iletişim teknolojilerinin politik alana yansımaları, e-devlet ise, bu teknolojilerin yönetim alanına yansımalarına ifade etmektedir. Devletin işleyişinin kamusal süreçlerle olduğunun, demokratik eylemlerin ise bir sürece tabi olmadığını hatırlatmak, bu iki kavramının da e-devlet kavramı ile kesiştiği noktalar mevcuttur. E-devlet çalışmalarının, devletin sadece hizmetlerini sunduğu kanalların değişmesi ve gelişmesi olarak algılanması da yanlıştır. E-devleti, vatandaşı müşteri gibi gören ve onun memnuniyetini sağlamaya çalışan toplam kalite yönetimi anlayışıyla hareket eden bir uygulama olarak değerlendirmek gerekmektedir. E-devlet ile birlikte vatandaş, devlet hizmetlerindeki baskın taraf olmakta, kamu ise kendini en iyi şekilde sunmaya çalışan ve gerektiği hallerde kendine çeki düzen veren ve yetersiz kaldığı durumlarda özel sektör ve sivil toplum örgütlerinden destek alan taraf olmaktadır. E-devlet yapılanmasında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması ile devlet erki bilgi toplumunun gereksinimlerine cevap verebilecek, vatandaşı ve kendi bünyesindeki kurumları ile elektronik ortamda bağlantı kurabilecek bu sayede de verimlilik ve şeffaflık sağlayacaktır. E-devlet, bugünün dünyasında devlet hizmetlerini tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Bilgi

toplumuna dönüşüm sürecinin sonunda, e-devlet yapılanması devlet hizmetlerinin alternatifi de olabilecektir. E-devletin, devlet hizmetlerine alternatif olması durumunda, kamusal işleyiş her yönüyle kabuk değiştirecektir. Bizzat kuruma gidilerek yapılan her şey elektronik ortama taşınacak ve sadece elektronik ortamda yapılabilecektir. Bu sebeple devletin personel, kırtasiye, giderler ve zaman anlamında ciddi ölçüde tasarruf sağlaması söz konusu olacaktır. Böyle bir uygulamaya gidilmesi durumunda ise elektronik ortamı tercih eden vatandaşlar sistemin tam anlamıyla işlemesi durumunda avantajlı olacaktır. Sistemin olması gereken seviyeye ulaşamaması durumunda ise, elektronik ortamda yapılan işlemler yine bürokratik engellere ve dikey yapılanmaya takılma tehdidiyle karşı karşıya kalacaktır (Gültekin, 2007: 35)

Çizelge 5.5. Geleneksel Devlet / E-Devlet (Uçkan, 2003: 47)

GELENEKSEL DEVLET	E-DEVLET
Pasif Yurttaş	Aktif Müşteri – Yurttaş
Kağıt Temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey – Hiyerarşik Yapılanma	Yatay-Koordine Ağ Yapılanması
Yönetimin Veri Yüklemesi	Yurttaşın Veri Yüklemesi
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Posta, Çağrı merkezi vs.
Eleman Yardımı	Kendi Kendine Yardım/Uzman Yardımı
Eleman Temelli Denetim Mekanizması	Otomatik Veri Güncellemesiyle Denetim
Nakit Akışı-Çek	Elektronik Fon Transferi (EFT)
Tek Tip Hizmet	Kişiselleştirilmiş-Farklılaştırılmış Hizmet
Bölümlenmiş-Kesintili Hizmet	Bütünleşik-Sürekli-Tek Duraklı Hizmet
Yüksek İşlem Maliyetleri	Düşük İşlem Maliyetleri
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Tek Yönlü İletişim	Etkileşim
Uyruk (Teba/Metbu) İlişkisi	Katılım İlişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet
Kapalı Toplum	Açık Toplum

OECD'nin e-devlet uygulamaları için geliştirdiği geleneksel devlet yapısı ve elektronik devlet yapısı karşılaştırmasında aşağıdaki tablo, toplumdaki dönüşümü göstermesi bakımından örnek teşkil etmektedir.

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, “Devletin çalışmasını daha vatandaş odaklı ve daha etkin bir hale getirmek maksatlı yapılan Bilgi Teknolojileri uygulamaları” şeklinde ifade edebileceğimiz e-devlet, kamunun teknoloji tabanlı projelerinin geniş bir portföyü değildir. E-devlet, kamu idarecilerinin ve teknoloji uzmanlarının devletin nasıl çalışacağını yeniden düşünmelerini ve ardından değişiklikleri yürürlüğe sokmak için teknolojiyi uygulamalarını kapsayan, sürekli ve geniş bir faaliyetler programıdır.

5.2.1. E-Devletin Temel Unsurları

E-devlette, devletin temel unsurları olan vatandaşlar ile kamu ve özel kurum ve kuruluşlar, e-vatandaş, kamu çalışanı/e-memur, e-şirket ve e-kurum biçiminde kendini göstermektedir. Ancak e-devleti oluştururken, söz konusu unsurlara öncelikler atamak ve “birini tümüyle gerçekleştirmeden e-devlet olmaz” türü yaklaşımlarda bulunmak, e-devletin oluşumunu olumsuz etkiler. Her unsur, kendi içinde “e” olgusunu gerçekleştirir. Söz konusu unsurlar kendi içlerinde olduğu gibi birbirleriyle de etkileşim halindedirler. Bu unsurların e-devlet yapılanması içerisindeki rolleri ve devletle ne şekilde etkileşime girdikleri aşağıda sırasıyla ele alınmaktadır.

- **E-Vatandaş**

Vatandaşın devletle diğer kurum ve kuruluşlarla etkileşimleri, yaşamın her alanında sürmektedir. Bu etkileşim, e-devlette e-vatandaş olarak kendini göstermektedir. Kişinin doğumuyla birlikte kimlik kartının çıkarılması, eğitim, sağlık, adaletle ilgili işlemleri, çeşitli izin ve belgelerin çıkarılması, iş takipleri, vergi ödemeleri, elektrik, su, doğalgaz harcamalarının takibi, evlilik, boşanma, askerlik konusundaki işlemleri ve ölüm sonrasında cenaze işlemleri, ölüm ilan ve kayıtları, veraset, miras gibi işlemleri hukuki işlemler e-devlet tarafından yürütülmektedir. E-vatandaş, e-devletle iletişime girme yeteneğine ve yetkisine sahip vatandaşdır.

- **Kamu Çalışanı / E-Memur**

E-devlet yapılanmasında devlet hizmetlerinin sunumunda teknolojinin oldukça fazla kullanılması insan unsurunun daha az kullanılmasına yol açsa da insan unsurunun olmadığı bir e-devlet yapılanması mümkün değildir. Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan sayısının çok fazla olmasının devlet hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulmasına katkısı yoktur. Önemli olan bilgi teknolojileri kullanım yeteneğine sahip nitelikli kadrolar oluşturmaktadır. Bu yetenek ve yetkiye sahip vatandaşlar da e-memur olarak tanımlanmaktadır.

- **E-Şirket**

Şirketler devlet organizasyonuna göre yenilikleri daha kolay benimseyen ve uygulayan birimler olmakla birlikte e-devlet yapısı içerisinde e-şirket olarak kendini göstermektedir. Yoğun rekabet ortamında birbirlerine üstünlük sağlamayı amaçlayan şirketler, iletişim ve bilgi teknolojilerinden yararlanarak e-ticaret ve benzeri projelerle hizmet vermektedirler. Bu bağlamda, giderek artan iletişim ve paylaşım sonucunda, iş süreçlerinin içinde yer alan bütün unsurların ağ içinde yer alması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. İş yaşamını yakından ilgilendiren yasalarla ilgili olarak hemen her aşamada

devletin çeşitli kurumlarının organizasyonu, onayı ve denetimi gerekli olduğundan şirketlerin oluşturduğu ağ ortamına devletin de dahil olması gereği ortaya çıkmıştır.

- **E-Kurum**

E-devlet yapılanması içerisinde kurumlar kendilerini e-kurum olarak gösterirler. Belediyeler, dernekler, vakıflar, üniversiteler, diğer öğretim kurumları, noterler gibi kurumlar e-devlet organizasyonunu tamamlamak üzere ağ ortamında yer almaktadır.

5.2.2. Elektronik Devletin Amaçları Ve Yararları

Vatandaşların e-devlet uygulamalarından beklentileri her ne kadar farklılık arz etse de bu beklentiler belli başlı noktalarda birleşmektedir (Ülker, 2002: 970):

- Kamusal hizmetleri yaygın ve erişebilir hale getirmek,
- Yönetim ve hizmet sürecinde vatandaşın isteklerini değerlendirerek katılımcı yurttaşlığın önünü açmak,
- Kamu kuruluşlarının daha rasyonel ve verimli çalışmasını sağlamak,
- Kamu kurumları ve kullanıcıları arasında koordinasyonu gerçekleştirmek,
- Zaman, enerji ve mali tasarruf sağlamak,
- Şeffaflık ve güven ortamını geliştirerek, devletin meşruluğunu pekiştirmek,
- Her gün yirmi dört saat, her ortamda devlete ulaşmayı gerçekleştirmek.

E-devlet anlayışı sadece kamu kurum ve kuruluşlarında bilgisayar ve network tabanlı altyapılara geçişi değil bununla birlikte kamusal işleyişte ve bürokraside köklü bir anlayış ve işleyiş ifade etmektedir.

Her geçen gün bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte vatandaşların beklentileri de değişmektedir. Devlet ise değişen ve artan bu talepleri karşılamak için geleneksel yapısını terk ederek e-devlet yapısını kabul etmiş ve bir çok avantaj yakalamıştır. Bu avantajların bir kısmı aşağıda sıralanmıştır:

- Düşük maliyetli, hızlı ve verimli hizmetler sunmak,
- Rekabetin yoğun olarak yaşandığı uluslar arası ortamda daha rekabetçi bir ekonomik yapıya zemin hazırlamak,
- Vatandaşların daha hızlı bir şekilde ve daha az resmi evrakla eskisine oranla çok daha az bürokratik işlemle ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşması,
- Devlet, e-devlet uygulaması ile oldukça şeffaflaşmış, halka yakınlaşarak daha etkin hizmetler sunmaya başlamıştır.
- Devletin maliyetleri düşerek kamu harcamaları azalmakta ve dolayısıyla vatandaş üzerindeki vergi yükü hafiflemektedir.
- Kurumlar arası bilgi alışverişi hızlanarak bu sayede kamusal karar organlarının karar alma süreçleri için gerekli veriler hızlı ve doğru bir şekilde temin edilmektedir.
- Vatandaşlar artık birer müşteri olarak görüldüğünden dolayı ihtiyaçlarının karşılanması da daha olasıdır.
- Siber-demokrasi anlayışına geçişi hızlandırmak: Siber-demokrasi, devletin vatandaşları ile karşılıklı iletişimde olduğu demokratik bir süreci ifade eder.
- Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki işbirliği gerçekleşecek, bunların amaç ve faaliyetleri, hangi görevleri üstlendiği konusunda vatandaşlar bilinçlenecektir.

- Doküman yönetiminin kolaylaşması: Bu sayede ilkel depolama ve arşivleme yöntemleri yerine e-devlet uygulamasıyla modern arşiv teknolojisine geçilebilecektir (Yüçetürk, 2001: 92).

Özetle e-devlet; kamu hizmetlerinde etkinlik ve verliliğin sağlanması, maliyet tasarrufu, vatandaşların bilgi düzeylerinin yükselmesi, gelir seviyesi artışı ve şeffaflık sağlar. Fakat bu söz konusu bu yararların sağlanması için bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Bunlar;

- Vatandaşların devlet nezdinde bir müşteri olarak görmesi ve kamu çalışanlarına bu durumun benimsetilmesi,
- E-devlet uygulamasıyla daha az harcama ile daha çok iş yapmak ilkesinin benimsenmesi,
- Kamu hizmetlerinde açıklık ilkesinin benimsenmesi,
- E-devlet sistemini kullanacak olan kamun personeline ve bundan faydalanacak olan vatandaşların büyük bir kısmına gerekli eğitim programlarının düzenlenmesi, bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılması ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

5.3. Elektronik Devlet' e Geçiş Süreci ve Türkiye

Lizbon'da 23-24 Mart 2000 tarihinde Avrupa Birliği'ne (AB) üye 15 ülke Avrupa Konseyi toplantısında Avrupa'nın gelecek on yılda "dünyadaki en rekabetçi ve dinamik bilgi tabanlı bilgi tabanlı ekonomisi" haline gelmesi konusunda karar almışlardır. Bu kararın ardından 19-20 Haziran 2001'de Feira'da yapılan toplantıda "e Avrupa Eylem Planı kabul edilmiştir.

AB'ne üye ülkelerin yaptıkları bu çalışmaların ardından AB aday ülkeleri de e Avrupa Eylem Planı'na benzer bir ortak eylem planı hazırlamaya karar vermişlerdir. Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin de içinde bulunduğu aday ülkeleri, ortak bir eylem planı hazırlanması konusunda davet etmiştir. Türkiye'de 15-16 Haziran 2001'de düzenlenen Avrupa Birliği zirvesinde "eAvrupa + Girişimi" ne üye olmuştur. Bu girişime üye olan devletler 2003 yılının sonuna kadar 4 ana başlık altında toplanan hedeflere ulaşmak konusunda taahhütte bulunmuşlardır. Bu taahhütler aşağıda sıralanmıştır (eDevlet Technologies, 28.03.2008, www.edevlet.net)

1. Bilgi toplumunun temel yapı taşlarını oluşturma çabalarının hızlandırılması
  - Herkes için uygun fiyatlı iletişim hizmetlerinin sağlanması,
  - Bilgi toplumu ile ilgili müktesebata uyum ve uyumla,
2. Daha ucuz, daha hızlı, daha güvenli erişim sunarak internet kullanımını özendirme.
  - Daha hızlı ve daha ucuz internet erişimi,
  - Araştırmacılar ve öğrenciler için daha hızlı Internet,
  - Güvenli ağlar ve akıllı kartlar,
3. İnsan kaynağına yatırım.

- Avrupa gençliğinin sayısal çağa hazırlanması,
- Bilgi tabanlı ekonomide iş gücü,
- Bilgi tabanlı ekonomiye herkesin katılımı,

4. İnternet kullanımının canlandırılması.

- E-ticaretin hızlandırılması,
- Elektronik devlet: kamu hizmetlerine elektronik erişim,
- Çevrimiçi sağlık,
- Küresel ağlar için Avrupa sayısal içeriği,
- Akıllı ulaşım sistemleri,
- Çevrimiçi çevre,

Türkiye'nin eAvrupa sürecindeki yukarıda sıralanan sorumluluklarını yerine getirebilmesi amacıyla TUBİTAK liderliğinde eTürkiye adı verilen çalışmalara başlanmıştır. Avrupa Genel Sekreterliği ve Dışişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde yapılan toplantılarda eAvrupa kriterlerine uyum için AB'ne taahhüt olarak 2006 yılı belirlenmiştir. 2006 yılı AB'nin projeler için ayırdığı MEDA (Euro-Mediterranean Partnership) fonundan yararlanabilmek için fonun bitiş tarihidir.

E-Türkiye için, başbakanlığın yönlendirmesi ve koordinasyonu ile kamu, özel sektör, sivil toplum örgütleri ve sosyal taraflardan oluşan temsilcilerin bulunduğu 13 çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma Grupları ve koordinatörlükleri şöyledir (Büke, 2002: 32);

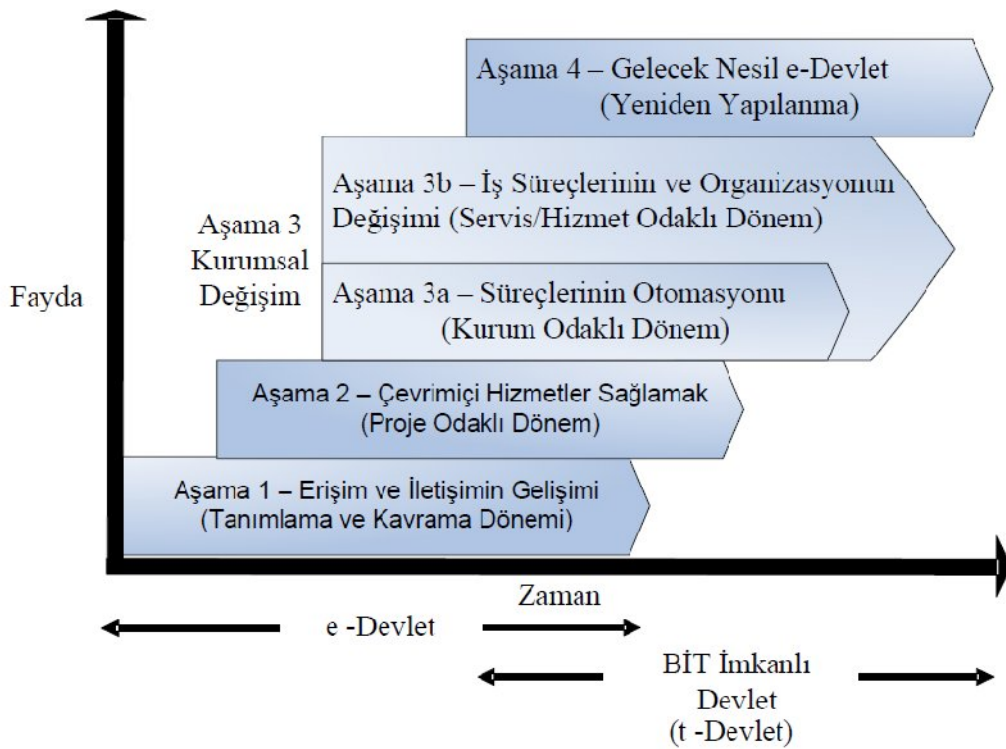
- Eğitim ve İnsan Kaynakları Çalışma Grubu – Milli Eğitim Bakanlığı
- Altyapı Çalışma Grubu – Ulaştırma Bakanlığı
- Hukuki Altyapı Çalışma Grubu – Adalet Bakanlığı
- Standartlar Çalışma Grubu – Türk Standartları Enstitüsü Başkanlığı
- Güvenlik Çalışma Grubu – Genelkurmay Başkanlığı
- E-Ticaret Çalışma Grubu - Dış Ticaret Müsteşarlığı
- Yatırımlar Ve Planlama Çalışma Grubu – DPT Müsteşarlığı
- Arşiv ve Dijital Depolama Çalışma Grubu – Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
- Uluslararası izleme ve E-Avrupa + Çalışma Grubu – AB Genel Sekreterliği
- Özel Projeler Çalışma Grubu – Türkiye Bilişim Vakfı
- Mevcut Durumun Tespiti Çalışma Grubu – KAMUNET Teknik Kurulu
- Ulusal Bazda Takip, Koordinasyon ve İzleme Çalışma Grubu – Türkiye Bilişim Derneği

- E-Sağlık ve Çevre Çalışma Grubu – Başbakanlık

5.3.1. Elektronik Devlet'in Gelişim Süreci

E-Devlet Türkiye'nin modernleşme ve vatandaş odaklı bir devlet mekanizması yolunda attığı önemli bir adımdır. Tüm dünya bugün vatandaşın günlük yaşamında yaşadığı sorunları mercek altına almakta ve hayatı kolaylaştırma yolunda e-devlet çalışmalarına odaklanmış ve bu konuda çalışmalara başlamıştır.

Çizelge 5.6. E-Devlet'in Gelişim Süreci (TBD – Kamu – BİB, 09.09.2009, www.tbd.org.tr).

Bilgi toplumuna dönüşümü amaçlayan E-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin önemli bir bileşeni olan e-devlet; birbiri ile entegre olmuş, etkin, şeffaf ve basitleştirilmiş iş süreçlerine sahip bir yapılanma gerekmektedir. Bu çerçevede, birlikte çalışabilirliği mümkün kılmanın en temel araçlarından birisi, kurumların kullanacakları ortak norm ve standartlar belirleyerek bilgi sistemlerini ve entegre e-devlet hizmetlerini bu norm ve standartlar çerçevesinde geliştirmektedir. Ancak bu standartların geliştirilmesi çalışmaları içerisinde bireysel dönüşümden, kurumsal dönüşüme giden yolda kültürel değişimin önemi de kaçınılmazdır. Küresel değişim önceden bireysel değişimlerin sosyal dönüşüme evrilmesi iken, elektronik değişimin süreci girmesi ile birlikte e-kültür kavramının literatüre girmesine neden olmaktadır. Bu noktada; kültür gibi bütün toplumlar için önem taşıyan geniş kapsamlı kavramlar birçok bileşenden oluşur. E-kültür de toplumların geleneksel toplumdan bilgi toplumuna geçiş süreci ile ilgili bir

olgu olarak tanımlanabilir. Bu yönü ile e-kültür doğrudan bilgi toplumu oluşumunun vazgeçilmez şartıdır.

Genel anlamda e-kültür, toplumun eğitim yapısı ve genel kültür birikimiyle doğrudan ilişkilidir. Eğitim düzeyi yüksek olan topluluklarda e-kültür düzeyinin de yüksek olması beklenen bir sonuçtur.

Bilgi toplumunda toplumsal dinamiklerin çeşitliliğinin artmasının yanı sıra, bilginin etkinliği de önemli seviyede artmaktadır. Bilginin kolay erişilir, kapsamlı ve sürekli güncel olabilmesi bireylerin gelişiminde ve farkındalık düzeylerinin artmasında belirleyici olmaktadır. Böylece, bireylerin kamu organizasyonlarından beklentileri artmakta, demokratik hakların daha iyi anlaşılması ve savunulması mümkün olmaktadır. Bu gelişmenin ise bir anlamda sosyo-kültürel gelişme sürecine temel oluşturduğu söylenebilir.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, e-devletin evrim süreci, şimdiye kadar üç e-devlet modelinin geliştirildiğini, dördüncüsünün de gelişmekte olduğuna işaret etmektedir:

1. Aşama: Erişim ve İletişimin Gelişimi

Yeni teknolojilerin beraberinde getirdiği yetkinlikler ile e-devlet çalışmalarında yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde; erişim ve iletişim hedefleri dışında, dönüşüm çalışmalarının benimsenmesini cesaretlendirmek için altyapı geliştirme ve yasama çerçevesi uyarlanması çalışmalarına odaklanmıştır. Bu odak noktası, devlet açısından ise gelecekte işbirliği sağlayacak bir birlikte çalışabilirlik platformu inşa etmiştir. İnternetin yaygınlığı ve erişim cihaz sayısı bu safhada yapılan çalışmaların kıyaslanması için kullanılan en bilinen ölçütlerdi. İlk safhada dönüşüm sürecinde devlete veya kamuya sağlanacak maddi kazançlar yaygın olarak bilinmekle beraber ölçülmemiştir. Dönüşüm lideri ülkelerde bu dönem 2000'li yıllardan önce sona ermiştir.

2. Aşama: Çevrimiçi Hizmetler Sağlamak

Bu aşamada e-devlet, kullanıcıların mevcut hizmetlere çevrimiçi sağlayacak ilave bir iletişim kanalı olarak görülmüştü. Yapılan çalışmaların amacı mevcut projeler için kullanıcı ara yüzleri geliştirmektir. Kurumlar ikinci aşamada vermekte oldukları hizmetleri web sitelerinden sağladıkları bağlantılarla özerk kamu hizmetleri olarak sundular. Bu dönemde başarı ölçüsü, devlet hizmetlerinin çevrimiçi erişim oranı ve bu servislerin gelişmişliği idi. E-dönüşüm konusunda önde giden ülkelerde ise, başarı ölçütü daha çok vatandaş odaklı hizmet tasarımları ve fayda ölçümleri üzerineydi. Henüz kurumlar içerisinde çevrimiçi hizmet vermek için gereken bilişim altyapısı kurulmadan, hizmetlerin bir an önce kullanıcılara sunulması çabası, sancılı bir gelişim döneminin yaşanmasına yol açmış olup, söz konusu sancılı sürecin bundan sonra da devam edeceği öngörülmektedir. 2005 yılı içerisinde ihalesi yapılmış olan E-devlet Kapısı Projesi'ne yüklenmiş olan sorumluluk, bu sancılı sürecin artarak devam edeceğinin göstergesidir.

Kullanıcılar, kendilerine sunulan hizmetlerin çekici ara yüzlerinde etkilenmişlerdir. Bu ara yüzleri destekleyen altyapı olmaksızın sunulan hizmetlerin, belli bölümlerine erişim kolaylığı, kullanıcılarda; kamu kurumlarının henüz karşılamaya hazır olmadığı daha etkin hizmet beklentilerini arttırmıştır. Bu beklentilere cevap vermek için kurumlar, hizmet kanallarını farklılaştırmak ve hizmet sunumlarını çoğaltmak amacıyla, aceleyle ve ihtiyaçları gerektiği gibi karşılamayan projeler tasarlamışlardır. Bu sistemleri kullananlar, ilk başarısız deneyimlerinden sonra kullanımdan uzak durmuşlar, sonuçta yapılan çalışmalardan elde edilen fayda

beklentilerin altında kalmıştır. Adeta bir “proje yarışı” şekline bürünen bu aşamada, yeni ve pahalı iletişim kanalları desteklendikçe, mevcut kamu hizmetleri kağıt üzerinden iletişim sağlanan eski düzene dönülemeyecek şekilde değiştirilmiştir. Sonuç olarak, kurumların elinde kalan, altyapısı eksik, acele tasarlanmış ve birbirleriyle veri alışverişi yapamayan “ödüllü” e-devlet projeleri ortaya çıkmıştır.

3. Aşama: Kurumsal Değişim

Bu dönemde çalışmalar daha çok verimlilik esasına uygun olarak yürütülmektedir. Bu dönemin odak noktası dönüşümün kullanıcıya ve devlete sağlayacağı faydalar olarak benimsenmiştir. Üzerinde odaklanılan nokta, hizmetlerin ön yüzünde değil, arkada çalışmakta olan servislerin otomasyonunun ve birlikte çalışılabilirliğinin sağlanması olmuştur. Bu dönemin başarı ölçütlerinin, değişimin sağlayacağı etkinlik ve verimlilik olduğu görülmektedir. Üçüncü aşama kendi içinde iki alt aşamadan oluşmaktadır:

- Süreçlerin Otomasyonu: Üçüncü aşamanın ilk ayağı olan temel devlet hizmetlerinin mevcut süreçlerinde bir iyileştirme yapmadan otomasyonunun gerçekleştirilmesi olarak adlandırılabilir.
- İş Süreçlerinin ve Organizasyonun Değişimi: Üçüncü aşamanın ikinci ayağında ise teknolojinin sağladığı olanaklarla mevcut iş süreçlerinin etkinliği arttırılmaya ve daha hızlı işlemler haline getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dönüşüm lideri olan ülkeler, yapılan süreç iyileştirme çalışmalarının yanı sıra mevcut organizasyonlarını da daha hızlı ve verimli çalışacak şekilde yeniden inşa etmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalarda uyguladıkları yöntem, öğrenen organizasyonlar kurmak yada çalışanı, daha etkili hizmet verebilmesi için, daha değerli görevlere yönlendirmektir. Üçüncü evrenin ilk bölümünde teknolojik getiriler dışında beklenen verim artışı sağlanamamıştır. Bunun sebebi mevcut iş süreçlerinin bir iyileştirme yapılmadan tüm hataları ile otomasyona geçirilmesidir. Dönüşüm sürecinin bu aşamada kamu için asıl fayda, ne yaptıklarını, nasıl yaptıklarını yeniden düşünen devletlerin iş süreçlerini teknolojinin de yardımıyla daha basit, daha hızlı hale getirmesiyle sağlanacak temel değişikliklerle elde edilecektir. Burada anahtar, dönüşüm sürecinin iyi yönetilmesi ve teknolojinin buna imkan vermesidir. Bu dönüşümün yönetilmesi ile ilgili olarak önceleri yazılım projelerinin yönetilmesi esnasında sürecin daha verimli yönetilebilmesi için ABD kökenli bir metodoloji çıkarılmıştır.

4. Aşama: Gelecek Nesil Teknolojik Devlet

Mevcut devlet yapısı içerisinde kullanılmakta olan bilgi iletişim teknolojileri o kadar köklü hale geldi ki; bu aşamada e-devleti ayrı bir varlık olarak tanımlamak bizim için yeterli olmamaktadır. Artık devlet hizmetlerinde kullanılan geleneksel iletişim kanalları, kurum içerisinde ve kurumlar arası bilgi iletişim teknolojilerinin sunduğu yeni imkanlarla birleştirilerek sunulmaktadır. Devletin hizmet sunma yöntemlerinde yapmakta olduğu bu değişiklikler, birleştirilmiş kanal çözümleri sunmalarını sağlamaktadır. Bu sayede elektronik ortamlar asıl iletişim yöntemi haline gelmektedir. Bahsedilen iletişimin bir diğer versiyonu ise “mobil devlet” olarak anılan iletişim yöntemidir. GSM şirketlerinin ve cep telefonu penetrasyonunun artış grafiğinin üssel dağılım arz etmesi, vatandaşın devlet hizmetlerine her an ve her yerde ulaşma isteği bu çözümün itici gücünü oluşturmuştur.

Devletler, Bilgi ve İletişim teknolojileri tarafından imkan verilen politika hedeflerini gerçekleştirmek için yeni yollar bulmak amacıyla, mevcut süreç ve

hizmetleri yeniden yapılandırma yoluna gitmektedirler. “Yeniden yapılanma” radikal bir süreçtir ve mevcut organizasyonlara, geleneksel yapılara ve hizmet sağlama yöntemlerine meydan okumaktadır. Ayrıca bilgi iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklarla yapılacak organizasyon değişiklikleri devlet yapısı ile sınırlı kalmayıp, özel sektöre ve sivil toplum örgütlerine de yayılacaktır. Kamuda yapılacak organizasyon değişiklikleri, devletin var olan bürokratik taleplerini azaltarak vatandaş ve iş dünyası üzerindeki yükün hafiflemesine yardımcı olacaktır. Son aşamanın başarı ölçütü, kamu değeri yaratma, bürokrasinin azaltılması, kapsam ve verimlilik üzerine olacaktır.

Türkiye’de e-devlet uygulamaları yeterli görülmemektedir. Ülkemizdeki vatandaşların e-kültür düzeyleri yetersiz olduğundan, internet kullanımını, sadece boş zamanlarını değerlendirmek ve meraklarını gidermek için kullanmaktadırlar. Bilgisayar kullanma oranının çok yüksek olmadığı ülkemizde, internet ortamına da güven duyulmamaktadır.

Türkiye’de e-devlet anlayış ve uygulamalarında özellikle teknik ve hukuki alandaki boşluklar, farklı siyasi politik anlayışlarla birleştiğinde hangi kurumun hangi hizmeti vereceği konusunda sıkıntılar olmakta (Erdal, 2002: 178) ve hizmeti kullananlar açısından da tam olarak anlaşılammamaktadır. Bu bağlamda, hizmeti sunanlar açısından, tek bir e-devlet portalı oluşturulmalı; vatandaşlar için gerekli bütün kamusal hizmet ve servislere rahatlıkla ulaşabilecek ve vatandaşları yönlendirebilecek altyapı sağlanmalıdır.

6. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN ROLÜ VE KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ

6.1. Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Rolü

Kapitalizmin ülkeler düzeyinde genel gelişme çizgisine baktığımızda, sermaye birikiminin ilk dönemlerinde, sermayenin korunması için oluşturulan siyasal ortamda servet biriktirmek ve zenginleşmek önemli değer yargıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus- devlet içinde yapılan yatırımlar ve bu yolla gerçekleştirilen servet artırımları bir tür yurtseverlik olarak algılanırken aynı düşünceyle yurt dışından da içeriye servet ve zenginlik akımının sağlanmasına çalışılmıştır.. Kapitalizmin ulus-devlet aşamasında gelişmiş devletler, içlerinde konuşlanmış sermayeye maliyet tasarrufu sağlayıcı çok önemli hizmetler sağlamışlardır. Günümüzün gelişmekte olan ülke devletleri de, sermayeye aynı tip hizmet sağlamamakla beraber, gelişmiş ekonomilerin kurallarını kendi koşullarına adapte etmeden olduğu gibi aktararak, yerli sermayeye önemli avantajlar sunarlar. Örneğin, batıda uzun yıllar içinde ve gerçek zorunluluklardan ortaya çıkmış olan kurumlar vergisi, gelişmekte olan ekonomilerde batıda ki gerekçeler oluşmadan uygulanmakta ve böylece gelişmekte olan ülkelerdeki aile şirketlerine büyük ayrıcalıklar tanınmış olmaktadır. Günümüzün küreselleşme koşullarında gelişmiş ülkelere geliştirilmiş olan ve tüm dünyaya yayılan piyasaların serbestleştirilmesi veya özelleştirme yada devletin ekonomiden çekilmesi politikalarını geliştirmekte olan ülke devletlerinin kendi koşullarını sorgulamadan uygulaması da henüz gelişmesini tam olarak gerçekleştirilmemiş olan yerli sermayeden çok bu piyasaları ele geçirmeye çalışan merkez ülke ekonomilerinin çıkarına olduğu iddia edilmektedir (Köse, vd. 2003: 257).

Özellikle 1980'li yıllardan sonra serbest piyasa ekonomisine yönelik olarak, neo-liberal politikalar doğrultusunda ticaretin serbestleştirilmesine, mali piyasaların geliştirilerek dünya piyasalarına entegre edilmesine, üretim ilişkilerini düzenleyen önlemlerin kaldırılmasına, özelleştirmeler kanalıyla devletin mal ve hizmet üretiminden çekilerek bu aktiviteleri özel sektöre devretmesi gerekliliği savunulur..Başka bir deyişle devlet, ekonomik alanda doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkarılmalı; eğitim, sağlık, alt yapı, sosyal güvenlik gibi toplumsal kamu hizmetleri piyasa düzeni içinde işleyen “topluma” devredilmelidir. Doğrudan topluma devredilmeyen yetkiler yerel yönetimlere ve gönüllü sivil toplum kuruluşlarına devredilmeli, bunların gerçekleştirilmesinde toplumun doğrudan söz sahibi olması sağlanmalıdır. Devlet ise özel bir işletme gibi örgütlenmeli ve çalışmalıdır

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde uluslar arası sermaye, üretimini küresel ölçekte planlayabilmektedir. Buğra (2003, 16), bu durumun “her zaman ulus-ötesi bir nitelik taşımış olan kapitalist sistemin, coğrafi olarak gerçek anlamda küreselleşmesine yol açtığını” vurgular. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, mali işlemlerin hacminin ve hızının artmasında gerekli bir koşuldur, ancak yeterli bir koşul değildir. Sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve yerli paranın konvertibilitesinin sağlanması, mali sermayenin küreselleşmesi için gerekli bir diğer koşuldur.

Tüm bu gelişmeler ışığında, ulus-devletin tek başına ekonomiyi yönetme imkanının büyük ölçüde kısıtlandığı açıkça görülmektedir. Uluslararası rekabet koşullarının öneminin artması; emek maliyetlerinin düşürülmesi, sosyal hakların göz ardı edilmesi ve sermayeye yönelik vergi kolaylıklarının sağlanması yönünde ulus-devlet yoğun bir baskı altındadır. Üretim ve yatırımlarını başka yerlerde rahatlıkla gerçekleştirebilecek olan çokuluslu şirketlere karşı kendi koşullarını ileri sürme

güçlerini önemli ölçüde yitirmişlerdir. Özellikle çevre ülkelerde, ulus-devletin bu konuma daha fazla düşmüş olmasının sebebi ise; çoğunlukla artan borç yüklerini hafifletebilmek için yabancı sermaye girişlerine yoğun şekilde ihtiyaç duymalarıdır. Günümüzde ulus-devletlerin borç anapara ve faiz ödemelerinin büyük ölçüde artması sonucunda, toplum yararına bir faaliyette bulunma imkanları çok azalmıştır.

Yeldan (2002, 224) borç yükü çok fazla olan ülkelerin devlet bütçelerinin değişen işlevini şöyle açıklamaktadır:

“(. .) devlet bütçesi yatırım ve büyüme için değil, bir gelir transfer aracı olarak kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, devlet bütçesi artık sosyal altyapı ve ekonomik büyümeyi değil, finans piyasalarına kaynak transferlerini yeniden düzenlemenin bir aracı haline dönüşmüş durumdadır.”

Devletin sosyal harcamaları kısması, sosyal sigortalar sistemini ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri’ni (KİT) özelleştirmesi, sosyal amaçlı fiyatlamalara son verilmesi, ücretleri baskılaması ve işçi sendikalarının güçlerini azaltması gibi politikalar artık IMF ve Dünya Bankası’nın çevre ülkelerden uygulanmasını istediği standart yapısal uyum programlarının değişmez bileşenleri haline gelmiştir. Özellikle çevre ülkelerde ulus-devletler, ulus-ötesi kurumlar ile çokuluslu şirketlerin isteklerini yerine getiren bir kurum niteliğine dönüşmüştür.

Ulus-devletler önceleri yerli sermayenin gelişip güçlenmesi için bu sınıfı yüksek gümrük duvarlarıyla koruyan ve KİT’lerden düşük maliyetle hammadde ve altyapı ürünleri sağlayan, ulusal pazarı koruyan, yerli girimciye hep öncelik veren, gerektiğinde emeği koruyan bir tutum içerisindeyken küreselleşme süreciyle birlikte aşındığı ve işlevlerinin değiştiği gözlenmiştir.

Kozanoğlu (2002, 57), ulus-devletin yeni işlevini şu şekilde ifade etmektedir.

“neo-liberalizm devleti dönüştürerek, dış ekonomik güçlerle yerel ekonomi arasında bir tampon görevi görmekten çıkarıp, yerel ekonomiyi küresel ekonominin ihtiyaçlarına adapte etme aracı haline getiriyor.(. .) Burada temel kriter rekabet edebilirliktir ve deregülasyon, özelleştirme, ekonomik süreçlere kamu müdahalesinin sınırlandırılması gibi evrensel gereklerden türer.”

Ulus-devletin aşındırılması bir taraftan uluslar arası sermayenin önüne engel çıkarabilecek yasal ve kurumsal çerçevelerin tavsiye edilmesi ile, diğer taraftan da uluslararası sermayenin ihtiyaçlarını giderecek olan yeni yasal ve kurumsal çerçeveleri oluşturulması ile gerçekleştirilir (Başkaya, 2001: 20).

Sermayenin küreselleşmesi sürecinde, ulus-devletlere dayatılan liberalleşme programlarının uygulanması sonucunda sermayenin önündeki tüm engeller kaldırılmaktadır. Hareket serbestisi kazanan sermayeye karşı ulus-devletler tarafından “eşitlikçi, toplumsal adalete uygun politikalar” uygulanmamakta, ulus-devletlerin para ve maliye politikaları artık her an bir ülkeden diğer bir ülkeye yönelebilecek olan sermayenin taleplerine göre düzenlenmektedir. Brenner (1999, 90) bu durumu şu şekilde bir açıklama getirmektedir:

“(. .) Mali sermayenin en yüksek karı elde etmesini mümkün kılmak için, sermayenin hareketliliğinin önündeki engeller, piyasalara hızlı girişini ve çıkışını sağlayacak biçimde azaltılmıştır. Öte yandan sermayenin bu

hareketliliği, büyüme için ulusal politikalar uygulanmasını çok daha zorlaştırmış, özellikle de işsizlikle mücadeleye, yardım amacıyla bütçe açıklarına dayalı harcamayı (. . .) teşvik eden politikaların benimsenmesini güçleştirmiştir.”

Ulus-devlet sahip oldukları kaynakların dağılımını gerçekleştirirken “sosyal fayda-sosyal maliyet” hesaplamaları yerine; “karlılık” ilkesi ön plana çıkmaktadır. Önceleri ekonomideki konjonktürel dalgalanmalara ve işsizlik sorununa çözüm üretmeye, kamu girişimleri yoluyla doğal tekellerin rantlarını toplayıp bu rantları topluma aktarmaya, ekonomik büyümeye ivme vermeye veya ekonomik büyümeyi biçimlendirmeye yönelik olan işlevler üstlenen ulus devletlerin, ilerdeki dönemlerde bu alanlarda işlevi kalmadığı iddia edilmektedir. (Kazgan, 2000: 37)

Sermaye yeni üretim tarzları ve yeni iletişim teknolojileri ile birlikte ulus-devlet sınırlarına mahkum olmak istememektedir. Sermayenin bu sınır tanımaz hareketliliğine karşın emek için özellikle de vasıfsız ve yarı-vasıflı emek için aynı durum söz konusu değildir. Yüksek vasıflı emek devletler arasında rahatlıkla hareket edip küresel piyasaya eklenilebilirken, vasıfsız ve yarı-vasıflı emek ulus-devlet sınırları içinde kalmaktadır. Sermaye karşısında büyük ölçüde aşınan ulus-devlet sınırları, vasıflı emek dışındaki emek türleri karşısında ciddi bir engel olarak durmaktadır.

Ulus-devletin küreselleşme süreciyle birlikte küresel sermayenin istekleri doğrultusunda aşındırıldığı görüşü kabul görmekle birlikte ulus-devletin önemini kaybedip etmediğine ilişkin ciddi görüş ayrılıkları vardır.

Ulus-devletlerin işlevinin ve öneminin değiştiği; ulus devletlerin ulusal ekonomik ve sosyal süreçler üzerinde daha az kontrole sahip oldukları, kültürel homojenliği sağlamakta zorlandığı genel kabul görmektedir. Bazı yazarlar devletlerin görevlerini artık belediyelerin görevlerine benzetirler ve ulus-devletten uluslar arası sermayenin ihtiyaç duyduğu altyapı ile kamu mallarını en düşük maliyetlerle sağlanmasını beklerler (Hirst ve Thompson, 2000: 210).

Hirst ve Thompson (2000, 204), ulus devletlerin, günümüzde eskiye oranla daha az egemen olduklarını kabul edip yeni bir işlevinin ortaya çıktığına vurgu yaparlar. Bu yeni işlevin ise “ulus-üstü ve ulus-altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarını tanımlamak ve meşrulaştırmak” olduğunu ileri sürerler. Ulus-devletin, gücü yukarı doğru ulus-üstü kurumlara, aşağı doğru ise ulus-altı birimlere dağıtması sonucunda ulus-üstü kurumlar ile ulus-altı birimler arasındaki temel eksen olduğunu vurgularlar. Böylece ulus-devletin artık “geleneksel görünümüyle tek egemen güç olarak değil, uluslar arası yönetim düzeyleri ve gelişmiş dünyanın eklenmiş halkaları arasındaki kaçınılmaz bir bağlantı mekanizması olarak ortaya çıktığı” üzerinde dururlar.

Koray (2001, 39) ise, merkez ve çevre ülkelerde devletin yeni işlevlerine ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Gelişmiş ülkelerde devletler, teknolojik üstünlüğü korumak, kar getirici alanların önünü açmak, sermayenin uluslar arası işleyişini kolaylaştırmak ve bu arenada onun güvenliğini sağlamak gibi işlevler üstlenirken, gelişmekte olan ülkelerde bir yandan sermaye girişini kolaylaştırmak (mal ve finans piyasalarındaki serbesti, serbest bölgeler, yüksek faizler, aşırı mevduat garantileri, özelleştirme gibi uygulamalarla), öte yandan sermaye karlarını arttırmak (özellikle bilinen uyum politikaları çerçevesinde ve ücretlerin istemlerini bastırmak) gibi işlevlere ağırlık vermektedirler. (. . .) devlet, sermayenin artan gücü ve bağımsızlığı karşısında artık sosyal niteliğine

daha az önem vermeye zorlanmakta ve bunun gereklerini yerine getirmektedir de diyebiliriz.”

Merkez ülkelerde hem ekonomik hem de sosyal yasalar mevcutken çevre ülkelerde sosyal yasaların kapsamlı olmadığı, ekonomik yasaların baskın ve geçerli olduğu görülmektedir. Merkez ülkeler küreselleşme süreci ile birlikte çevre ülkeleri denetleme gücüne sahip olmuş ve çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru büyük miktarlarda kaynak transferi gerçekleşmiştir. Çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru gerçekleşen kaynak aktarımı dolayısıyla çevre ülkelerde çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Merkez ülkelerde de küreselleşme sürecinin yarattığı işsizlik ve gelir dağılımı gibi problemler ortaya çıkmış ve bu durum sosyal alandaki hizmetlerin geliştirilmesi ve genişletilmesi yönündeki talepleri artırmıştır. Ancak, merkez bu yöndeki talepleri karşılamada isteksiz bir tavır sergilemektedir. Küreselleşme süreci devletin söz konusu bu işlevini etkin bir şekilde yerine getirme kabiliyetini azaltmaktadır.

Kazgan (2000, 254) küreselleşme sürecinin hem “ekonomi düzleminde toplumların içinde ve ülkeler arasında varolan ekonomik çelişkileri” derinleştirdiğini, hem de “bu çelişkileri giderme işlevi olan ulus-devletin işlevleri”ni ortadan kaldırdığını; yaşanan çelişkileri hafifletebilmek için kullanabilecek politika araçlarını yok ettiğini vurgular. Ulus-devletin yeni işlevinin ise “uluslar arası sermayeyi çekmek ve karlılığını geldiği pazarda arttırmak için, ülkedeki belirli gelir gruplarını bastırmak” olduğunu ifade eder.

Önder’in (2001, 80) bu konudaki yorumu ise şu şekildedir :

“(. . .) küreselleşmenin, (. . .) sermayenin bireye ve sosyal nitelikli devlete saldırısı olarak yorumlanmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. (. . .) sermayenin saldırısı karşısında tüm devlet yapılarının nitelik değiştirmesi biçiminde algılanması gerekmektedir. Bir zamanlar hem üretim hem de tüketim alanlarının denetim altında tutulabilmesi ve dış rekabete karşı korunabilmesi için ulus-devleti oluşturan sermaye, bu kez de hem üretim merkezi hem de tüketim alanları olarak tüm dünyaya açılınca, artık eski anlamda devlet yapılanmasına değil, sadece kendi güvenliğini sağlayabilecek devlet yapısına gereksinme duymakta ve onu oluşturmaya çalışmaktadır. Sermayenin olgunlaşmasında bir ileri aşamayı oluşturacak olan, tüm devletlerin nitelik değiştirdiği yapı ile ilgili sorunlar ve bunların çözüm önerileri belirsiz gözükmemektedir. (. . .)”

Ulus ekonomilerinin küresel ekonomiye eklenmesi sürecinde yaşanan değişimler karşısında ulus-devletler bir belirsizlik durumu ile karşı karşıya gelmiştir. Ulus-devletin üretici, düzenleyici ve harcayıcı bir aktör olma vasfı tasfiye olurken, emek faktörünün denetlenmesi ve baskı altında tutulması konusunda baskıcı işlevinin öne çıkmakta olduğu gözlenmektedir. Sermaye karşısındaki etkisi gitgide azalan ulus-devletin, emekçilerin üzerindeki baskısının gerekli görülmesinden dolayı bu kontrolcü ve baskısı tutumunun devam edeceği görüşü yaygındır.

Önder (2001, 83) ulus-devletin konumuna ve görevlerine ilişkin benzer öngörülerde bulunur:

“ (. . .) bir örgüt olarak ulus-devlet korunacak, fakat bu devletlerin görevi, olgunlaşan ve içinde ölü emek oranı yükselen sermayeye kaynak aktarımı sağlanırken ortaya çıkacak toplumsal rahatsızlıkları bastırmak olacaktır. Açıktır ki, merkez sermayenin konuşlandığı bugünkü ileri ekonomilerde sosyal haklar diğer yörelere göre daha ileri düzeyde olacaktır. Buna karşın, merkez sermayenin konuşlandığı alanlar dışında kalan yörelerde ise, merkez sermayenin sert ekonomik kuralları hakim olurken, toplumsal ve sosyal haklar gündem dışına itilecektir. Böyle bir gelişmenin doğal sonucu olarak, merkez ülkeler görece daha demokratik, çevresel ülkeler ise çok daha sert, despotik ve baskıcı yönetime yöneleceklerdir. (. . .)”

Emek karşısında sermayenin güç kazandığı; sermayenin kendi içerisinde ise mali sermayenin, üretken sermaye karşısında büyük ölçüde güç kazanması sermayenin küreselleşmesi sürecinin yol açtığı küresel çaptaki sorunlara çözüm bulunamaz ve günümüzdeki anti-demokratik dünya düzeni devam edecek olursa, önümüzdeki yıllarda dünya çapında çok ciddi sorunların ve çatışmaların ortaya çıkacağı öngörülebilir. Küresel sorunların giderilebilmesi için ise küresel düzeyde çözümler üretilmesinin gerekliliği kendini göstermektedir. Ancak, bu küresel çözümlerin ulus-devletlerin dar sınırları içinde değil de, demokratik ve şeffaf bir kimlik kazandırılan ulus-üstü kurumlar tarafından etkin şekilde üretileceğini düşünmek yanlış olmaz.

Küreselleşme sürecinin yarattığı ortamda; dünya ekonomisi üretimden kopup rant ekonomisine dönüşmektedir ki bu çok önemli bir sorundur. Üretimi temel almayan, mali kırılganlıkları artan ekonomilerin daha ne kadar süre bu spekülasyon nitelikte devam edeceğini tahmin etmek oldukça güçtür.

6.2. Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Konumu

Türkiye'nin küreselleşme sürecinin yarattığı ortamdaki bulunduğu konum, onun var olan potansiyeli ile ne yazık ki örtüşmemektedir. Ülkemizin var olan bu potansiyelini harekete geçirecek iç ekonomik-politik karar ve uygulamalarda büyük handikaplar vardır.

1980'li yıllardan sonra dışa açılan Türkiye, makro-ekonomik politikaları uygulama ve eski kumanda ekonomisini değiştirip piyasa ekonomisine geçmeyi tam olarak başarmış değildir.

Küresel bir niteliğe kavuşan Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkiler doğrultusunda küresel-bölgesel bir entegrasyona oturtulmuştur. Türkiye'nin makro düzeyde adaletli, kurallı bir pazar ekonomisi pratiğini özellikle mal piyasalarda elde ettiğini söylemek güçtür. Yine sermaye piyasaları 1989'dan beri küresel finansal hareketlerin her türlü oyunlarına açık bulunmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bu tür spekülasyonlar net bir biçimde görülebilmektedir.

Türkiye ekonomisi bazı sektörlerde tekil şirket çabaları ile küresel rekabeti kavramış olsa da bu şirketlerin büyük bölümünün dış dünyayla bağlantısı olmadığından küresel rekabette kopuk görünmektedir. Küresel rekabette her ne kadar kopuk görünse de küresel sistemden yansıyan riskler Türkiye'de büyük çaplı olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Oysa AB ile tam üyelik sürecinde mükemmel içerikli yasalar çıkarılmış ve sözler verilmiştir.

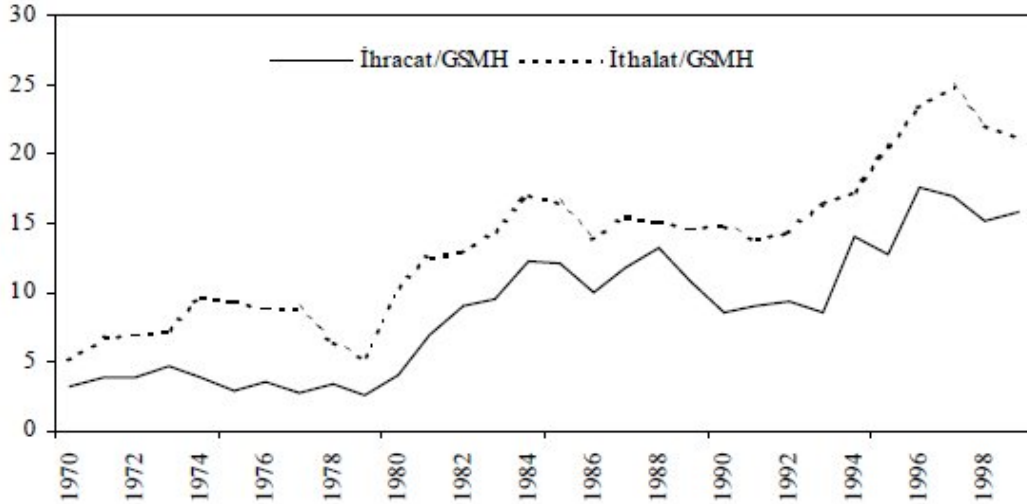
Sonuç olarak Türkiye makro düzeyde, ideal ölçülerde rekabetçi bir pazar ekonomisi oluşturmuş değildir. Ayrıca küresel rekabette kendini koruyabilecek ve karşı stratejiler geliştirebilecek bir dinamizmden yoksundur.

6.2.1. Küreselleşme Süreci ve Türkiye Ekonomisindeki Makroekonomik Gelişmeler

6.2.1.1. Ödemeler Dengesi

Hükümet Türkiye ekonomisinin dış pazarda rekabet edebilmesini sağlamak amacıyla, 24 Ocak 1980 kararlarıyla ihracata dayalı kalkınma stratejisini benimsemiş ve bu stratejide döviz kurunu ve ihracat sübvansiyonlarını araç olarak kullanmıştır. Ayrıca ihracata yönelik üretim fazlası yaratmak ve düşük işgücü maliyetleriyle ihracatta rekabeti arttırmak üzere reel ücretlerde planlı bir gerileme yaratmıştır. Bütün bu uygulamalar ihracat hacmini büyük oranda arttırmıştır. 1980’de 2.9 milyar ABD doları olan ihracat hacmi 1989’da 11.8 milyar dolara çıkmıştır. Bu dönemde ihracatın kompozisyonunda değişiklikler meydana gelmiş; sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payı yüzde 36’dan yüzde 78’e çıkmıştır. 1980’lerde ithalat rejiminin kademeli olarak liberalleştirilmesi sonucunda, ihracattan daha yavaş olmakla beraber, ithalatta da artış gözlenmiş ve 1980’de 7.9 ABD doları olan ithalat 1989’da 15.8 milyar dolara çıkmıştır.

Çizelge 6.1. İthalat ve İhracat (GSMH’ a Oranı, Yüzde) (TÜİK, 17.08.2009, www.tuik.gov.tr)

Ekonominin dışa açıklığının bir göstergesi olarak 80-90 yılları arasında dış ticaretin GSMH’ a oranında belirgin bir artış yaşanmıştır. 1980’lerden sonra ortalama ihracatın GSMH’ a oranı yaklaşık üç kat artarken ithalatın GSMH’ a oranı da iki kat artmıştır. 1990’lardan sonra ise kamu kesiminin yaşadığı finansman sıkıntıları yüzünden TL’nin değer kazanmasına izin veren politikaların uygulanması nedeniyle ithalat artarken ihracat durağanlaşmaya başlamıştır.

1970’li yıllardan günümüze kadar olan dönemlerdeki ihracat ve ithalat rakamlarının aşağıdaki tablo yardımıyla daha ayrıntılı inceleyebiliriz.

- 1970-1980 DÖNEMİ

- 1970’li yıllarda , geniş kapsamlı vergi iadesi uygulamaları ile sanayi ürünleri ihracatını özendirici politikaların izlendiği görülmektedir. Ancak, dünya

konjonktüründeki olumsuzlukların da etkisiyle bu çabalar yeterli olmamıştır. Özellikle uygulanan sabit kur politikası, iç talepteki genişleme ve arzın belirli mallarda yetersiz kalması sonucu ihraç edilebilir ürün fazlası daralmış ve Türkiye'nin ihracatının dünya ihracatı içindeki payı sürekli olarak gerileme göstermiştir.

- 1970'li yılların başında ve sonlarında görülen iki büyük petrol krizi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiş ve ihracat gelirinin büyük bir kısmı ancak petrol ithalatını karşılayacak düzeye gelmiştir. Ayrıca, 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekati sonrasında, ABD'nin ülkemize ambargo koyması dış ticaretimizi olumsuz yönde etkilemiştir. 1970'li yılların sonunda ödemeler dengesindeki açık büyümüş, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık artmış, döviz darboğazı nedeniyle üretim durma noktasına gelmiştir.

3. Beş Yıllık Planın da uygulandığı bu dönemde, ithalat hızla artarken, ihracat fazla bir gelişme gösterememiştir. 1971 yılında ithalatımız, 1973 yılında ise ihracatımız ilk kez 1 milyar doları aşmıştır. İhracatın mal gruplarına bakıldığında, tarım ürünleri ilk sıralarda yer alırken, sanayi ürünlerinin payında belli bir yükselme yaşandığı ve % 27'ler düzeyine yükseldiği görülmektedir.

- 1980-1990 DÖNEMİ

- 1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1970'li yıllarda yaşanan 2 petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşanmaya başlayan sorunlar, radikal kararların alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle, 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur.
- Temel amacı ülke ekonomisinin serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işlemlerini sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi gerçekleştirmek olan bu ekonomik program ile birlikte Türkiye, ülke ekonomisini dışa kapalı bir hale getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini tercih etmiş ve "ihracata dayalı sanayileşme" stratejisini benimsemiştir.
- Bu dönemde, ihracat ile ilgili bürokratik engeller büyük ölçüde azaltılmıştır. Nitekim, 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu ile ilgili olarak Temmuz 1984 tarihinde çıkarılan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 30 Sayılı Karar, 1989 tarihine kadar kambiyo rejiminin esasını oluşturmuş, bu tarihte yapılan değişiklikle her türlü dövizin ithali serbest bırakılmıştır. 1990 yılında Kambiyo Rejimi daha da liberalleştirilerek Türk Lira' sının konvertibilite özellikleri güçlendirilmiş ve 32 sayılı Karar'da yapılan değişiklikle, TL ile ihracat ve ithalat serbest bırakılmıştır.
- Anılan dönemde, "Dış Ticaret Sermaye Şirketi" (DTSS) modeli teşvik edilerek bu şirketlerin pazar bulma, dış ticaret işlemlerini yürütme, tanıtım gibi hizmetleri yapması düşünülmüştür. 1980'li yılların başındaki "ihracat seferberliği"nin temeli de bu büyük şirketlere dayalı bir modele oturtulmuştur, ve 1981-89 döneminde DTSS' lerin ihracattaki payı %35 civarında gerçekleşmiştir.

Çizelge 6.2. 1970-2008 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (Milyon Dolar)
(DTM, 23.09.2009, www.dtm.gov.tr)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1970	588	948	-360	1.536
1971	677	1.171	-494	1.848
1972	885	1.563	-678	2.448
1973	1.317	2.086	-769	3.403
1974	1.532	3.778	-2.246	5.310
1975	1.401	4.739	-3.338	6.140
1976	1.960	5.129	-3.169	7.089
1977	1.753	5.796	-4.043	7.549
1978	2.288	4.599	-2.311	6.887
1979	2.261	5.069	-2.808	7.330
1980	2.910	7.909	-4.999	10.819
1981	4.703	8.933	-4.230	13.636
1982	5.746	9.235	-3.489	14.981
1983	5.728	9.235	-3.507	14.963
1984	7.134	10.757	-3.623	17.891
1985	7.958	11.343	-3.385	19.301
1986	7.457	11.105	-3.648	18.562
1987	10.190	14.158	-3.968	24.348
1988	11.662	14.335	-2.673	25.997
1989	11.625	15.792	-4.167	27.417
1990	12.959	22.302	-9.343	35.261
1991	13.594	21.047	-7.453	34.641
1992	14.715	22.871	-8.156	37.586
1993	15.345	29.428	-14.083	44.773
1994	18.106	23.270	-5.164	41.376
1995	21.637	35.709	-14.072	57.346
1996	23.224	43.627	-20.403	66.851
1997	26.261	48.559	-22.298	74.820
1998	26.974	45.921	-18.947	72.895
1999	26.588	40.671	-14.083	67.259
2000	27.774	54.503	-26.729	82.277
2001	31.334	41.399	-10.065	72.733
2002	36.059	51.554	-15.495	87.613
2003	47.253	69.340	-22.087	116.593
2004	63.167	97.540	-34.372	160.706
2005	73.476	116.773	-43.297	190.249
2006	85.534	139.576	-54.041	225.110
2007	107.212	170.057	-62.844	277.270
2008	132.027	201.964	69.936	333.991

- 24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde, gerçekleştirilen devalüasyon sonucu TL'nin değeri ABD Doları karşısında %49 oranında düşürülmüş ve iç talep kısılarak ihracata ivme kazandırılması amaçlanmıştır. Sabit kur uygulaması terk edilerek günlük olarak ayarlanan esnek kur sistemine geçilmiş ve bu sayede gerçekçi kur politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Başta parasal ve nakdi teşvikler olmak üzere ihracat değişik destek unsurları ile teşvik edilmiştir.

- Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, ithalatta pozitif listeden, negatif listeye geçilmiş, miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları giderek düşürülmüştür.
- İhracat Rejimi zaman içinde yapılan değişiklik ve düzenlemeler ile tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları yürürlükten kaldırılarak, ihracat serbestisi prensibi getirilmiştir.
- İhracatı artırmak için hukuki düzenlemelere ilave olarak ihracatçılara, vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli hammadde ithalatı ve ihracat kredileri gibi bazı parasal ve mali teşvikler sağlanmıştır. Ayrıca, yine ihracatçılara Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Destekleme Fiyat İstikrarı Fonu'ndan finansman desteği sağlanmıştır.
- Türk ihracatçılarının dış pazarlarda rekabet gücünü artırmak ve Türkiye'nin ihracata yönelik stratejisini desteklemek amacıyla 1987 yılında Türk Eximbank kurulmuştur.
- Yukarıda kısaca özetlemeye çalışılan politikalar sayesinde, ülkemiz dış ticaret hacmi ve özellikle ihracatında önemli artışlar gerçekleşmiş ve ihracatımızın ürün kompozisyonu da büyük oranda değişmiştir.1979 yılında 2.3 milyar dolar olan ihracatımız 1990 yılına gelindiğinde 12.9 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. İhracatımız içinde tarım ürünleri payı hızla gerilerken sanayi mallarının payı önemli oranda artış göstermiştir. Nitekim 1980 yılında % 36 olan sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1990 yılına gelindiğinde % 80'e ulaşmıştır.

- 1990-2000 DÖNEMİ

- 90'lı yılların başında gerek dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve "Körfez Krizi" gibi dış faktörler, gerek ekonomideki yüksek enflasyon oranı, kamu açıkları, artan iç ve dış borç stoku gibi kronikleşen sorunların sonucunda, ülkemiz, 1994 yılında ekonomik kriz yaşamış ve bu kriz sonrasında 5 Nisan Kararları olarak bilinen, ekonomik istikrarın sağlanmasının teminen bir dizi tedbirler paketini uygulamaya koymuştur. Yukarıda değinilen iç ve dış faktörler 1990-1993 döneminde ihracatımızın artış hızında yavaşlamaya sebep olmuş, anılan dönem boyunca ihracatımız sadece %18 artmıştır.
- 1994 yılında yapılan yüksek oranlı devalüasyon ve uygulanan ekonomi politikaları, uluslararası piyasalardaki rekabet gücümüzü olumlu yönde etkilemiş olup, 1994 ve 1995 yıllarında ihracatımız sırasıyla %18 ve %19,5 oranında artış kaydetmiştir.
- 1995 yılında, bir yandan uluslararası ticaretin serbestleşmesinin sağlanması amacıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlatılan GATT sürecinin tamamlanması ile oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olunurken diğer yandan, 1.1.1996 tarihinden itibaren AB ile gümrük birliğine gidilmesi karara bağlanmıştır.

- Küresel ve bölgesel boyutta yaşanan bu gelişmeler neticesinde, 1980 sonrasında yoğun bir şekilde uygulanan ihracat performansına dayalı doğrudan ve nakdi teşvikler kaldırılarak, uluslararası yükümlülüklerimize uygun olarak hazırlanan "İhracata Yönelik Devlet Yardımları" programları ve tanıtım faaliyetleri uygulamaya konulmuştur.
- Avrupa Topluluğu Mevzuatına uyum çalışmaları çerçevesinde, İhracatı Teşvik Mevzuatının da Topluluğun Gümrük Kodu'na uyumlu hale getirilmesi için yapılan çalışmalar kapsamında oluşturulan Dahilde İşleme Rejimi 1.1.1996 tarihi itibarıyla İhracatı Teşvik Mevzuatı yerine ikame edilmiştir.
- 1990'lı yıllara gelindiğinde ise, ülke ekonomisinde ve istihdamında çok önemli bir yere sahip olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin bir araya gelmesi ve işletmelerin "Sektörel Dış Ticaret Şirketleri" adı altında kurulan çok ortaklı şirketler aracılığıyla ihracat yapmaları gündeme gelmiştir.
- 1996 yılında ihracat artış hızının %7,3 oranında gerçekleşerek yavaşlamasının en önemli nedeni dünya ticaretinin büyüme hızındaki yavaşlamadır. DTÖ verilerine göre, dünya ticaret hacmindeki artış 1995 yılında %9,1 iken 1996 yılında %5,4'e düşmüştür.
- İhracatın 1997 yılında bir önceki yıla kıyasla daha hızlı gelişme göstererek %13,1 seviyesinde artması ve 26,2 milyar dolar düzeyine çıkmasının esas nedeni, yılın ikinci yarısında Asya'da ortaya çıkan mali krizin etkilerine rağmen, dünya hasılasında kaydedilen önemli ölçüde büyüme sonucunda artan dış talep olmuştur. Nitekim, dünya hasılasında büyümeye paralel olarak DTÖ verilerine göre, 1997 yılında mal ticaret hacmi %10,7 oranında artış göstererek 1976 yılından bu yana kaydedilen en yüksek artış hızına ulaşmıştır.
- Ancak 1997 yılı ortalarından itibaren, önce Uzakdoğu ülkelerinde mali piyasalarda başlayan kriz, zamanla reel sektörü de kapsamış ve bunun sonucu olarak, 1998 yılında dünya ekonomisinin büyümesi sadece %2,2 oranında kalırken, dünya ihracatı ise %1,6 oranında gerilemiştir. Söz konusu gelişme doğal olarak ülkemiz ihracatını da olumsuz etkilemiştir. Özellikle küresel krizin 1998 yılı Ağustos ayında Rusya'ya sıçraması ülkemiz ihracatında beklenen artışın gerçekleşmesini engellemiştir. Dünya talebindeki daralma, dünya mal fiyatlarında gözlenen düşme sonucu ülkemiz dış ticareti önemli ölçüde etkilenmiş ve 1998 yılında ihracatımız %2,7 oranında artarak 27 milyar dolar olmuştur.
- 17 Ağustos 1999 tarihinde ve daha sonra yaşanan depremlerin sonucunda %6,1 oranında daralan ülkemiz ekonomisi ihracatımızı da olumsuz yönde etkilemiş ve, 1989 yılından itibaren sürekli artış gösteren ihracatımız 1999 yılında %1,4 oranında azalarak 26,5 milyar dolara gerilemiştir.
- 2000 yılı gerek uluslararası piyasalarda Euro/Dolar paritesinde Euro aleyhine yaşanan gelişmeler, gerekse ham petrol fiyatlarında gözlenen yüksek artışın maliyetleri artırıcı etkisi gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan olumsuz gelişmeler sebebiyle, ihracatçılar açısından zor bir yıl olmuştur. Ayrıca Ekonomik Program'ın ilk yılı olması sebebiyle, enflasyon hedefine paralel

olarak yürütülmekte olan kur politikası, ihracatımızı olumsuz yönde etkileyen diğer bir gelişme olmuştur.

- Dışsal ve içsel faktörlerden kaynaklanan tüm bu olumsuzluklar neticesinde, 2000 yılında ihracatımız %4,4'lük artışla 27,8 milyar dolara ulaşmıştır.
- 2000 yılı toplam ihracatının %91,2'lik bölümünü imalat sanayi ürünleri, %7,1'lik bölümünü tarım ve ormancılık ürünleri ve %1,4'lik bölümünü madencilik ürünleri oluşturmuştur.
- 2000 yılı ihracatının ülke ve ülke gruplarına göre ayırımına bakıldığında ise; en önemli ihraç pazarımız olan OECD ülkelerine yönelik ihracatın 19 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı şekilde Avrupa Birliği'ne yönelik ihracatımız 14,5 milyar dolar olurken, OECD ülkelerinin toplam ihracatımız içindeki payı ise % 68,4 olmuştur. Söz konusu dönemde OECD üyesi olmayan ülkelere yönelik ihracatımız ise, bir önceki yıla göre değerinde % 1,6 oranında artarak 7,9 milyar dolar olmuş ve genel ihracatımız içerisindeki payı da % 28,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.
- Ülke sıralamasında ise, ilk sırada 5,1 milyar dolar ile Almanya yer alırken onu sırasıyla ABD, İtalya, İngiltere ve Fransa izlemiştir.

- 2001-2008 DÖNEMİ

- Dünya hasılasında 2001 yılı ile birlikte başlayan yavaşlama süreci, 11 Eylül saldırılarının ardından daha da belirgin hale gelmiş ve 2001 yılında dünya hasılası %2.4 artış ile son 10 yılın en düşük büyüme oranını gerçekleştirmiştir.
- Dünya hasılasının artış hızında görülen bu yavaşlama ile birlikte 2001 yılında dünya mal ihracatı, %4,1 daralma yaşamış ve 6,456 trilyon dolar düzeyinden 6,191 trilyon dolar düzeyine gerilemiştir.
- 2002 yılında ABD ve gelişmiş Asya ekonomilerinde gözlenen talep iyileşmeleri ve Çin ekonomisindeki büyüme dünya ekonomisinde görece bir canlanma yaşanmasına sebep olmuş, ancak AB ve Japonya ekonomilerinde talep artış hızının düşmesiyle birlikte 2002 yılı dünya hasılası büyüme oranı %3 olmuştur. Aynı yıl dünya ihracatı ise 2001 yılına kıyasla %4,9 artışla 6,493 trilyon dolar olmuştur.
- Dünyada söz konusu gelişmeler yaşanırken, ülkemizde 2001 yılı Şubat ayında görülen ekonomik krizin ardından ihracatımızda ciddi oranda bir artış görülmüştür. Kriz sonrasında serbest dalgalanmaya bırakılan Türk Lirası'nın büyük oranlı devalüe edilmesi ve krizin etkisiyle birlikte büyük oranda daralan iç talep sonucunda, firmalar, krizden çıkış yolu olarak ihracata yönelmişlerdir. Bunun neticesinde, ihracat 2001 yılında, 2000 yılına göre %12,8 oranında artmış ve 31,3 milyar dolar olmuştur.
- 2001 yılında görülen ihracat artışı, yüksek oranlı devalüasyon gibi bir gelişmenin olmamasına rağmen, 2002 yılında da devam etmiş ve 2001 yılına

göre %15,1 oranında artışla 36 milyar dolar olmuştur. Sağlanan bu yüksek oranlı artışta, iç talepte devam eden durgunluk, özellikle imalat sanayi üretimindeki artış, işgücü verimliliğindeki yükseliş, reel işgücü maliyetlerindeki düşüş ve 2001 yılında gerçekleştirilen ihracat bağlantılarının çok etkili olduğu anlaşılmaktadır.

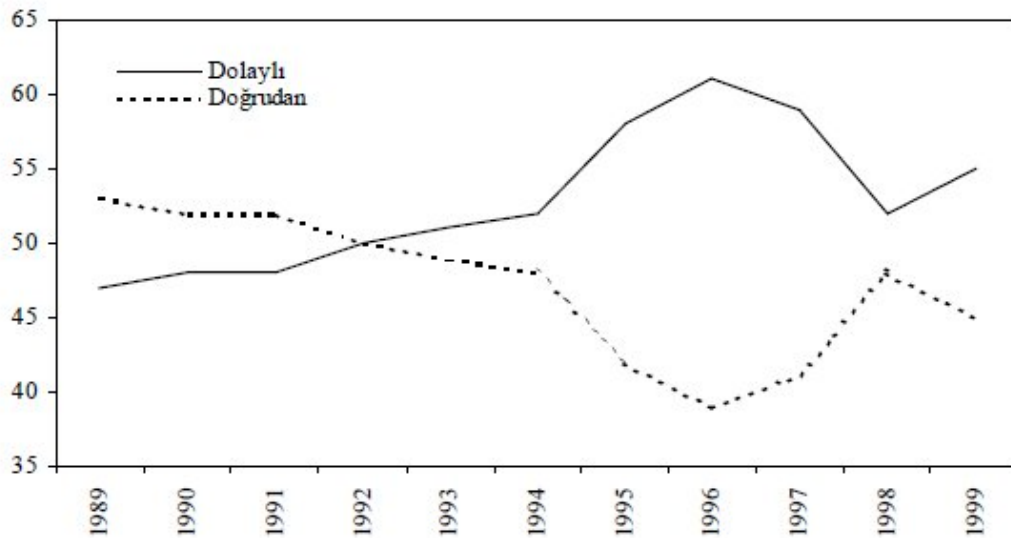
- 2003 yılında, ihracat artışımızın sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasını teminen kamu ve özel sektör temsilcileri bir araya gelerek, ihracatımızın önüne bir vizyon oluşturacak yol haritası çizilmesi çalışmaları yürütülmüş, bu çalışmalar sonucunda “Sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak” amacıyla hazırlanan 2004-2006 İhracat Stratejik Planı, 2004 yılı Ocak ayı itibarıyla yürürlüğe konulmuştur.
- Stratejik Planda 2006 yılı için hedef olarak benimsenen 75 milyar Dolar da, kamu kurumlarımız ile özel sektörümüzün aralarında oluşturduğu etkin koordinasyon ve ihracatçılarımızın performansı sayesinde aşılarak 85 milyar Dolar olarak gerçekleştirilmiştir.
- 2004-2006 İhracat Stratejik Planı kapsamında, kamuda ilk e-imza uygulaması olan Dahilde İşleme Rejimi Otomasyon Projesi tamamlanarak 1 Ağustos 2005 tarihinde yürürlüğe konulmuş, ihracatın önündeki bürokratik sorunlar envanteri hazırlanarak, ilgili kurumlarla çözümler üzerinde çalışılmaya başlanmış, AB mali fonları kaynaklı 10 milyon Euro tutarındaki Moda ve Tekstil İş Kümesi Projesi hayata geçirilmiş ayrıca dünyanın ilk devlet destekli marka destek programı niteliğini taşıyan TURQUALITY® Projesi oluşturulmuştur.
- Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre 2002 yılında dünya genelinde ihracat sıralamasında 25 inci olan ülkemiz, 2004-2006 İhracat Stratejik Planı döneminde 22 nci sıraya yükselmiştir.
- 2007 yılında ihracatımız %25,3 artışla 107,2 milyar dolar olmuştur. Böylece ihracatımız, ilk defa 100 milyar dolar seviyesini geçmiş ayrıca dünya ihracatı içerisindeki payımız da %1,04 olmuştur.
- 2008 yılında ise ihracatımız 132 milyar dolar olmuş, dünya ihracatı içerisindeki payımız da %1,1’e yükselmiştir.
- 2008 yılı ihracatımız ülke grupları itibarıyla incelendiğinde, Avrupa Birliği’nin (AB) ihracattaki ağırlığının devam etmekte olduğu görülmektedir. 2008 yılında AB ülkelerine yapılan ihracat %4,9 artarak 63,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. AB ülkeleri %48 ile ihracatımızda en yüksek paya sahiptir.
- Ülke bazında ise 2008 yılında genel ihracatımızda %9,8 ile en yüksek paya sahip Almanya’ya olan ihracatımız %8 artarak 13 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, ikinci sırada yer alan İngiltere’ye olan ihracatımız %5,4 oranında azalarak 8,2 milyar dolar, üçüncü sırada yer alan Birleşik Arap Emirliklerine ihracatımız %146,1 artarak 8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

- İhracatta bölgesel bağımlılığın önüne geçilmesi ve sürdürülebilir ihracat alt yapısının oluşturulması amacıyla ihraç pazarlarının çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından 2000 yılından itibaren geliştirilmeye başlanılan bölge stratejileri kapsamındaki çalışmalara da hız verilmiştir.
- Böylece, 2000 yılında 1 milyar doların üzerinde ihracat yaptığımız ülke sayısı 4 iken, 2007 yılında 24 ülkeye, 2008 yılında da 29 ülkeye ulaşılmıştır.

6.2.1.2. Mali Denge

1980'lerin başında yapılan vergi reformu, KİT fiyatlarındaki ayarlamalar, tarım desteklerinin daha akılcı bir şekilde yeniden ayarlanması ve kamu harcamalarının düzene sokulması kamu borçlarında azalma sağlamıştır. Katma Değer Vergisi'ni (KDV) yürürlüğe koymakla birlikte bir çok düzenleme getiren vergi reformu sonucunda vergi gelirinde artış yaşanmış ve 1885'ten sonra vergi gelirlerinin GSMH' a oranı artmıştır. Ancak 1980'li yıllar boyunca kamu harcamaları kamu gelirlerinden fazla olduğu için kamu borçlarının finansmanı sorunu önemini korumaya devam etmiştir. 1980'lerde net dış borçlanmanın ve Merkez Bankası'nca finanse edilen kamu sektörü açığının payı azalırken iç borçlanma artış göstermiştir. Ne var ki ihracat sübvansiyonları yükü ve Türk lirasının değer kaybetmesinin yerel para birimi cinsinden dış borç üzerindeki etkisi kamu harcamalarına fazladan yük getirmiştir.

Çizelge 6.3. Doğrudan ve Dolaylı Vergilerin Dağılımı (yüzde) (Hazine Müsteşarlığı, 14.09.2009, www.hazine.gov.tr)

Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi ve finansal liberalleşme sonrasında düşük yurtiçi tasarruf ve ekonominin arz yönündeki yapısal problemler Türkiye ekonomisinin temel özellikleri olmayı sürdürmüştür. 1989'da, ücret kısıtlama politikaları terk edilerek daha popülist politikalar benimsenmiştir. Örneğin, imalat sanayindeki reel ücretler 1988-1991 arasında yüzde 90 artış göstermiştir (Boratav vd., 2000: 78). Özellikle de 1989 sonrası hükümetlerin uyguladığı gevşek gelir politikaları, vergi

sisteminde süregelen sorunlar, hükümetlerin KİT ürünlerinin fiyatlaması yoluyla enflasyonu kontrol etme çabalarına bağlı olarak bozulan KİT mali yapıları, sosyal güvenlik kurumlarına ve tarım sektörüne sübvansiyon yoluyla yapılan transferler sonucunda büyük kamu kesimi borçları ortaya çıkmıştır. 1990'larda hükümetin doğrudan vergileri toplama kabiliyetinde önemli bir gelişme olmazken dolaylı vergiler en önemli gelir kalemini oluşturdu.

Çizelge 6.3.de görüldüğü gibi 1990'larda hükümetin vergi tabanını genişletememesi ve daha etkin bir vergi yönetimi getirememesi, çoğunlukla tüketimden alınan dolaylı vergilerin payının artmasına neden olmuştur. 1980'ler boyunca kamu iktisadi teşebbüslerinin açıkları toplam kamu açıklarının en önemli kaynağı olmuştur. Ancak 1994'ten sonra sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin ve faiz ödemelerinin finansmanı daha önemli hale geldiği için KİT açıklarının payı azalmıştır. Sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin kamu kesimi borçlanma gereksinimine oranı (bütçe transferleri öncesinde) 1990'da yüzde 0,4 iken bu oran 1993'te yüzde 10'a, 1997'de yüzde 33'e çıkmıştır. 1990'larda pek çok ülke gibi Türkiye de bütçeden kolay ve çabuk şekilde yararlandırılmayan bazı sektörleri desteklemek için bütçe-dışı fonlar kurmuştur. Bütçe-dışı fonlar kamu bankaları aracılığıyla tarım sektörünü sübvansiyon etmek amacıyla oluşturulmuş ve o dönemde esneklik sağlama açısından oldukça yararlı olmuştur. Ne var ki daha sonraları bu fonlardan yapılan harcamalar şeffaf olmayan bir şekilde artmaya başlamış ve kamu bankalarının mali yapılarını bozarak "kamu bankalarının görev zararları"nın oluşmasına neden olmuştur. Kamu bankalarının sektördeki ağırlığı nedeniyle bu maliye politikaları tüm bankacılık sisteminin kırılabilirliğini artırmıştır. Bütçe dışı fonlardan, döner sermayeden ve yerel yönetimlerden yapılan denetlenmeyen harcamalar mali disiplinin ve bütçe bütünlüğünün bozulmasına neden olurken, aynı zamanda vergi tahsilatının yetersizliğinin de etkisiyle büyük finansman problemlerine açmışlardır. Buna karşın, 1994'ten bu yana önemli sayıda bütçe-dışı fon konsolide bütçeye aktarılmış ve daha sıkı bir denetime tâbi hale gelmiştir.

1990'larda giderek artan kamu açıklarının finansmanı ağırlıklı olarak yurtiçi mali piyasalara borçlanma yoluyla yapılmaya başlamış ve mali disiplini sağlama çabalarına bağlı olarak Merkez Bankası'ndan kısa vadeli borçlanma oranı azalmıştır. 1981-1986 yılları arasında ortalama yüzde 4.2 düzeyindeki kamu kesimi borçlanma gereğinin yüzde 0,57'si kısa vadeli Merkez Bankası kaynaklarından karşılanırken 1990'da Merkez Bankası'nın payı 0.08 'e düşmüştür (Karluk, 1999: 48). Sonuç olarak iç ve dış borçlanmaya olan bağımlılık daha az belirgin olmaya başlamıştır. Bu durum ise 1990'larda iç borç ve serbest sermaye hareketlerini ilişkilendiren bir ikileme neden olmuştur. İç borç faiz ödemelerinin GSMH' a oranı 1980'lerde yüzde 1,1 iken bu oran 1990'larda önemli bir artış göstererek yüzde 6,3'e ulaşmıştır.

1989 ve 2008 yılları arasındaki dış borç stoku aşağıdaki iki tabloda gösterilmektedir. 1990'lı yıllarda hesaplanmayan kamu bankalarının görev zararları büyük oranda artmış buda hazinenin iç borç stokunun artmasına yol açmıştır. Bunlara paralel olarak, yüksek faiz oranları kısa vadeli sermayeyi çekerek paranın reel anlamda değer kazanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Merkez Bankası da uyguladığı para ve döviz kuru politikalarıyla kısa vadeli sermaye girişinin sağlanmasında destekleyici bir rol oynamıştır. Artan iç borç stokunun ve bu dönemde uygulanan para politikalarının neden olduğu yüksek faiz oranları reel sektör için de yüksek kredi maliyetleri ve bu nedenle de yatırımlarda oynaklık anlamına geliyordu. Ne yazık ki, hükümetin sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesinden önce ve sonra mali disiplini sağlama konusunda

başarısız olması, sürdürülemez bir ekonomik yapının ortaya çıkmasına ve bunun sonucu olarak da finansal entegrasyonun nimetlerinden yararlanılmasının engellenmesine neden olmuştur. tam liberalleşme sürecinden sonraki Türkiye deneyimi çok bildik bir aktarma mekanizmasıyla özetlenebilir: sığ finansal sektörün yükünü artıran yüksek kamu açıkları reel faiz oranlarını yükseltmekte ve bu da kısa vadeli sermaye akımlarına olan bağımlılığı artırmaktadır. Sonunda git gide daha az kaynak üretim ve yatırıma ayrılabilir hale gelmektedir.

Çizelge 6.4. Türkiye İç Borç Stoku ve GSYİH 'a Oranı (Hazine Müsteşarlığı, 14.09.2009, www.hazine.gov.tr)

Yıllar	Toplam İç Borç Stoku	İç Borç Stoku /GSYİH (%)
1989	41.9	18.1
1990	57.2	19.5
1991	97.6	19.2
1992	194.2	22.7
1993	357.3	24.7
1994	799.9	20.8
1995	1361.3	22.3
1996	3149.0	29.3
1997	6834.0	30.7
1998	11612.9	37.1
1999	22920.1	42.4
2000	36420.1	54.2
2001	122157.3	84.9
2002	149869.7	91.7
2003	194386.7	139.3
2004	224482.9	167.3
2005	244781.9	182.4
2006	251470.1	178.9
2007	255310.1	219.2
2008	274827.3	181.7

Çizelge 6.5. Türkiye Net Dış Borç Stoku ve GSYİH Oranı) (Hazine Müsteşarlığı, 14.09.2009, www.hazine.gov.tr)

Yıllar	Net Dış Borç Stoku	Net Dış Borç Stoku /GSYİH (%)
1989	30.357	21.3
1990	35.899	19.9
1991	37.168	18.5
1992	38.688	18.4
1993	47.007	19.7
1994	48.080	26.6
1995	47.746	21.1
1996	47.782	19.6
1997	51.201	20.2
1998	61.041	22.5
1999	62.590	25.3
2000	78.425	29.6
2001	78.509	39.9
2002	88.430	38.4
2003	96.228	31.6
2004	102.991	26.4
2005	98.861	20.5
2006	108.461	20.6
2007	133.686	20.6
2008	150.954	20.3

6.2.1.3. Para Politikası

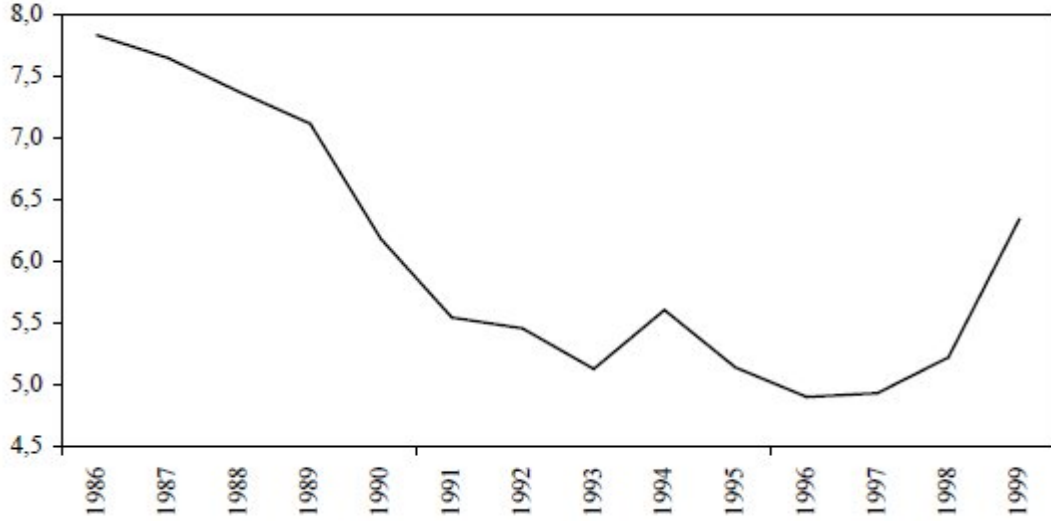
Para politikasının uygulandığı ortam 1986'dan bu yana önemli değişiklikler göstermiştir. 1986'dan önce Merkez Bankası'nın para politikası hem özel sektörün hem de kamu sektörünün harcama ve portföy yapılarını kontrol altında tutmaya yönelik olarak yapılan doğrudan müdahalelerle şekillenmekteydi. Daha da önemlisi, kamu kesimi borçlanma gereği büyük ölçüde Merkez Bankası kaynaklarından karşılanıyor ve bu da para politikasını maliye politikası karşısında ikincil duruma düşürüyordu. 1986'dan itibaren, Merkez Bankası para politikası ortamını büyük ölçüde değiştirmiştir. Yapılan en kritik değişiklik, doğrudan para politikası araçlarının yerine dolaylı para politikası araçlarının kullanımına başlanması idi. Yeni politika, faiz oranı politikasının etkinliğini artırmak ve geniş para arzı üzerinde dolaylı yoldan denetim sağlamak amacıyla bankacılık sistemindeki Türk lirası rezervleri kontrol altında tutmaya odaklanmıştı.

Merkez Bankası ilk kez 1986'da hazırladığı ve kamuoyuna açıklanmayan para programında geniş para arzı hedefini M2 olarak belirlemiştir. 1987 ve 1989 yıllarında da benzer programlar hazırlanmış ancak bunlar da kamuoyuna duyurulmamıştır. 1989'da hazırlanan programın amacı, Merkez Bankası'nın kendi bilançosu üzerindeki kontrolünü artırmasını sağlamaktır. Aynı yıl, Hazine'nin kısa vadeli avans kullanma uygulamasına kısıtlama getirilmiş ve Merkez Bankası'nın reeskont penceresinden bankalara verdiği krediler denetim altına alınmıştır. Buna ek olarak Merkez Bankası bilançosundaki büyüme yerel para birimi bileşenlerindeki genişlemeden çok net döviz varlıklarındaki artışa bağlı hale gelmeye başlamıştır. Merkez Bankası, 1990'da hazırlayarak kamuoyuna duyurduğu orta vadeli para programında hedefi yine kendi bilançosu düzeyinde belirlemiştir. Program, bilançoda hedeflenen yeniden yapılanmaya ulaşılması bakımından oldukça başarılı olmuştur.

1989 sonunda sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi, para politikasının uygulandığı ortam büyük ölçüde değiştirirken ekonomiyi güçlü ve çoğunlukla kısa vadeli sermaye akımlarına maruz bırakmıştır. Böylece, para cephesindeki asıl gelişme para politikasının kademeli ve düzenli bir şekilde etkinliğini yitirmesi ve Merkez Bankası'nın parasal göstergeler üzerindeki kontrolünü kaybetmesi olmuştur.

Çizelge 6.6. Rezerv Para (GSMH'a oranı, yüzde)) (Hazine Müsteşarlığı, 14.09.2009, www.hazine.gov.tr)

1990'larda Merkez Bankası'nın amacı temelde enflasyonu kontrol etmekten çok finansal piyasalarda istikrarı sağlamaktır. Bunun sebebi, 1989'daki döviz cinsinden banka mevduatlarının toplam mevduatlardaki payının 1999'da yaklaşık iki katına çıkmasıyla belirginleşen dolarizasyon olgusu, 1990'larda kamu sektörü açıklarının artması ve özellikle 1995'ten sonra artan politik istikrarsızlıktır. 1989 ve 1994 para krizleri arasındaki dönemde Merkez Bankası'nın amacı döviz kurunun belli bir seviyenin üzerine çıkmasını engellemek iken, 1995 yılı sonlarından 1998 yılı başlarına kadar Merkez Bankası'nın temel amacı reel döviz kuru oranının istikrarını sağlamak olmuştur.

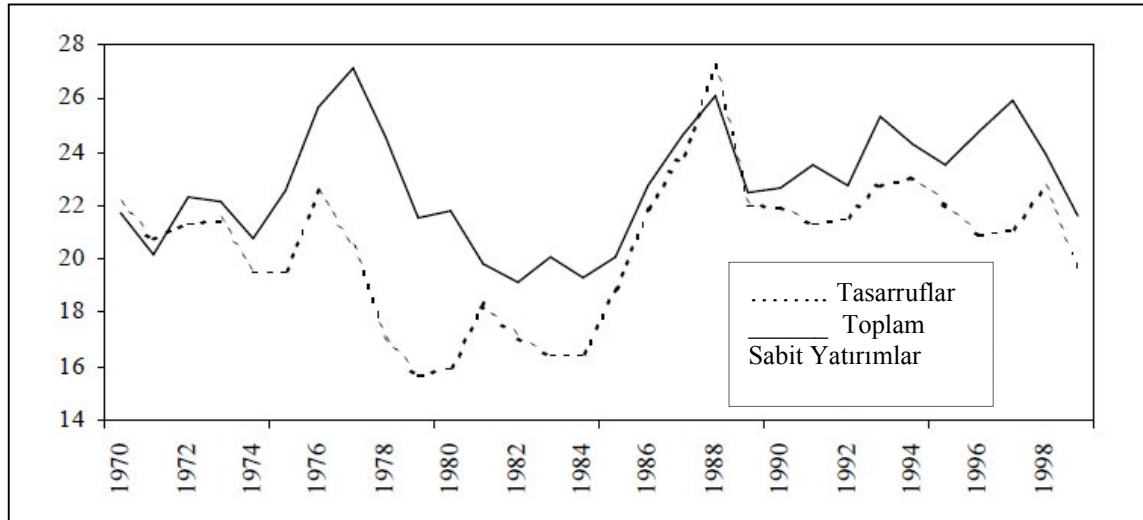
6.2.1.4. Finansal Sektör

Teorik olarak, finansal liberalizasyonun tasarrufu artırması beklenir. Türkiye ekonomisine bakıldığında ise finansal liberalizasyon sonrasında tasarruflarda önemli bir yükselişin gerçekleşmediği görülmektedir. Aşağıdaki tablo yardımıyla, dönemler itibarıyla bakıldığında, toplam tasarruflarda 1986'ya kadar önemli bir artış olmamış, 1986-1989 döneminde belirgin bir artış gerçekleşmiştir. Ne var ki 1986-1989 dönemi incelendiğinde tasarrufların 1970-1979 dönemine göre az miktarda artmış olduğu görülmektedir. 1989'da toplam tasarrufların GSYİH' a oranında belirgin bir düşüş olmuş, 1990'larda ise dalgalanmış ve çok az artmıştır. Bu dönemlerde kişi başına düşen GSMH' ta önemli artış olurken bu artışa paralel bir tasarruf artışı olmaması dikkat çekicidir. Liberalleştirme çalışmalarının beklenen diğer bir sonucu da tasarrufların finansal sistemde toplanmasıydı. Türkiye deneyimine bakıldığında finansal liberalleşmeden sonra ekonomik birimlerin finansal varlıklarında dikkate değer bir artış olduğu görülmektedir.

1984'ten itibaren Türkiye'de ve Türkiye dışında ikamet edenlerin döviz tevdiat hesabı açtırmalarına izin verilmeye başlanmış ve bu da vadeli hesaplardan döviz tevdiat hesaplarına geçişler olmasına yol açmıştır. Sermaye hareketlerinin 1989'da liberalleştirilmesinden sonra döviz tevdiat hesaplarını da kapsayan M2Y artış trendi göstermiştir. Finansal varlıklardaki artış, liberalleştirme çabalarının bir sonucu olarak 1980'lerde finansal bir derinleşme olduğuna işaret etmektedir. Finansal sistemin en önemli özellikleri finansal kaynaklar içinde banka mevduatlarının ağırlıklı olması ve finansal sistemde derinleşmeyle kamu sektörünün borçlanma gereksinimindeki artışın eşanlı olarak gerçekleşmesiydi. Son olarak finansal liberalleşme çabaları çerçevesinde özel sektöre getirilen piyasa disiplininin kaynakların daha etkin bir şekilde dağıtılmasını sağlaması ve böylece ekonomik büyümeyi hızlandırması beklenir. Ne var ki, başarıyla uygulanan finansal reformlara karşın, Türk bankacılık sisteminin kredi-finansman davranışı bu yönde bir değişim kaydetmemiştir.

Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle birlikte özellikle büyük ölçekli şirketler yurtdışından doğrudan borçlanma şansına sahip hale gelmiştir.

Çizelge 6.7. Tasarruflar ve Toplam Sabit Yatırımlar (GSMH' a oranı, yüzde) (DPT, 07.06.2009, www.dpt.gov.tr)

Bankacılık sektörüyle ilgili yasal mevzuattaki birçok değişiklik ve düzenlemelere rağmen Türkiye sermaye hareketlerinin tamamen liberalleştirilmesinden sonra sektörde istikrar ve sağlamlığı temin etmeye yönelik olarak finansal sektörü etkin bir şekilde denetlemek ve düzenlemek için gerekli önlemleri alamamıştır. Bağımsız bir bankacılık düzenleme ve denetleme otoritesinin kurulması 2000 yılına kadar ertelenmiş, bu zamana kadar sistemin bütünlüğü açısından gerekli önlemlerin alınması mümkün olmamıştır. Yetersiz finansal denetim de bunlara eklenince bankalar döviz pozisyonlarında açık vermek pahasına da olsa daha kârlı ve daha az riskli buldukları yurtdışından borçlanmayı ve bu kaynakları yüksek getirisi olan devlet tahvillerine yatırmayı tercih etmişlerdir. Buna ek olarak tasarruf mevduatlarına devlet güvencesi verilmesi bankacılık sektöründe rekabetin gelişmesine engel olmuş ve bankaları daha riskli seçimler yapmaya itmiştir. Türkiye'deki bankacılık sektöründe kredilendirme davranışı daha çok aynı grup içerisinde yer alan şirketlere kredi kullanırmak şeklindeydi. Denetim eksikliği nedeniyle büyük holdingler ya yeni bankalar kurmak ya

da satın almak yoluyla şirketleri için ucuz kredi imkânına kavuşuyorlardı. Bankacılık sektöründe 1990'ların sonlarına kadar tolerans gösterilen adil rekabet şartlarının eksikliği, kötü yönetim ve ahlaki problemler bankacılığın yapılandırılmasının önündeki en önemli engelleri teşkil etmiş ve sektörün rehabilitasyonu sırasında daha az üretim ve daha yüksek kamu açığına neden olduğu için Türkiye ekonomisine çok büyük yük teşkil etmiştir.

6.2.1.5. Büyüme

1979-1980 döneminde daralan ekonomi 1981'den itibaren büyüme trendine girmiştir. Ne var ki, 1980'ler ve 1990'lardaki büyüme hızları 1970'lerdekinden daha düşük ve daha oynak olmuştur (TCMB, 23.09.2009, www.tcmb.gov.tr).

Türkiye'de iktisat politikaları açısından yeni bir döneme girildiği 1989 yılında, ekonomik büyüme hemen hemen durma noktasına gelmiş ve 1980 yılı hariç tutulursa 1960 yılından beri enflasyon oranı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu yılı iktisat politikaları açısından yeni ve önemli bir dönüm noktası yapan, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar"ın, 11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmasıdır. Bu kararlar sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış ve Türk parasının konvertibilitesi üstü kapalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında 1989 yılında alınan 32 sayılı karar, 24 Ocak kararlarının bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, aynı yıl işçi ücretlerinde meydana gelen çok hızlı artışlar ile tarımsal destekleme politikalarının hız kazanması, 24 Ocak kararlarıyla gündeme gelen gelirler politikasının da sona erdiğini göstermektedir. Bu gelişmeler iç talepte önemli bir canlılığa ve kamu açıklarının hızlanmasına neden olmuştur. Ancak sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte, kısa vadeli sermaye girişleri artan kamu ve dış ticaret açıklarının finanse edilmesinde önemli bir kolaylık sağlamıştır. Ancak, kısa vadeli sermaye girişlerinin yüksek faiz haddi ile reel döviz kurunun değişmeyeceği beklentisine bağlı olması, zaten yüksek olan faiz oranlarının daha da yükselmesi sonucunu vermiştir. Enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda finansal liberalizasyona gidilmesi sonucunda faiz ve kur, reel hedeflere yönelik politika araçları olma özelliklerini yitirmişlerdir (Boratav ve Türkcan, 1993: 67). Ayrıca, kısa vadeli sermaye girişleri rezervlerde artışa ve dolayısıyla parasal genişlemeye neden olarak enflasyonist baskılar yaratmıştır. Rezervlerdeki artışı parasal genişlemeye yoluyla enflasyonist baskılar yaratmasını engellemek amacıyla Merkez Bankasının açık piyasa işlemlerine başvurması ise, faiz oranlarının daha da yükselmesi sonucunu vermiştir. Yüksek faiz oranları özellikle 1990'lı yıllardan itibaren enflasyon bekleyişlerini üzerinde çok daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Döviz kurunun düşük tutulması ara ve sermaye malı ithalatının ucuzlamasını sağlamıştır. Bununla birlikte, yüksek faiz ve enflasyon ortamının sanayi sektöründeki yatırım ve teknoloji eğilimini çok büyük ölçüde törpülediği bir ortamda bu gelişmenin olumlu etkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Ayrıca reel ücretlerdeki artışın, ithalattaki ucuzlamanın yarattığı maliyet avantajını fazlasıyla telafi edildiğini söylemek mümkündür. Gelirler politikasındaki gevşeme ile birlikte döviz kurunun düşük tutulmaya başlanması, tüketim malı ithalatını artırırken 1981-1988 yılları arasında büyük ölçüde ihracata dayalı olarak gelişme gösteren sanayi sektörünün uluslararası rekabet gücünü de önemli ölçüde azaltmıştır. Bu gelişmeler sonucunda dış ticaret ve cari işlemler açığı hızla büyümüştür. Yüksek faiz ve enflasyon ortamı kapasite artırıcı yeni yatırımları engellemiş ve bu koşullardan daha fazla yararlanan kesimler ticari ve mali sermaye ile faiz-rant geliri elde edenler olmuşlardır. Ekonominin iç tasarruflar yerine büyük ölçüde dış tasarrufları kullanarak gelişme gösterdiği bu

yıllarda, ortaya çıkan en büyük risk ise kısa vadeli sermaye hareketlerinin yön değiştirmesi olmuştur. 1993 yılında, o ana kadar Türkiye tarihinin en yüksek dış ticaret açığı verilmesi, cari işlemler açığının önceki yıllara göre hızla artmasına neden olmuştur. Yüksek cari işlemler açığının rezervlerde erimeye neden olması devalüasyon beklentilerini arttırmıştır. Kriz, faiz oranlarının düşürülmeye çalışılması üzerine, ekonomik birimlerin dövize yönelmesiyle başlamış, hızlı bir şekilde sermaye çıkışları yaşanmıştır. Finansal kriz, reel sektörü de hızla etkilemiş ve ekonomik büyüme gerilemiştir. Bu gelişmeler faiz ve enflasyon oranlarında çok hızlı artışlara neden olurken, reel ücretler tekrar gerileme sürecine girmiştir (TCMB, 23.09.2009, www.tcmb.gov.tr).

Sonuç olarak, 1970-1998 yılları arasında kalan dönemde Türkiye ekonomisine ilişkin olarak yapılan bu gözlemler, enflasyonun büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle 1983 yılından sonra enflasyonun büyüme üzerindeki olumsuz etkisi belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu yıldan itibaren enflasyon yüksek olduğu kadar istikrarsız bir yapıda sergilemiştir. Özellikle finansal liberalizasyonun gerçekleştirildiği 1990'lı yıllarda enflasyon daha yüksek seviyelerde seyretmeye başlamıştır. Bu durum ekonomideki en büyük belirsizliği oluşturmuştur. Yüksek enflasyon, reel ücretlerde ve dolayısıyla iç talepte gerilemeye neden olurken, kredi maliyelerinin de çok yüksek oranlarda artmasını sağlamıştır. Gerek yüksek ve istikrarsız enflasyonun yarattığı belirsizlik ile yatırım maliyetlerindeki artış gerekse enflasyona bağlı olarak reel ücretlerde ve dolayısıyla iç talepte ortaya çıkan gerileme kapasite genişletici faaliyetleri engellemiştir. Bu durum kısa dönemden ziyade uzun dönemli ekonomik büyüme dinamiklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yüksek ve dalgalı seyir izleyen enflasyon ile birlikte ekonomik birimlerin gelecekle ilgili öngörü süresi 1980 öncesi döneme oranla önemli ölçüde gerilemiştir

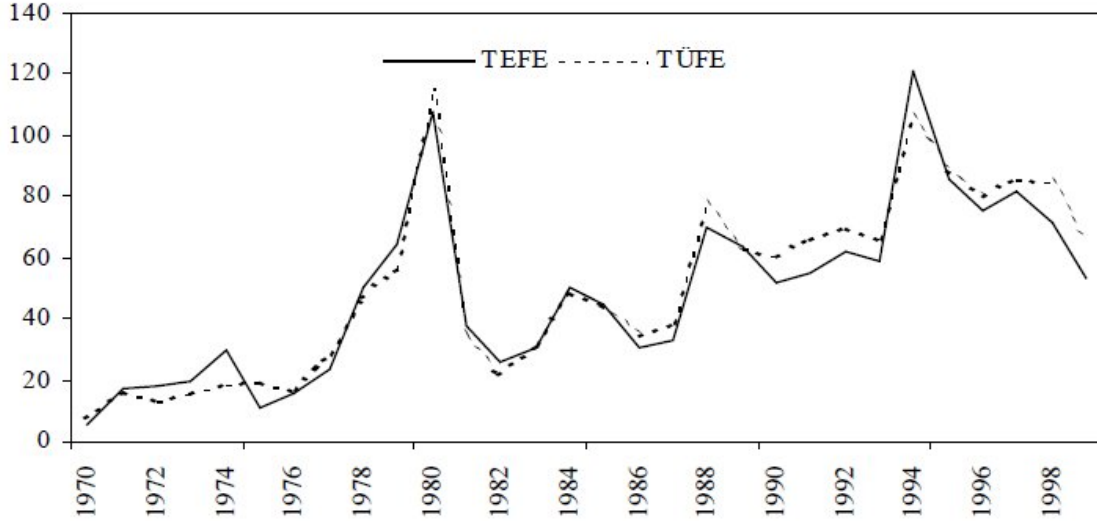
6.2.1.6. Enflasyon

Türkiye'deki liberalleşme çabaları 1970'lerin sonundaki ödemeler dengesi krizini aşmak ve 1980 yılında yüzde 100'ün üzerine çıkan enflasyonu düşürmek amacıyla tasarlanan istikrar programıyla aynı döneme denk düşmüştür. Aşağıdaki çizelgede görüleceği üzere, İstikrar programı enflasyonun 1981'de yüzde 34'e düşürülmesinde başarılı olmuştur. On yıl boyunca TEFİ ve TÜFE yaklaşık yüzde 50 oranında artarak bir önceki on yılın iki katı artış göstermiştir. TÜFE' deki yüzde değişim olarak alınan enflasyon oranı 1990'larda yüzde 65'in üzerinde daha yüksek bir platoya oturmuştur. 1994'te Türk lirasının aşırı derecede değer kaybetmesinden dolayı enflasyon oranı yüzde 106'ya çıkmıştır. Kriz atlatıldıktan sonra enflasyon yüzde 89'a düşüyse de artık eskisinden daha yüksek bir platoda seyretmeye başlamıştır. Sonuç olarak, 1980'den bu yana enflasyonu düşürmeye yönelik reform çabaları başarılı olmamıştır. Reform süreci öncesinde yüzde 24 civarında olan TÜFE hemen hemen 3 kat artarak 1990'larda yüzde 77'ye kadar ulaşmıştır (TÜİK; 28.09.2009, www.tuik.gov.tr).

Yüksek bütçe açıklarına eşlik eden parasal büyüklüklerdeki hızlı büyüme, yüksek enflasyonun ardında yatan temel nedenler olmuştur. Yüksek ve kalıcı enflasyonun maliyetlerinden ve gelir azaltıcı etkilerinden korunmak amacıyla 1990'larda maaş, ücret ve kira sözleşmelerinde geriye dönük endekslemelere çok sık başvurulması enflasyonist beklentilerin artmasına neden olmuştur. TEFİ' nin önemli bir bileşeni olan kamu fiyatlarının düşük tutulması bazı dönemlerde enflasyonu düşürme çabalarında yararlı olmuştur. Ne var ki, kamu açıkları büyüdükçe bu

uygulamanın orta ve uzun vadedeki olumsuz etkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu politikanın tersine çevrilmesiyle kamu sektörü ürünlerinin fiyatlarındaki önemli artışlar özel sektör fiyatlarını da artırmıştır.

Çizelge 6.8. Enflasyon Oranı (Yıllık Yüzde Değişim) (TUİK, 09.07.2009, www.tuik.gov.tr)

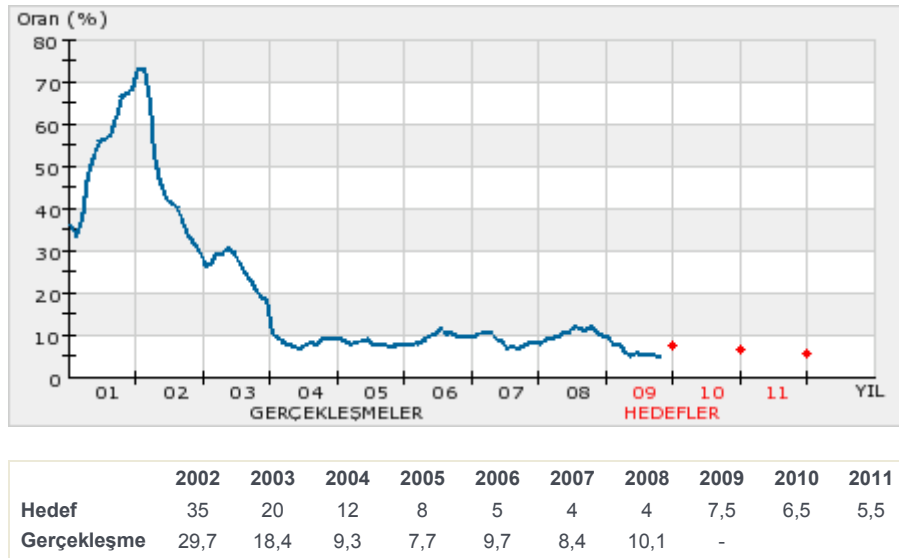
Yüksek ve süregelen enflasyonun bir başka yan etkisi de belirsizliği artırmak ve yatırımcıların gözünü korkutmak suretiyle Türkiye'nin kalkınma performansını olumsuz etkilemek olmuştur.

Türkiye'de makroekonomik dengeleri bozan en önemli olgu 30 yıldan beri devam eden yüksek kronik enflasyondur. Yüksek kronik enflasyon Türkiye'de makroekonomik dengesizlikleri beslemesinin yanı sıra, görece fiyatlardaki değişimi kolaylaştırarak gelir dağılımını bozmakta, yarattığı belirsizlik sonucu yatırım ve üretim potansiyelini düşürmektedir. Yüksek kamu açıkları özellikle 1990'lı yıllarda mali piyasalar ve para politikası üzerinde baskı yaratarak enflasyon beklentilerine süreklilik kazandırmıştır. Son on yıllık dönemde yıllık ortalama enflasyon oranı yüzde 70'ler düzeyinde gerçekleşmiştir. Kronikleşen yüksek enflasyon talep ve maliyet kaynaklı nedenleri yanında, ülkenin yaşadığı hızlı değişim (kentleşme, nüfus artışı gibi), kaynak dağılımındaki etkinsizlik ve piyasa yapısı gibi faktörlerden de etkilenmektedir. Yüksek enflasyonun neden olduğu belirsizlikler, ekonomik birimlerin piyasa sinyallerini doğru olarak algılamalarını güçleştirmiştir. Bu durum özellikle mali piyasalarda risk priminin yükselmesine neden olmuş ve reel faizler sanayi yatırımlarını ve kaynak dağılımını olumsuz etkileyecek biçimde artmıştır. İstanbul Sanayi Odası'nın 500 büyük firma ile ilgili 1998 yılı anketinde özel firmaların vergi öncesi faaliyet dışı karının toplam kar içindeki payını yüzde 87,7 olarak hesaplamıştır (İSO, 04.10.2009, www.iso.org.tr). Bu durum, yüksek enflasyon ve reel faizlerin üretim ve yatırım üzerinde yarattığı tahribatı gösteren bir gelişmedir. Yüksek enflasyon, kamu kesimi açıkları ve diğer belirsizlikler, özellikle orta ve uzun dönemli bir bakış açısı gerektiren üretim ve yatırım politikalarının oluşmasını engellemektedir.

Türkiye ekonomisi savaş sonrası dönemde hızlı bir büyüme göstermiş, ancak 1970'li yılların başından itibaren ekonomide bir yavaşlama gözlenmiştir. Bu yavaşlamayla birlikte enflasyon hızlanmış, ekonomide enflasyon içinde durgunluk (stagflasyon) yaşanmıştır. Enflasyonun yükselişe geçtiği dönemlerde, ekonominin

büyüme hızında bir yavaşlama olduğu izlenmektedir. Bu sonuç bazı dönem ortalamaları dikkate alındığında daha açık gözlenmektedir. 1975-1980 döneminde ortalama enflasyon oranı hızla artarken, ortalama büyüme oranı önemli ölçüde yavaşlamıştır. Buna karşın, 1980'li yıllarda ihracata yönelik bir büyüme modelinin benimsenmesi ve birtakım yapısal reformların gündeme gelmesinin etkisiyle ortalama büyüme oranı önemli ölçüde artarken, enflasyon oranı bir önceki dönem ortalaması altında kalmıştır. 1989 yılından itibaren sermaye hesabındaki liberalizasyon kısa dönemli sermaye girişlerinde önemli bir artış yaratarak, ekonomiyi dış gelişmelere daha açık bir konuma getirmiştir. Bu dönemde, enflasyon beklentilerinde önemli artışlar olurken, bu durumun yarattığı belirsizlik ve tüketim ağırlıklı büyüme özel imalat sanayii yatırımlarının yavaş artmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak bu dönemde ortalama büyüme oranı düşerken enflasyon oranı önemli ölçüde artmıştır

Çizelge 6.9. TÜFE Değişim Oranları Ve Enflasyon Hedefleri (TCMB, 24.03.2009, www.tcmb.gov.tr)

Yukarıdaki çizelgede 2000'li yıllardaki enflasyon hedefleri ve gerçekleşen enflasyon oranları görülmektedir. 2001 -2003 yılları arasındaki enflasyon oranları yaşanan ekonomik krizinde etkisiyle yüksek oranda seyretmiştir. 2002'de 29.7 olan enflasyon oranı 2003'te 18.4'e düşmüştür. Bu yıllardan sonra uygulanan ekonomik politikalarla enflasyon oranlarında büyük ölçüde düşüş yaşanmıştır. 2004 yılında bir önceki yılın enflasyonunun oranının neredeyse yarısı kadar düşerek 9.3 olmuştur. 2005, 2006, 2007 ve 2008 yılında enflasyon oranları sırasıyla 7.7, 9.7, 8.4, 10.1 olarak gerçekleşmiştir.

6.2.1.7. Gelir Dağılımı

Yapılan reformların başarılarından birisi kişi başına düşen GSMH miktarını artırmak olmuştur. Ancak, bazı araştırmalara göre gelir dağılımı kötüye giderek Türkiye'nin adil kalkınma çabalarına engel teşkil etmiştir. Gelir dağılımı büyüklüklerine ait en güncel veriler 1987 ve 1994 yıllarına ait olduğundan Türkiye'de yoksulluk üzerine yapılan ampirik çalışmalarının sayısı oldukça azdır. Buna rağmen Türkiye'deki yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin çalışmalar, genel olarak gelir dağılımının kötüye gittiğini ve

1977-1988 yılları ile 1994 sonrası dönemde yoksulluğun arttığına işaret etmektedir. Bu sürecin dört ana özelliği vardır (TCMB, 24.08.200, www.tcmb.gov.tr)

- Reel ücret/maaşlarda, emekli aylıklarında ve tarımsal ticaret hadlerinde olumsuz değişimler,
- şehirlerde çalışan işçi sınıfının yüksek ve düşük ücretli kesimleri arasındaki farkın daha da açılması
- işgücü piyasasının resmi ve resmi olmayan kesim olarak ikiye ayrılması nedeniyle oluşan çift karakterli yapı
- yüksek faiz oranlarının diğer gelir kategorileriyle yarattığı çelişkiler. Katma değerden yapılan faiz ödemelerinin oranı arttıkça net kârın, ücretlerin veya her ikisinin birden katma değer içindeki payı düşmektedir. Buna ek olarak, gittikçe artan kamu borç yükü nedeniyle refah-odaklı kamu harcamaları da kısıtlanmıştır.

Türkiye 1960'lı yıllarda planlı kalkınma sürecine girmiştir. Bu dönem içerisinde ekonomi politikaları belirlenen amaçlara göre beş yıllık periyotlarla planlanmıştır. Planlı kalkınma döneminin en belirgin özelliği ithal ikameci sanayileşme politikalarının uygulandığı bir süreç olmasıdır. Türkiye ekonomisi için o dönemde başka seçenekte zaten bulunmamaktadır. Menderes hükümetinin uygulamaya çalıştığı liberal ekonomi politikaları, ülkenin yurt dışındaki pazarların rekabetine açık bir ekonomi alt yapısının olmamasından kaynaklanan problemler yüzünden ve ortaya çıkan döviz darboğazı sebebiyle terk edilerek tekrar içe dönük bir politika izlenmeye devam edilmiştir. Üzerinde önemle durularak hazırlanan beş yıllık kalkınma planları, uygulandıkları dönemin konjonktürü de dikkate alınarak incelendiğinde pek başarılı olamadıkları, bu yüzden de 1980 yılından sonra izlenecek ekonomi politikalarında köklü değişikliklere gidildiği görülmektedir.

1963 yılında uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planlarında gelir dağılımının nasıl bir seyir izlediğini ve dördüncü kalkınma planının bu dönemin son planı olduğunu, bundan sonraki planlarda liberalleşmenin ve dışa açılmada izlenen radikal değişmelerin gelir dağılımına etkileri planların sıralamasına göre incelenecektir.

- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963- 1967)

1950 ve 1960 dönemlerinde ödemeler dengesi bunalımı sonucu izlenen korumacı dış ticaret politikasının ardında oluşan ithal ikameci sanayileşme, planlı döneme geçişle birlikte büyümeyi hızlandırmak amacı ile sistemli ve yoğun biçimde uygulanan bir politika olarak ele alınmış, dış ticaret politikası da bu amaca bağlı olarak biçimlenmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “Planlı Kalkınmanın 15 Yıllık Hedefleri” bölümünde ithal ikameci stratejinin gerekliliği savunulmuş ve “karşılaştırmalı üstünlükler kuramı”na göre bir sanayileşme ve dış ticaret politikası izlemenin hatalı olacağı vurgulanmıştır. Bu yüzden Birinci planda kalkınma stratejisi, ithal ikameci bir nitelik taşımaktadır. Bu dönemde gelir dağılımının adaletli bir seviyeye ulaşması ve vergiler vasıtasıyla kalkınmanın getireceğin yükün daha eşit dağıtılması hedeflenmiştir. Sosyal adalet ilkelerine vurgulama yapan planın gelir dağılımı ile ilgili amaçlarından birisi su şekilde belirtilmiştir. Gelir dağılımını sosyal adalet ilkelerine göre dağıtmak esas amaçlardan birisidir. Bölgesel dengesizliğin giderilmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi, sosyal güvenliğin ve fırsat eşitliğinin sağlanması hedef alınmıştır.

- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Bu planda, sanayileşmenin lokomotif sektör olması ve kentleşmenin desteklenmesi konuları ön plana çıkmaktadır. Kentleşmeden ekonomiye katkı sağlanması ve sanayi sektörünün bu kentleşmeden faydalanarak gelişimini hızlandırması hedeflenmiştir. Köyden kente hızlı göç ve bunun sonucunda ucuz işgücü ve tüketici talep gruplarının oluşması hedeflenmektedir. İthal ikameci politikalar için iç talebin oluşturulması önemli olmaktadır. Planda gelir dağılımına etkileri açısından ayrıca, sosyal güvenlik, aile planlaması, sosyal hizmetler gibi alanlara da değinilmiştir.

- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında uzun dönemli gelişme stratejisinde sorunun çözümü belirli amaçlara “belli sürelerde” ulaşılmasına bağlanmaktadır. Buradaki amaç AB ile 1970 yılında imzalanan katma protokoldür. Protokol Türkiye’nin 1995’e kadar AB ile gümrük birliğinin gerçekleşmesini öngörmekteydi. Bu plan döneminde, hedeflenen gelir düzeyine ve ekonomik yapıya 22 yılda erişmek için ekonominin tümünün ve ana sektörlerinin hangi hızlarla büyüyebileceği değil, ne hızla büyümesi gerektiği tespit edilmiştir.

- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Bu dönemin gelir dağılımı açısından en büyük özelliği gelir dağılımı ile ilgili düzenleyici amaçlar öngörmesidir. Ekonomik büyümenin eşitlikçi bir gelir dağılımı ile birlikte sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla köye ve köylüye yönelik politikalar ön plana çıkmakta, tarımsal kredi kooperatifleri gibi kooperatifçilik ve halk girişimciliği özendirilmektedir. Bu politikalarla bir taraftan kırsal kesimin ekonomik etkinliğe kavuşarak pazara açılmasının sağlanması, diğer taraftan da sanayi mülkiyetinin yaygınlaştırılmasının, uzun dönemde gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermeye yönelik önlemlerle giderilmeye çalışılması anlaşılmaktadır.

Planlı dönemde her yıla, oldukça iddialı bir büyüme hızı hedefleriyle girilmiş hatta 1977 yılına kadar da yüksek oranda büyüme hızlarına ulaşılabilmiştir. 1962-1977 döneminde GSYİH yüzde 6,7 oranında büyürken bu büyümenin sektörlere yansması da söyle olmuştur. Tarım %3.3, sanayi %10 ve hizmetlerde ise %8 büyüme hızları gerçekleşmiştir. 1977 yılından sonra ise büyüme hızla düşerek 1979’da GSYİH, yüzde 1 olarak çok düşük bir rakamla gerçekleşmiştir. 1977’ye kadar özellikle sanayi kesiminde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş (1962-1977 döneminde yüzde 10), 1977’den sonra ise tepe taklak bir düşüşle bu sektördeki büyüme 1979’da yüzde -3’e kadar gerilemiştir (TUİK,06.10.2009, www.tuik.gov.tr). Bu hızlanma ve düşüş özellikle sanayi üretiminin girdi yönünden, dışa bağımlı oluşundan kaynaklanmaktadır. Kalkınma planlarındaki gelişmelerin gelir dağılımında yarattığı değişiklikler, özelliklede çalışanlar açısından dikkate değerdir. 1960’larda hızlı büyümenin yanı sıra fiyatlar da istikrarlı bir gelişim söz konusu olmuştur. Ancak 1970’li yıllarda fiyat artışları hızlanmış, geliri enflasyonun altında kalan ücretlilerden, geliri enflasyondan hızlı artanlara kaynak transferi sonucu, gelir dağılımındaki adaletsizlik bir üst boyuta çıkmıştır. Planlı ekonominin ülkemiz açısından büyük bir etkisinin olmadığı yapılan uygulamalarda görülebilmektedir. Bununla beraber yine de ekonominin planlanması belirsizliği ve düzensizliği ortadan kaldırması ve istikrar açısından da, geleceğe dönük yapılan yatırımlara ışık tutması açısından da önem taşımaktadır. Bu yüzden ülkemizde planlı ekonomiye devam edilmiştir. Buna göre V.Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 yılları arasında, VI. Bes Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994 yılları arasında, VII. Bes Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000 yılları arasında, VIII. Bes Yıllık Kalkınma Planı

2001-2005 yılları arasında uygulanmıştır. Son olarak ta, IX.Bes Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013 yılları arasında uygulanmaya çalışılacaktır (Sönmez, 2003: 153).

Türkiye’de farklı tarihlerde, çeşitli kurumlar tarafından yapılmış gelir dağılımı araştırmaları, çeşitli yönleriyle birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar araştırmanın kapsadığı alan, örnekleme yöntemi ve örnek sayısı olarak verilebilir. Bu tarz ifade farklılıklarında rağmen, bu araştırmalardan elde edilen veriler kaba taslak dahi olsa, gelir dağılımının nasıl bir seyir izlediğini bizlere göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye’de gelir dağılımına yönelik ilk hane halkı gelir ve tüketim anketi, 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi tarafından Ankara ve İstanbul illeri için düzenlenmiş ve memurlarla, işçilerin ailelerini kapsamıştır. Bu anketi daha sonra 1938 yılında 20 ili kapsayan diğer bir anket izlemiştir, 1953 yılında daha geniş ve bilimsel bir hane halkı gelir gider anketi yapılmıştır. Eva Hirc’in Kolombiya Üniversitesine sunduğu doktora tezinde Türkiye’de tarımsal gelirlerin 1951-1953 yılları arasında dağılımı araştırılmıştır. (Karluk, 2002 :66) Tarım kesimine yönelik bu kısmi çalışmadan sonra, 1960’lı yıllarda hazırlanan Enos Raporu’ da gelir dağılımı ile ilgili olarak yapılan bir diğer önemli çalışmadır. Prof. Enos’un Devlet Planlama Teşkilatının davetlisi olarak Amerika’dan gelerek hazırladığı 1962 yılının durumunu yansıtan raporunda, çeşitli grupların elde ettikleri gelirler ve bunların vergileme oranları yer almıştır. Raporda ekonomik ve sosyal gruplar arasında gelir ve vergileme oranları bakımından önemli farklar olduğu ortaya konulmuştur. Açıkça belli olmamakla birlikte, işgücü ve gelir dikkate alındığında tarım kesiminde ki gelirlerin öteki kesimlere göre düşük olduğu tespit edilmiştir (Kepenek, 1997 :139).

24 Ocak 1980 sonrası uygulamaya başlanan ekonomi politikalarının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların, tüm ekonomik işlemlerde belirleyici olmasıdır. Bu yöntemle oluşacak fiyatlar, tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketici davranışlarını fiyatlara göre belirleyecek ve yatırımcılar, karlı buldukları girişimleri serbestçe yapabileceklerdir. Fiyatlardaki bu serbestlik sadece ülke içinde değil, uluslar arası ticarete de geçerli olmalıdır. Bu anlayışa göre hükümetlerin temel görevi, para sunumunu ve kamu harcamalarını ve etkin talebi iyi kontrol etmektir. Hükümetler ekonomiye ne kadar az müdahale ederlerse, ya da piyasanın işleyişine karışmazlarsa, ekonomi doğal gelişmesini, fiyat göstergelerinin ışığında sağlayacaktır.

24 Ocak kararlarının öncelikli hedeflerin olan ihracatı artırmanın yanında 1980’de %107,2 ye ulasan enflasyonu da düşürmek vardı. Sıkı para politikaları ile 1982 yılında %25’lere kadar düşürülebilen enflasyon 1984 sonrası dönemde yükselişe geçmiştir (Yeldan, 2003: 28). Bu artış oranı hane halkının satın alma gücünde bir azaltma meydana getirmiş ve gelir dağılımı adaletini olumsuz yönde etkilemiştir. 1980’li yılların sonlarında oluşmaya başlayan kamu finansman krizi, ulusal ekonomide gelirlerin yeniden dağıtılmasına yönelik tarihsel bir işlev görmüştür. Yüksek oranlı teşvikler, sermaye vergilerinin tahakkuk bazında düşürülmesi, KİT ürünleri fiyatlarının baskı altında tutularak özel sermayeye ucuz girdi sağlanması gibi unsurlardan oluşan bu işlev, söz konusu dönemde emek lehine yönelen dağılım süreçlerini sermaye kesimi açısından hazmedilir kılan bir mekanizma oluşturmuştur. Devlet, vergi sistemini ve KİT açıklarını bu dönüşümün araçları olarak kullanmış ve büyüyen kamu açığını ancak yüksek enflasyon ve yurt dışından gelen sermaye girişlerine dayalı borçlanma sayesinde finanse edebilmiştir.

Kısaca özetleyecek olursak, 24 Ocak kararları ile temel dönüşüm sağlanmış, dışa açılan ekonomi ile dış ticaret hacmi genişlemiş ve özellikle ihracatta önemli bir sıçrama yapılmış ve yapısal değişim esas itibari ile gerçekleştirilmesine rağmen yüksek oranlı enflasyon düşürülemediği, iç borçlanma rantıye kesiminin güçlenmesine neden olmuş ve yatırımlara gidecek para devlet tahvillerine yöneldiğinden yatırımlar azalmış,

issizlik artmış tüm bunların sonucu olarak ta kişisel gelir dağılımındaki adaletsizlik oranı iyice yükselmiştir.

6.3. Türkiye Ekonomisinde Krizler ve Küresel Süreç İlişkisi

Türkiye ekonomisi, 1980'li yıllarda liberal kararlar alarak ekonomisini küresel pazara açma konusunda adımlar atmıştır. 1980'ler deki bu zorunu açılmadan sonra dış ticarete ve mali piyasalarda liberalizasyon çalışmaları yapılmıştır. TL konvertibilite kazanmış ve 1989 yılında alınan kararlar ile kısa vadeli sermaye hareketleri serbestleşir. 1987'de AB'ye tam üyelik için başvurulsa da 1996 yılında ancak Gümrük Birliği anlaşması yapılabilmıştır.

Türkiye ekonomisi tüm bu çalışmalardan sonra artık küresel pazara açık hale gelir. Dışa açılmak, maliyetlerin düşürülmesini gerektirirken, yatırımlarda, bürokratik işlemlerde vb. alanlarda dış rekabetin gereklerine uygun olarak hareket etmeyi gerektirir. Ekonomik alanda nasıl nispi fiyatlar büyük ölçüde dengeleniyorsa, ekonomik yapı ve zihniyetlerde de benzer dönüşümlerle bir dengelenme yaşanması beklenir.

Türkiye, küresel ekonomiye entegre olmayı başarmış olsa da, mal, para ve sermaye piyasalarında rekabetçi bir ortam yaratamamıştır. Kamu kesiminin küçültülüp verimli ve hızlı bir nitelik kazandığı bir reformlar dizisi gerçekleştirilememiştir. Özelleştirme çalışmalarından, tarımsal destekleme politikalarına, sosyal güvenlik reformlarından yerel idarelerin güçlendirilmesine kadar birçok reformu, mevcut siyaset mekanizması çerçevesinde gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. 1990- 1999 yılları arasında kamu borçları artmaya ve ödemeler dengesi bozulmaya devam etmiştir.

Türkiye dışa açılmanın gerektirdiği yerel ekonomik reformları yerine getirmeden küresel ekonomiye açılırken, dış piyasalarla rekabet etme konusunda herhangi bir çalışma yapmamıştır. Hatta kamu maliyesindeki bozulma sonucunda makro ekonomik denge oldukça bozulmuştur.

Türkiye küresel piyasaya açıldıktan sonra 1991, 1994 ve 1999'da ekonomik krizler yaşanmıştır. Peşi sıra bu krizler yaşanmasına rağmen gerekli önlemler yerinde ve zamanında alınmayınca 2000 ve 2001 yıllarında iki kriz daha patlak vermiştir. Yaşanan bu krizlerle birlikte, küresel piyasanın Türk ekonomisine vurduğu darbe gittikçe ağırlaşmıştır. GSMH ciddi şekilde gerilemiş, işsizlik oranı artmış, bir çok işletme iflas etmiş ve çok sayıda banka batarak büyük miktardaki mevduat batık duruma düşmüştür.

Yaşanan bu krizler, krizlerin aslında Türkiye'nin ekonomisi ve siyasetinin kendi eseri olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Küresel piyasa bu duruma sadece bir etkidir. Türkiye küresel ekonomik sisteme kendi yerli ekonomisini açtıktan sonra eski komuta ekonomisini sürdürmüş, kamu borçlarını yine borçlanma yoluyla karşılamaya çalışarak yüksek faiz ödemeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Uygulamaya konulan istikrar tedbirleri ise dengeyi yeniden sağlamak uğruna halka yansıtılmıştır. Dolayısıyla yaşanan kriz sadece finansal alanla sınırlı kalmamış, sosyal maliyetleri geniş bir alana yayılmıştır.

6.4. Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Çabaları ve Türkiye

Dünya ekonomisinin küreselleşme kelimesiyle anılan bugünkü evresinde kalkınma sorusunu tartışabilmek için az gelişmişliğin ne olduğu ve az gelişmişliği sürdüren sebepler konusunda fikir sahibi olmak gerekir.

Az gelişmiş ülkelerin en bariz özelliği kişi başına sabit sermaye stokunun azlığı ve teknolojide dışa bağımlılıktır. Bu durumu ortadan kaldırmanın yolu ise sabit

sermayeye, eğitime ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) çalışmalarına yatırım yapmaktır. Kalkınma stratejisi bu dışarıya kaynak transferini ve lüks tüketim ve israfı önleyerek insana ve sabit sermayeye yatırımı mümkün olduğu ölçüde artıracak politikaları gerektirir.

Gelişmiş ülkelerin ve onların güdümündeki uluslar arası teşkilatların telkin ettiği küreselleşmeci politikaların başlıca kavramsal aletlerinden biri “etkinliği arttırmak” tır. İktisadi anlamda “etkinlik”, üretimde işgücünü, ham maddeyi vs. en tasarruflu şekilde kullanarak üretim maliyetini en aza indirmek ve her malın sadece en ucuza üretildiği yerde üretilmesi ve başka yerde üretilmemesi demektir. Elbette ki bir ülkede üretim planlamasında, yatırım planlamasında etkinliği gözetmek kaynak israfını önlemek için çok önemlidir. Fakat gelişmiş ülkelerin yaydığı liberal ideolojide etkinlik kavramı, bir fikri sabit halindedir. Liberal ideoloji, etkinliği artırma hedefini, dünya çapında ve sınırları aşan bir ölçekte gerçekleştirmeyi savunur. Bu sebeple etkinliği artırma amacı, “başkalarından ucuza üretmediğini ithal et” ilkesi, milli güvenlik, beslenmede kendine yeterlik, işgücünün tam istihdamını sağlama, sabit sermaye birikimini hızlandırma, teknoloji üretmeyi öğrenme gibi bir çok toplumsal amaçla çelişen siyasetlere zemin olmaktadır.

Kalkınma, bağımsızlık ve kendine yeterlikten söz edildikçe gelişmiş ülkelerin bilim adamları ve bu ülkelerin güdümündeki örgütler “Liberal politikalara alternatif bir seçeneğiniz yoktur. Alternatif bir siyaset uygulamaya kalkanlar Kuzey Kore, Küba, Afrika ülkeleri gibi marjinalleşir, dünya toplumundan dışlanır” sözleriyle az gelişmiş ülkelerin emekçilerinin zihinlerini bulandırmaya çalışmaktadırlar. Bu uyarı, görünürde dünya ile bağları koparmayı tenkit etmektedir. Oysa ki kendi tasarruf imkanlarını seferber ederek yabancıların spekülatif sermaye hareketlerine ve yabancı banka kredilerine bağımlılığı azaltmaya çalışmak, teknolojide dışa bağımlılıktan kurtulmak, ithalatın ve ihracatın bileşimini değiştirmeye çalışmak dünya ile bağları koparmayı gerektirmez. Bunlar kalkınmanın olmazsa olmaz iktisadi hedefleridir.

Türkiye'nin kuzeyinde ve doğusunda Batı'dan bağımsız politikalar izleyen, enerji ve başka tabii kaynaklarca zengin, İran ve Rusya gibi komşuları vardır. Dünyada gelişmiş ülkelerden bağımsız, milli ve şahsiyetli politikalar izlemeye gayret eden Hindistan, Çin, Brezilya gibi başka birçok ülke mevcuttur. Değil bütün dünyanın, gelişmiş ülkeler grubunun bile bir ülkeyi iktisadi tecrit siyasetinde birleşebildiği görülmemiştir. Bu sebeple Türkiye, kalkınma sürecinde gelişmiş ülkelerle diplomatik ve siyasi sürtüşmeleri göze almak ve çeşitli alanlarda diğer az gelişmiş ülkelerle dayanışmaya girmek mecburiyetindedir. Türkiye için bugün uygulanan tam teslimiyetçi politikalar dışında çok geniş bir siyasi manevra sahası mevcuttur (Somel, 2001: 195).

Öte yandan, Türkiye'nin mevcut iktisadi yapısından istifade eden, dışarıya kaynak transferinden pay alan zümrelerden bağımsızlığa ve kalkınmaya yönelik politikaların uygulanmasını beklemek boşunadır.

Türkiye'nin kalkınması sabit sermaye yatırımlarına, eğitim ve araştırma geliştirme yatırımlarına çok daha fazla kaynak aktarmayı gerektirmektedir. Kalkınma stratejisinin temel ilkeleri tasarrufu ve yatırımı mümkün mertebe artırmak ve ülkeyi teknoloji üretir hale getirmektir.

Dışarıya kaynak transferini kısa sürece önlemek mümkün değildir. Türkiye'nin yakıt, ham madde, makine –teçhizat gibi alanlarda ithalatını gerçekleştirebilmesi için ihracat yapması gereklidir. Türkiye, düşük ücretle üretilen ucuz fiyatla mal ihraç ettiği sürece ticarete dışarıya reel kaynak transferi sürecektir. Bu transfer, ihracatta emek-yoğun basit teknoloji ile üretilen metallerin payının azalması

ve kendi ürettiğimiz yeni teknolojilere dayanan metaların payının artması ile azalacaktır.

İthalatımızı mümkün olduğunca kalkınma için zorunlu olan mal ve hizmetlerin tedariki ile sınırlamamız gerekir. Bu suretle Türkiyeli işçileri lüzumsuz yere başka fakir işçilerin ücret rekabetinden korumaya çalışmak gerekir. Ayrıca ülkemiz işçilerinin kazandığı döviz gelirlerinden enerji ara malı ve hammadde ithalatına tahsis edilenden geriye kalan kısmını mümkün olduğu ölçüde ülkemizde üretilmeyen yatırım malı ithalatında kullanmak gerekir. Bu suretle işgücünün fiziksel verimini yükseltecek sabit sermaye birikimi hızlandırılmış olur.

“Ülkede seferber edilen tasarrufları sabit sermaye yatırımlarına tahsis etmek için finans sisteminin hakiki işlevini yapması gerekir. Bu işlev, tasarrufları yatırıma aktarmak ve yatırımın rizikosunu sosyalleştirmektir. Finans sisteminin ekonominin reel sektöründeki istikrarsızlıklar için bir tampon işlevi görmesi gerekir. Bunu başaran finans sistemi kalkınmaya katkı yapar. Finans sisteminin ekonomi için bir istikrarsızlık ve belirsizlik kaynağı olmaması için her türlü spekülâtif faaliyeti engellemek gerekir. Bunun için hane halkı kesiminin tasarruflarının mevduatta toplanması ve banka sisteminin mevduatı tamamen yatırım kredilerine dönüştürmesi gerekir. Ülkede sabit sermaye yatırımların teşvik eden ortam yaratmak için menkul kıymet borsalarında da fiyat dalgalanmalarından kazanma faaliyetini asgariye indirecek tedbirler almak gerekir. Firmaların hisse senet değerlerinin dalgalanması firma yöneticilerinin dikkatini ve enerjisini yatırımdan mali piyasalara çeker. Bu dalgalanmaları azaltan tedbirler, menkul kıymet borsalarını kumarhane olmaktan çıkarıp, sigorta şirketlerini ve emekli sandıklarını uzun vadeli mali yatırım yapılan piyasalar haline getirir (Somel, 2001: 197).

Sabit sermaye yatırımı yapabilecek firmaların, üreticilerin önemli bir sorunu gelecekte döviz kuru ve faiz hadlerinin belirsizliğidir. Kur belirsizliğini azaltmak ve kurların istikrarını sağlamak için ülkemize giren ve çıkan sermaye transferleri kontrol edilmesi gereklidir.

7. SONUÇ

Küreselleşme toplumun bütün alanlarında, geleneksel mekana bağlı koşullarda çözülme sürecini ifade etmektedir. Bir süreç olarak kabul edilen küreselleşme, bütün dünya devletlerinin ulusal yapılarının evrensel dünya ile bütünleşmesi şeklinde de açıklanabilir. Küreselleşme kapitalist sürecin ortaya çıkmasıyla başlamış ve onun yayılmacı mantığıyla günümüze kadar gelmiştir. Kapitalizmin günümüzde ulaştığı en ileri aşama küreselleşmedir. Bu yüzden küreselleşme ulus-devlet ilişkisini değerlendirirken konuya bu açıdan yaklaşmak gerekmektedir.

Devlet kavramı yaşanan ekonomik ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak farklı anlamlar kazanmakta, insanlığın gelişimiyle değişik biçimlere bürünmektedir. Toplumsal yapıda meydana gelen her değişim kamu yönetimindeki geçerli rasyonalite anlayışıyla kamu yönetiminin içselleştirdiği topluma hizmet sunma şeklini de değiştirmekte yeni bir örgüt kültürü paralelinde yeni davranış kalıpları oluşturulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. İşte ulus-devlette 16. ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa'da yaşanan kapitalist dönüşümün ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Ulus-devletin gelişimi, kapitalizmden buna bağlı olarak da küreselleşme sürecinden bağımsız düşünülemez. Kapitalist sermaye birikiminin arkasındaki en önemli güç ulus-devlet olmuştur. Sermaye birikimi için destekleyici görevler üstlenen ulus-devletin sermaye birikimine duyarlılığı onun toplumsal yapıyı yeniden üretmesinde en önemli rol üstlenmiştir.

Liberalizmin farklı versiyonları, kapitalizmin evrelerine göre, ulus-devletin toplumsal-ekonomik yapıyı yeniden yapılandırmasına neden olmuştur. Kapitalizmin en ileri aşaması olan küreselleşmenin bu etkisi ekonomik alanda yaşanan bir kısım dinamik değişimin, siyasal, kültürel, toplumsal alana yansması ile ulus-devlet yapısı üzerinde etkili olmaktadır.

Ulus-devletler, 1970'li yıllarda yaşanan egemen sermaye birikim rejiminin tükenmesiyle başlayan yapısal kriz sonucu yeni bir yapılanma sürecine girmiş ve ulus-devletlerin ekonomideki işlevi azaltılmaya başlatılmıştır.

Devletin ekonomideki rolünün giderek küçülmesiyle birlikte çok uluslu şirketlerin ulus ekonomileri üzerindeki etkisi giderek artmıştır. Günümüz çağında yaşanan bilgi ve teknolojik gelişmeler sayesinde sermayenin dolaşım hızı inanılmaz şekilde artmış ve bu durum küreselleşme sürecine ayrı bir boyut kazandırmıştır. Bu gelişmeler neticesinde reel ekonominin payı giderek azalırken mali sermayenin etkinliği büyük ölçüde artış göstermiştir. Artık ulus devletlerin para ve maliye politikaları, küresel mali pazardaki hareketler tarafından şekillenmektedir.

IMF, DTO gibi uluslar arası örgütler aracılığıyla , ulus-devletin ekonomideki rolü minimum düzeye inmektedir. Küreselleşme sürecinin gereği olarak sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik ekonomik politikaların uygulanmasını isteyen bu uluslararası kuruluşlar, özellikle çevre ülkelerin yapılarında değişiklikler istemektedirler. Ulus-üstü kurumlar olarak adlandırılan bu kurumlar ulus-devletlerin ekonomik alandaki yetkilerini gitgide devralmaktadırlar. Küreselleşme süreci ile birlikte merkez ülkeler gitgide güçlenirken çevre ülkelerdeki ulus-devlet egemenliği azalmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birçok kültür bütünleşerek ortak bir küresel kültür oluşmaktadır. Bu küresel kültür, tüm dünya ülkelerini aynı yaşam tarzına sahip ve aynı tüketim alışkanlıkları sergileyen tek bir küresel pazar haline getirmeye çalışmaktadır.

Küreselleşme sürecinde alt kimliklerin ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi paralel olarak gelişmektedir. Doğrudan demokrasi adına insanların yaşadığı ortamı

biçimlendirmesi ve bu şekilde yerel kültürel çeşitliliğin sağlanması gerekçesi ile yerel yönetimler güçlendirilmektedir. Oysaki yerel yönetimlerin, devletin mali, idari, toplumsal ve ekonomik işlevlerini merkezi yönetimden alması, çok uluslu şirketler ve kredi kurumlarıyla doğrudan ilişki kurabilmesini sağlamaktadır. Yerel yönetimlerin şekillenmesinde de ulus-devletin işlevi azalırken küresel güçlerin etkisi artmaktadır. Bu şekilde ulus-devletin yetki ve egemenlik alanı, yerel yönetimlere yapılan yetki devriyle daralmaktadır. Egemenlik anlayışı yeniden biçimlendirilirken, egemenliğin merkezi bir otoriteye bağlı olduğu anlayışı bırakılmak da yerel yönetimler giderek güçlendirilmektedir.

1980'lerden sonra devletin özel kesimde bir işletme mantığıyla yönetilmesi, devlet yönetimindeki kalitenin artırılması, özelleştirme politikaları geleneksel anlamdaki kamu yönetiminin artık yeni düzende kendine yer edinemeyeceği, yeni bir kamu yönetimi anlayışıyla beraber devleti daha etkin ve etkili kılmamanın gerekliliğine işaret etmektedir. İşte bu süreçte ulus-devletin yetki ve egemenlik alanı değişime uğrayarak ekonomide temel amaç ve işlevler değişmiştir. Ulus-devletlerin para ve maliye politikası, ekonomik büyüme politikası, dış ticaret politikası gibi politikaları tek başına belirleme gücü elinden alınmıştır. Küresel serbestleşme aracılığı ile ekonomik etkilerini ulus-üstü kurumlara devreden ulus devletlerin, ulusal pazar, ulusal sermaye ve ulusal emek açısından gücü en aza indirilmektedir. Küreselleşme sürecinde, ulus-devletin egemenliğinin bölünmez olmadığını, ulus-devletin bu egemenliğini uluslar arası kuruluşlarla paylaşabileceği gerçeği açığa çıkmıştır.

Küreselleşme ulus-devleti yeniden şekillendirerek gücünü zayıflatması, demokrasiyi korunmasız kılmaktadır. Bu süreçte, demokrasi eğilimleri her ne kadar artsa da buna karşın piyasa demokrasisi bu eğilimleri püskürtmektedir.

Birey tercihlerinin önem kazandığı çoğulcu toplumların oluşmasını sağlayan küreselleşme hareketleri, toplumsal denetimin zayıfladığı yapılanmalar yaratılmaktadır. Yaratılan bu yeni yapıda sermaye sahiplerinin egemenliği oldukça yüksektir.

Ulus-devletin küreselleşme süreciyle birlikte ulusal egemenliğinin sarsılması ile ulus-devletlerin sonunun geldiği iddiaları ortaya atılmıştır. Oysaki küreselleşmenin arkasındaki en önemli güç olarak devletler olmuştur. Devletler küresel sermayenin arkasında büyük bir güç olarak destekleyici işlevini hala sürdürmektedir. Ancak ulus-devletin ulusal ve sosyal politikalar belirleme açısından sahip olduğu ulusal egemenlik derin darbeler almış ve bu konudaki yetkilerini büyük ölçüde uluslar arası kurumlara devretmiştir.

Ulus-devletin küreselleşme süreciyle oluşan yeni ortamdaki en temel işlevi ulusal bütünlük ve güvenliği sağlamak olmuştur. Bu yeni ortamda ulus-devlet, küresel sistemde oluşabilecek krizlere karşı yerli ekonomiyi korumaya yönelik regülasyon politikaları geliştirmek ve bunun meşruiyetini sağlamak gibi işlevler üstlenecektir. Piyasa mekanizması sonucu oluşan eşitsizlikleri asgariye indirme ve bu hususta ortaya çıkabilecek sorunları çözümler konusunda da ulus-devlete yeni görevler düşmektedir. İşte bu noktada hukuk devleti kavramı güçlenecektir.

Ulus-devlet küreselleşme sürecinde, küresel sermayenin yönlendirmeleriyle yeniden şekillenmektedir. Küreselleşme sürecine girdikten sonra eski gücüne sahip olmayan ulus-devlet, yetki ve egemenliğini büyük ölçüde ulus-üstü kurumlara ve yerel yönetimlere devretmektedir. Bu sürecin yarattığı koşullarda ulus-devletin niteliği değişmekte ve yeni işlevler kazanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin kalkınma çalışmaları kendi egemenliği altında değildir. Özellikle azgelişmiş ülkelerin büyüme çalışmaları uluslararası kuruluşların kendilerine sunduğu politikalar doğrultusunda şekillenmektedir..

1990'lı yıllarda oluşan tek kutuplu dünya düzende devletlerin etkinliğin sağlayan üretim faktörü değişmiş, bilgi temelli bir devlet yapılanmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Türkiye, çeşitli tarihsel ve siyasi nedenlerle 20. yüzyılda ihtiyacı olan toplumsal dönüşümleri arzu edilir düzeyde gerçekleştirilememiş bir ülkedir. Oysa küreselleşen dünyada hızla söz konusu dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde küreselleşme sürecinin nimetlerinden istifade edemeyen, risklerinden olumsuz etkilenen, refah düzeyi bakımından potansiyelinin çok altında kalan, iç istikrar sorunlarıyla boğuşan bir ülke olmaya mahkum olacaktır. Bu bağlamda e-devlet ve e-dönüşüm projeleri geliştirmek, bu alanlarda zamanında ve yeterli yatırım yapmak, bu kapsamda dünyanın gerisinde kalmamak son derece hayati dönem taşımaktadır.

Küreselleşme ve internet çağı insanoğlunun zaman-mekan algısını değiştirmekte, toplumsal yapıları ciddi ölçüde dönüşüme uğratmaktadır. Bu çerçevede bilgi ve iletişim teknolojileri alanında son yıllarda gözlenen gelişmeler Türkiye'de kamu yönetiminde de yapısal bir dönüşüm ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bugün gelinen noktada bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak kamu hizmetleri sunulması ve sunulan elektronik hizmetlerde etkinliğin, verimliliğin ve şeffaflığın sağlanması mümkün hale gelmiştir. Kamu hizmetlerinin e-devlet kapsamında elektronik ortamda sağlanması devlet-vatandaş ilişkilerinde yeni bir çığır açmakta, kamu hizmetlerinin daha hızlı ve daha ucuza üretilmesi, dolayısıyla kaynak tasarrufu yapılması mümkün olmaktadır.

Bununla birlikte, bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması olanaklarından azami ölçüde yararlanılması, kamu iş süreçlerinin vatandaşların bakış açısı ile yeniden tasarlanmasını ve kamu kurumlarının birlikte daha etkin ve verimli çalışabilirliğinin sağlanmasını gerektirmektedir.

Az gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemi daha önce değinildiği gibi kişi başına sabit sermaye stokunun azlığı ve teknoloji konusundaki dışa bağımlılıktır. İşte bu noktada sabit sermaye, eğitim ve araştırma-geliştirme çalışmalarına yatırım yapılmalıdır. Oysaki bu ülkelerde, küresel ekonominin yarattığı yeni iklim dolayısıyla kaynaklar gelişmekte olan ülkelere aktarılmaktadır.

Dünya genelinde bu şekilde bir gelişme süreci yaşayan küreselleşme Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Türkiye bu sürecin dışında kalamamak için önemli adımlar atmıştır. Fakat bu adımları atarken ekonomik istikrarın bir türlü temin edilememesi sonucu bu uğurda ciddi bedeller ödenmiştir. Küreselleşmenin bundan sonrada Türk devlet yapısını ve ekonomisini etkileyeceği açıktır. Ancak bu süreçten daha fazla zarar görmemek için rasyonel ve çağın gereklerine uygun şekilde davranılması ve bu süreçte sürekli belirlenen değil belirleyici de olabilme adına önemli adımlar atılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ACAR, M. ve KUMAŞ E., 2008. “ Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Anahtar Bir Mekanizma Olarak E-devlet, E-dönüşüm ve Entegrasyon Standartları”, DEÜ İİBF Dergisi, 2 (9). ss. 3-9.
- AKSOY, H. 1997. Uygarlığın Paradoksları ve Marksizm, Doz Yayınları, İstanbul. 245s.
- AKTAN, C.C. ve ŞEN H., 1999. Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye, Tosyöv Yayınları, Ankara, 189s.
- AKTAN, C.C. ve VURAL, İ.Y., 2005. Bilgi Çağı Bilgi Yönetimi ve Bilgi Sistemleri, Çizgi Kitabevi, Konya, 213s.
- AKTAŞ, Z., 2003. “Türkiye’de Bilgi Toplumuna Nasıl Erişiriz?”, Türkiye Bilimler Akademisi, TÜBİTAK Matbaası, Ankara, 89s.
- AKTEL, M., 2003. Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 140s.
- AL, H., 2002. Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, Bilim Adamı Yayınları, Ankara, 231s.
- AMİN, S., 1993. Avrupa Merkezilik, Çev.: M. Sait. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 342s.
- AYDEMİR, N., 1999. “Bilgi Çağında Öğrenen Organizasyon ve Kariyer”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi 3 (160). ss. 34.
- BALKAN, N., 1994. Kapitalizm ve Borç Krizi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul. 206s.
- BAŞKAYA, F., 1997. “Sermayenin Küreselleşmesi veya Neo-liberalizmin Vahşeti”, Özgür Üniversite Forumu, 3 (11). ss. 5-24.
- _____, 2001. “ Küresel Kapitalizm, Neo-liberalizm Devlet”, Özgür Üniversite Forumu, 4 (16). ss. 5-22.
- BAYDERE, S., 1997. “Değişim ve Teknoloji”, Human Resources, İstanbul, 145s.
- BORATAV, K. Ve TÜRKCAN, E. 1993. Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 156s.
- BORATAV, K., 1996. “Ekonomi ve Küreselleşme” Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme, Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı Yayını, Ankara, 113s.
- BOZKURT, V., 1996. Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem Yayınları, İstanbul, 198s.
- _____, 2000. “Küreselleşme: Kavram Gelişim ve Yaklaşımlar”, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2 (1). ss.10-25.
- BRENNER, R., 1999. “Dünya Kapitalizminin Yaklaşan Krizi: Neo-liberalizmden Buhrana mı?” Çev.:T. Bedirhanoglu, Birikim Dergisi, 4 (119), ss.88-95.
- BROWN, M.M. ve BRUDNEY J.L., 2001. Achieving Advanced Electronic Government Services: An Examination of Obstacles and Implications Perspective, ss.67.
- BÜKE, A., 2002. “Bilişim Çağında e-Devlet ve e-Türkiye”, İzmit Ticaret Odası Yayını, 65-79, http://edevlet.net/eTurkiye/edevlet_ab.pdf (07.06.2009).
- CEVİZCİ, A., 2002, Felsefe Sözlüğü, Engin Yayıncılık, İstanbul, 165s.
- CEYHAN, Y. ve ÇAĞLAYAN, M.U., 1997. Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 115s.
- ÇOBAN, H., 1997. Bilgi Toplumu Planlı Geçiş, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 278s.
- DAVIS, S., 1999. “20/20 Vizyonu Geliştirmek Bağlamında İşletmelere Öneriler”, Çev: A. Söğüt, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (4). ss.35-36.
- DAVIS, K., ve BLOMSTROM, R.L., 1975. Business and Society: Environment and Responsibility, III.Edition, McGraw-Hill, New York, 265s.

- DEMİR, g., 2001. “Küreselleşme Üzerine”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 2 (56). Ss.12-13.
- DİNÇER, Ö. Ve YILMAZ C., 2003. Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim I, Ankara: T.C. Başbakanlık, 242s.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), 1995. Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu, Ankara 206s.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), 2000. VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kamu Yönetiminin Geliştirilmesi ÖİK Raporu, Ankara, 30s.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), Temel Ekonomik Göstergeler, <http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>. 23.08.2009.
- DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883> . 17.09.2009.
- DRUCKER, P.F., 1994. “Kapitalist Ötesi Toplum”, Çev: B. Çorakçı. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 156s.
- DURA, C., 1990. Bilgi Toplumu, Bit Ofset Matbaa, Ankara, 261s.
- Edevlet Technologies, <http://www.edevlet.net/eavrupa.htm> (28.03.2008).
- EDMUNS, R. A., 1988. Guide to Expert Systems, Prentice Hall, Inc. New Jersey, 321s.
- ELWOOD, W.,2002. Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu. Çev.: B.D. Genç, Metis Yayınları, İstanbul, 140s.
- ERBAŞ, H., 2001. “Küreselleşme ve Ulus Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet”, Doğu-Batı 1 (13), ss. 213-224.
- ERBAY, Y., 1999. “Küreselleşen Dünyada Türkiye”, Türk İdare Dergisi, 70 (421). ss.300-301.
- ERDAL, M., 2002. “Elektronik Bilgi Çağında Kamu Yönetimi ve Bir Yerel Yönetim Uygulaması: İstanbul Büyük şehir Belediyesi,” I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, K.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, İzmit, ss.165-180.
- ERKAN, H., 1997. Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 263s.
- EROĞLU, C., 1999. Devlet Nedir?, İmge Yayınları, Ankara, 163s.
- ERÖZDEN, O. ,1997. Ulus-Devlet, Dost Kitabevi, Ankara,132s.
- ESGİN, A., 2001. “Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Çalışmalar”, Sosyal Bilimler Dergisi 2 (13). ss.192-193.
- FEBVRE, L., 1995. Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler, Çev: M.A. Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 189s.
- FINDIKÇI, İ., 1999. İnsan Kaynakları Yönetimi, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 93s.
- FRIEDMAN, T., 2002. Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği, Çev.: E. Özsayar, Boyner Yayınları, İstanbul, 340s.
- FRIEDMAN, M. ve NICHOLAS K.,1982. Para Teorisinde Devrim ve Karşı Devrim, Çev.:S. Öksüz, Eskişehir Yayıncılık, Eskişehir, 567s.
- GERBİER, B., 1999. “Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-Ekonomik Emperyalizm, Küreselleşme mi Emperyalizm mi?: Piyasa efsanesinin Çöküşü”, Ütopya Yayınları, Ankara, 213s.
- GIDDENS, A., 1998. Sosyoloji, Çev.: R. Esengün ve İ. Öğretir, Birey Yayıncılık, İstanbul.99s.
- GODINEZ, M. A. J., 1999. “Küreselleşme Yeni Bir Olgu mu?, Çev.: M.C. Yalçınan, C. Demirbağ, N. Sanberk, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, 5 (12). ss.38-42.

- GÖRGÜN, S., 1994. “Maliye Politikası”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Ders Notu Yayınları, 174s.
- GREIDER, W. 1997. Tek Dünya / Küresel Kapitalizmin Manik Mantığı, Çev.: Y. Alogan, İmge Kitabevi Yayıncılık, 672s.
- GÜLER, B.A., 2005.”Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılma Politikaları”. İmge Kitabevi, Ankara, 145s.
- GÜLTEKİN, B., 2007. “ Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları ve Toplumsal Açılımları” YL Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 187s.
- GÜVENÇ, N., 1998.Küreselleşme ve Türkiye, BDS, İstanbul, 119s.
- HABERMAS, J., 2002. Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, Çev.: M. Beyaztaş, Bakış Yayınları, Ankara, 251s.
- HART, M., ve NEGRI A., 2002. İmparatorluk, Çev.: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 319s.
- HASANOĞLU, M., 2001.Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri , Sayıştay Dergisi 4 (43). ss.68-82.
- HAZİNE Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://ca8a5b252efea63752b1cb4e1cc81997&InitialNodeFirstLevel=true> 25.08.2009.
- HELD, D. vd., 1999. Global Transformations: Politics, Economics ve Cultures, Policy Pres, Chambridge, 267s.
- HIRST, vd., 2000. Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev.: Ç. Erdem ve E.Yücel, Dost Kitabevi, Ankara, 167s.
- IŞIKLI, A., 1996. “Sosyal Politika Açısından Küreselleşme”, Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme, (drl), Kamu İşlemeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı Yayını, Ankara, 83s.
- İNSEL, A. 2001. “Kimlikler ve Devletin Hukuku” Doğu Batı 4 (13) ss.59-64.
- _____ 2003. “Neo-Liberalizm ve Piyasa Tetikçilerinin Aklı1 Radikal, Nisan, s. 8.
- KARAKUŞ, F., 2006.”Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği” YL Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 125s.
- KARLUK, R., 2002. “Çok Uluslu Şirket Üzerine Bir İnceleme”, Eskişehir ITIA Dergisi 8 (2). ss.190-213.
- KAST, F.E. vd, 1985. Organization & Management, 4.Edition, McGraw Hill, Inc. New York, 178s.
- KAZGAN, G., 1994. Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri, Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul, 247s.
- _____ 2000. “Küreselleşme ve Ulus devlet: Yeni Ekonomik Düzen”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 156s.
- KEYDER, Ç., 1996. Ulusal Kalkınmacılığın İflası, Metis Yayınları, İstanbul, 98s.
- _____ 2001. “Globalleşme ve Devlet” Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., İstanbul, ss.133-149.
- KILIÇBAY, A., 1994. Politika ve Ekonomi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 87s.
- KORAY, M. 2001. “Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları”, Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yıldız Teknik Üni. Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., 48s.
- KOZANOĞLU, H., “Küreselleşme ve Uluslar üstü Sermaye Sınıfı” Doğu batı, 3 (18). ss.169-179.
- KÖSE, Ö., 2003. “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, Sayıştay Dergisi, 4 (49). ss.3-46.

- KRUGMAN, P.2001a . Politika Taşeronları, Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler ve Önemsizleşen Refah, Çev.: N. Domaniç, Literatür Yayınevi, İstanbul, 358s.
- _____ 2001b.. Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü, Çev: Neşenur Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 289s.
- KURAN, N.H., 1995. Türkiye için E-Devlet Modeli, Analiz ve Model Önerisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 97s.
- KURT, M., 2003. “Bilgi Toplumuna Geçiş ve Bilgi Toplumunun Ekonomik Yönü” 15-19, <http://www.oneworld.org/ips2> (23.05.2009).
- MASCO, M.,1998. “Küreselleşmenin Ekonomik Yönden Analizi”, Yönetim Ekonomi Dergisi 4 (4) Manisa, ss. 348-349.
- MEANS, GRADY ve SCHNEIDER D., 2000. Meta Capitalism. The E-Business Revolution and the Design of 21 Century Companies and Markets, Mew York, 246s.
- MİLLER, vd., 1996. Allionce for Converting Technologies, 308s.
- MUTER, vd., 2002. Kamu Maliyesi, Emek Matbaası, Manisa, 405s.
- NAİSBİTT, J., 1994. Global Paradoks, Çev: S.Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 186s.
- O’BRIEN, J.A., 1993. Management Information Systems: A Managerial End User Persfective, II.Edition, Irwin Inc., Illionis, 253s.
- OECD E-Government Studies, 2003. “The E-Government İmperative”, OECD, Paris, 120s.
- ORAN, B., 2000. Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınevi, Ankara, 180s.
- ÖĞÜT, A., 2003. Bilgi Çağında Yönetim, Nobel Basımevi, Ankara, 203s.
- ÖNDER, İ., 1999. “Uluslar üstü Sermaye Anayasası MAI”. İktisat Dergisi, 5 (381). ss. 85-86.
- _____ 2001. “Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu” Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, ss. 61-84
- _____ 2002. “Yeni Dünya Düzeni ve Ulus-Devlet, Evrensel Gazetesi, Mart. s.10.
- ÖZ, E., 2001, “Globalleşme Nedir?”, DTM Dış Ticaret Dergisi, 5 (22). ss. 97-105.
- ÖZBEK, N. 2002.”Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, Toplum ve Bilim Dergisi, 3 (92). ss. 7-33.
- ÖZÇAĞLAYAN, M., 1998. Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim, Alfa Basım-Yayım Dağıtım, İstanbul, 223s.
- PIERSON, C.2000. Modern Devlet. Çev.: Dilek Hattatoğlu, Çivi Yazıları Yayınevi, İstanbul, 305s.
- RODRİK, D., 1997. Küreselleşme Sınırı Aştı mı?, Çev.: İ. Akyol ve F. Ünsal, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 203s.
- SANDER, O., 1999. “Siyasi Tarih 1”, İmge Yayınevi, Ankara, 201s.
- SARTORİ, G., 1993. Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev.: T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 325s.
- SAVRAN, S., 1998. “Bunalım, Sermayenin Yeniden Yapılanması, Yeni Liberalizm” Dünya Kapitalizminin Bunalımı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 108s.
- _____ 2000. “Günümüzde Devlet ve Kapitalizm Üzerine”, İktisat Dergisi, 8 (403). ss.5-7.
- SAYIN, Ö., 1997. “Batı, Kültürel Merkezizetçiliği ve Etkileri”, Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 105s.
- SEYİTOĞLU, H.,1993. Uluslar arası İktisat, Düzem Yayınları, İstanbul, 408s.
- SMITH, A., 1999. Milli Kimlik, İletişim Yayınları, İstanbul, 234s.

- SOMEL, C., 2001. “Türkiye’de Küreselleşmeye Tepkiler Üzerine”, Praksis Dergisi, 3 (7). ss. 35-56.
- SÖNMEZ, M., 2003. “Küreselleşme Sürecinde Dünya Nerede, Biz Neredeyiz?”, Ekonomik Forum, 15 Kasım.
- STIGLITZ, J. E., 2002. Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı, Çev.: A. Taşçıoğlu ve D. Vural, Plan B Yayıncılık, İstanbul. 78s.
- ŞAYLAN, G. 1996. “Küreselleşmenin Gelişimi”, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme, Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı Yayını, (2).ss. 9-18.
- _____ 2003. Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara. 48s.
- TABB, W. K., 2003. “After Neoliberalism?” Monthly Review, 55(2). ss. 45-48.
- TANILLI, S., 2001. Değişimin Diyalektiği ve Devrim: Marksizm Üstüne Yeni Düşünceler, Adım Yayıncılık, Ankara, 267s.
- TAYLOR, P.F. ve FLINT, C., 2000. “Political Georaphy”, Rethinking Electoral Georaphy, The General Elections of Representatives, Prentice Hall, England, 198s.
- TBD – Kamu – BİB (Türkiye Bilişim Derneği Kamu Bilgi İşlem Merkezleri Yöneticileri Birliği), Bilişim Platformu IX 2007 ,1. Çalışma Grubu Raporu, 230s.
- TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası), Genel İstatistikler, <http://evds.tcmb.gov.tr/> 12.07.2009.
- TEKELİ, İ., ve İLKİN, S., 2000. “Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması”, Doğu Batı, 3 (10) , ss. 91-116).
- TOFFLER, A., 1981. Üçüncü Dalga, Çev.: A. Seden, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 187s.
- TUNA, E., 1995. “Yeniden Yapılanma ve Sendikal Politikalar”, İktisat Dergisi, 5 (370). ss. 22-24.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), Genel İstatistikler, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7 (08.12.2008).
- TÜRKMEN, İ., 1995. Verimlilik Dergisi, 4 (23), MPM Yayını, Ankara, ss. 45-48
- UÇKAN, Ö., 2003. E-Devlet E-Demokrasi E-Türkiye, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 240s.
- ÜLGER, İ., 2000. Küreselleşme, Etki Yayınları, Ankara, 130s.
- ÜLKER, H., 2002. “Bilgi Toplumu ve Devlet”, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, K.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, İzmit, ss.965-971.
- VİNAGRADOW, V.A., 1991. “Information Culture: A Key To Social Development and Improvement of Human Existence”, SPB Acedemic Publishing, The Netherlands, 328s.
- WALLERSTEIN, I., 2000. Geçiş Çağı, Çev.: N. Ersoy, E. Abadoğlu, O. Akatan, Y. Kaya, Avesta Yayınları, İstanbul, 345s.
- WENT, R., 2001. Küreselleşme-Neo Liberal İddialar Radikal Yanıtlar, Çev.:E.Dinç, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 106s.
- WORLD BANK, 2000. World Development Report 1999/2000. Entering the 21th Century. New York: Oxford Universty Pres. s.243.
- YELDAN, E., 2002a. “İstikrar Kim İçin”, Birikim Dergisi, 4 (163), ss.114.
- _____ 2002b. “Daha İnsancıl Bir Dünya” Cumhuriyet Gazetesi, Şubat, s.12.
- YILDIZOĞLU, E., 2000. Globalleşme ve Kriz, Alan Yayınları, İstanbul, 125s.

YÜCETÜRK, E., 2002. “Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Uygulamaları ve Tabana Yayılabilme Yeteneđi Bakımından Bir Deđerlendirme: Bolu Örneği”, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, K.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, İzmit. ss. 145-163.

ÖZ GEÇMİŞ

Aslı Özen, 30.05.1980 tarihinde Tarsus'ta doğdu. İlk öğrenimini Çukurova Sanayi İlköğretim Okulu'nda, Orta ve Lise öğrenimini Barbaros Hayrettin Lisesi'nde tamamladıktan sonra 2002 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünü bitirdi. 2006 yılı Eylül ayında K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2008 yılında Türkiye İş Bankası A.Ş.'de göreve başladı ve halen çalışmaya devam etmektedir.